

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

№ 10(56) / 2022

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 10(56)

Київ 2022

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2022

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2022

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seriâ: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seriâ: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гулак Олена Василівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дем'янчук Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (Біла Церква, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайєр Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

Миронець Оксана Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растіслав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковічово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial Board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law of the State University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Yurii Demianchuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of Civil, Commercial, Administrative Law and Law Enforcement of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the Open International University of Human Development “Ukraine” (Bila Tserkva, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Olena Hulak — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Law Disciplines of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Vinnytsia, Ukraine)

Oksana Myronets — PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Vasily Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinets — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlín, Czech Republic)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

**Ковалів Мирослав Володимирович, Микитюк Микола Андрійович,
Мариняк Наталія Михайлівна**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕОФШОРИЗАЦІЇ У ФІНАНСОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 11

**Коропатнік Ігор Михайлович, Карелін Владислав Володимирович,
Литвин Наталія Анатоліївна**
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ З ІНШИМИ
СУБ'ЄКТАМИ В СИСТЕМІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ 19

Шопіна Ірина Миколаївна
ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ, ДЕРЖАВНОЇ, ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ ТА БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО
КОРДОНУ 24

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Боснюк Юлія Павлівна
ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ БІОТЕХНОЛОГІЧНОЇ
ПРИРОДИ 29

Лозо Олена Вячеславівна, Омельченко Катерина Олександрівна
ЕКОНОМІЧНИЙ ПАСПОРТ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДУ НА НАДРА 39

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Sieriebriak Stanislav
MODERNIZATION OF STATE ECONOMIC POLICY BY IMPLEMENTATION OF THE SPECIAL
ECONOMIC ACTIVITY REGIME 46

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Грищенко Оксана Анатоліївна
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ЗАЛИШЕННЯ
В НЕБЕЗПЕЦІ 51

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Верхогляд-Герасименко Олена Володимирівна

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СПІЛЬНИХ СЛІДЧИХ ГРУП 57

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Свічкарьова Ярослава Віталіївна, Зав'ялов Єгор Володимирович

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СПРОЩЕНОГО РЕЖИМУ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН..... 66

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Мірошник Микита Миколайович, Шевчук Андрій Олександрович

**ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЗБРОЙНИХ
СИЛАХ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 72**

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Купріянова Анастасія Олександрівна

**АНАЛІЗ ЗМІН ДО ЗАКОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ У СФЕРІ
ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ. ПРОГНОЗОВАНІ НАСЛІДКИ ЦИХ ЗМІН
ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ 81**

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

- Kovaliv Myroslav, Mykytiuk Mykola, Maryniak Nataliia**
LEGAL REGULATION OF DE-OFFSHOREIZATION IN THE FINANCIAL LAW OF UKRAINE..... 11
- Koropatnik Ihor, Karelin Vladyslav, Lytvyn Nataliia**
LEGAL SUPPORT OF INTERACTION OF THE MINISTRY OF DEFENSE OF UKRAINE
WITH OTHER SUBJECTS IN THE SYSTEM OF DEMOCRATIC CIVIL CONTROL..... 19
- Shopina Iryna**
THE STATE BORDER SERVICE OF UKRAINE AS A SUBJECT OF ENSURING NATIONAL,
STATE, BORDER SECURITY AND STATE BORDER SECURITY 24

LAND LAW; AGRARIAN LAW; ENVIRONMENT LAW; NATURAL RIGHTS

- Bosniuk Yuliia**
LEGISLATIVE PROVISION OF PHYTOSANITARY MEASURES OF BIOTECHNOLOGICAL
NATURE 29
- Lozo Olena, Omelchenko Kateryna**
ECONOMIC PASSPORT AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF THE OWNERSHIP RIGHTS
OF THE UKRAINIAN PEOPLE OF MINERAL RESOURCES..... 39

COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

- Sieriebriak Stanislav**
MODERNIZATION OF STATE ECONOMIC POLICY BY IMPLEMENTATION OF THE SPECIAL
ECONOMIC ACTIVITY REGIME..... 46

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAWS

- Hrytenko Oksana**
CURRENT ISSUES OF DETERMINING SUBJECTIVE SIGNS OF REMAINING IN DANGER..... 51

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATING ACTIVITIES

- Verhoglyad-Gerasymenko Olena**
INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE CREATION AND ACTIVITIES OF JOINT
INVESTIGATIVE GROUPS 57

LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Svichkarova Yaroslava, Zavialov Yehor

SOME ISSUES OF THE SIMPLIFIED LABOR REGULATION REGIME 66

PHILOSOPHY OF LAW

Miroshnyk Mykyta, Shevchuk Andrii

PROBLEMS OF THE APPLICATION OF ANTI-CORRUPTION LEGISLATION IN THE ARMED
FORCES OF UKRAINE DURING THE RULE OF MARTIAL LAW 72

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Kupriyanova Anastasiia

ANALYSIS OF CHANGES TO THE LAWS OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS
OF MARITAL LAW IN THE FIELD OF ENFORCEMENT OF COURT DECISIONS.
FORECASTED CONSEQUENCES OF THESE CHANGES FOR THE ECONOMIC RECOVERY
OF THE STATE..... 81

УДК 347.73 (477)

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Ковалів Мирослав Володимирович
кандидат юридичних наук, професор
Львівський державний університет внутрішніх справ
Kovaliv Myroslav
PhD in Law, Professor
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-9730-8401

Микитюк Микола Андрійович
доктор юридичних наук, доцент
Інститут Управління державної охорони України
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Mykytiuk Mykola
D. Sc. (Law), Associate Professor
Institute of Department of State Guard of Ukraine
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: 0000-0002-1759-7312

Мариняк Наталія Михайлівна
кандидат юридичних наук
Львівський університет бізнесу та права
Maryniak Nataliia
PhD in Law
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0001-5434-4843

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-10-8329

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕОФШОРИЗАЦІЇ У ФІНАНСОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

LEGAL REGULATION OF DE-OFFSHOREIZATION IN THE FINANCIAL LAW OF UKRAINE

Анотація. У статті з позиції сучасної теорії держави і права та фінансового права розглянуто, на основі чинного законодавства та нормативних актів Організації економічного співробітництва та розвитку Європейського Союзу, теоретичні і практичні аспекти правового регулювання деофшоризації у фінансовому праві України. Актуальність теми зумовлена необхідністю удосконалення національного законодавства з метою комплексного обґрунтування підвищення ефективності економіки, регулювання сплати податку на прибуток підприємств України. Запропоновано визначення терміну деофшоризація щодо заходів зі зменшення податку на прибуток та матеріальні активи. Деофшоризація – це комплекс правових заходів, спрямованих на запобігання незаконному або недобросовісному використанню компаній, зареєстрованих у офшорних зонах або які є ланками фінансових ланцюгів, що включають офшорні компанії, та їх переваг у вигляді зниження податкового навантаження та приховування інформації про справжніх власників активів при здійсненні транскордонної підприємницької діяльності або транскордонного володіння активами, створення передумов для повернення капіталу. У ході дослідження застосовано загальнофілософські та спеціальні методи дослідження правових явищ у контексті правового регулювання у сфері деофшоризації. Визначено нормативну базу правового регулювання деофшоризації економіки країни.

Ключові слова: податок на прибуток, грошові кошти, фінансові активи, офшорна компанія, офшоризація економіки.

Summary. In the article from the standpoint of the modern theory of the state and law and financial law, based on the current legislation and normative acts of the Organization for Economic Cooperation and Development of the European Union, the theoretical and practical aspects of the legal regulation of de-offshorization in the financial law of Ukraine are considered. The topicality of the topic is due to the need to improve national legislation with the aim of comprehensively justifying the improvement of the efficiency of the economy, regulating the payment of income tax of Ukrainian enterprises. A definition of the term de-offshorization in relation to measures to reduce income tax and material assets is proposed. De-offshoreization is a set of legal measures aimed at preventing the illegal or unfair use of companies registered in offshore zones or which are links in financial chains that include offshore companies, and their benefits in the form of a reduction in the tax burden and concealment of information about the true owners of assets when carrying out cross-border entrepreneurial activity or cross-border ownership of assets, creation of prerequisites for return of capital. In the course of the study, general philosophical and special research methods of legal phenomena were applied in the context of legal regulation in the field of de-offshoreization. The regulatory framework for the legal regulation of de-offshoreization of the country's economy has been defined.

Key words: income tax, cash, financial assets, offshore company, offshore economy.

Постановка проблеми. Розвиток інтеграційних процесів сприяють стимулюванню транснаціональної підприємницької діяльності. Зростання мобільності капіталу розширює можливості платників податків щодо здійснення податкового планування та захисту активів, проте це збільшує ризик вчинення протиправних дій, спрямованих на уникнення та ухилення від сплати податків шляхом розмивання національної податкової бази, виведення коштів у офшорні зони, здійснення операцій, спрямованих на незаконній легалізації грошових коштів. Невід'ємним елементом економіки є переміщення капіталу в офшорні зони. Пересушення активів у офшорні зони завдає шкоди економіці держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням правового регулювання діяльності офшорних компаній присвячують свої праці такі науковці: М. Бліхар, К. Бондаревська, Я. Верещака, М. Вінічук, О. Гуржій, О. Дуфенюк, М. Копитко, О. Матвієнко, Н. Мудрак, М. Мазур, Ю. Паршин, З. Луцишин З., Ортинська, Д. Перебийніс, Д. Полотенко, В. Предборський, І. Розпутенко, Д. Санакоєв, С. Самойлова, О. Соїна, А. Стебляк, Т. Фролова, В. Шереметинська, Н. Южаніна та інші. Внесок названих дослідників у вирішенні питань офшоризації є вагомим. Актуальним на сьогодні залишається питання правового регулювання діяльності офшорних компаній.

Мета статті. Метою статті є дослідження правового регулювання деофшоризації у фінансовому праві України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес офшоризації пов'язані з функціонуванням офшорних зон. Одними з основних факторів офшоризації є інтернаціоналізація бізнесу, швидке зростання доходів і концентрація в руках певної групи власників, яка використовує офшорні зони

для зберігання заощаджень, контролю за активами, що сприяє розвитку тіньової економіки.

Основними мотивами використання офшорних зон є: податкова оптимізація — легальне зниження податкового навантаження та збільшення доходів бізнесу; отримання впевненості у збереженні активів з допомогою структурування володіння через офшорні зони, що дозволяє приховувати дійсних власників; використання офшорних зон дозволяє здійснити оптимізацію операцій з активами, підвищити правову захищеність активів та їхню міжнародну привабливість; офшорні компанії дозволяють створювати складні, багатоступінчасті схеми для раціонального управління; приховування інформації про учасників правочину у поєднанні з мінімізацією оподаткування; реєстрація в офшорних зонах трейдерів, які стають центрами концентрації прибутку; використання для міжнародних інвестицій офшорні компанії, що дозволяє приховувати дійсних учасників міжнародних угод; розміщення цінних паперів на іноземних фондових біржах; здійснення розрахунків.

Офшорні зони використовують концепцію, яка передбачає гнучкі умови для розміщення капіталу, правову стабільність, пільговий податковий режим. Переваги, що надаються в офшорних зонах сприяє недобросовісній податковій конкуренції, одним із наслідків якої є перерозподіл активів транснаціональними корпораціями в міжнародному масштабі шляхом зменшення оподатковуваних активів у державах з високими податками.

Транснаціональні компанії, здійснюючи податкове планування, переміщують корпоративні доходи до зон з низькими чи нульовими ставками оподаткування прибутку, створюючи центри концентрації прибутку. Поширена практика більш складного використання офшорних зон у схемах міжнародного податкового планування. Створю-

ються схеми, в яких поряд з офшорними зонами включаються компанії з престижних територій (наприклад, зареєстровані в країнах зони євро), які використовуються для номінального володіння офшорними компаніями.

Переведення коштів у офшорні зони здійснюється транснаціональними компаніями за допомогою механізмів трансфертного ціноутворення, внутрішнього фінансування.

Несумлінна податкова конкуренція впливає на зміну структури оподаткування у світовому масштабі, оскільки «переслідування» за зменшенням обсягу оподаткування рухомого майна та оподаткування прибутку обертається підвищенням ставок оподаткування нерухомого майна, податків на споживання. Виникають складності із застосуванням прогресивної шкали ставок оподаткування прибутку та реалізації перерозподільної функції податків.

Інформація про діяльність офшорних компаній має закритий характер. Деякі зони з низькими податками не розкривають відомостей про осіб, які отримують вигоду від пільгового податкового режиму та операції. На території зон з низькими податками фізичні та юридичні особи не здійснюють реальної економічної діяльності, сплачуючи збори за реєстрацію компаній та щорічні збори за підтримку компанії в активному стані.

Під тиском міжнародної спільноти зони з низькими податками у національному законодавстві стали встановлювати обов'язкові вимоги економічної присутності, які передбачають необхідність створення реальної присутності щодо діяльності компанії.

Забезпечення конфіденційності інформації призводить до можливості приховування частини доходів і зменшення податкової бази податку на прибуток у країні резидентства фізичної чи юридичної особи. Зазначені фактори призводять до того, що поряд із використанням низьких ставок оподаткування прибутку у фізичних та юридичних осіб з'являється можливість використовувати способи уникнення та ухилення від оподаткування, що призводять до порушення права інших держав на оподаткування тих доходів, які були отримані на територіях цих держав. Подібна поведінка платників податків завдає шкоди національному та міжнародному добробуту.

Особливо актуальною є проблема відмивання коштів, отриманих від незаконної діяльності. Виникнення проблеми обумовлено існуванням у зоні з низькими податками недостатнього контролю щодо джерел походження коштів.

Процес офшоризації тісно пов'язаний з функціонуванням офшорних зон, що надають шкідливий

режим і дозволяють акумулювати отримуваний внаслідок здійснення підприємницької діяльності прибуток за низького або відсутнього оподаткування, в умовах низького рівня прозорості.

Для зниження офшоризації економіки та подолання наслідків негативного впливу офшорних зон було запущено процес деофшоризації. Деофшоризація — це зворотний процес офшоризації процес, у якому зацікавлені держави та міжнародне співтовариство. Поява загальносвітового тренду деофшоризації була викликана світовою фінансовою кризою 2008 року, що виявила безліч проблем у фінансовій системі. Міжнародна спільнота звернула увагу на те, що офшорні зони відіграють помітну роль у розвитку тіньових економік.

Виникнення деофшоризації як правового інституту пов'язане з превентивним регулюванням. Якщо правове регулювання у функціональному значенні — це орієнтир для суб'єктів права на нормативні приписи у межах правовідносин, а діяльність щодо здійснення регулятивної функції має епізодичний корекційний характер, то на підставі цього підходу можна мовити про чинники, що визначають виникнення превентивного регулювання. Превентивне регулювання як випереджальний правовий вплив зумовлений негативними явищами. Превентивне регулювання здійснюється з метою запобігання негативним соціально-правовим явищам, формування правомірної поведінки [1, с. 42].

Визначення поняття деофшоризація розглядається в економіці та праві. З економічної точки зору термін деофшоризація в основному розглядається як процес, спрямований на виключення шкідливої ролі офшорів для бізнесу, зниження обсягів коштів, які проводяться через офшорні зони.

З погляду на дослідження А. Стеблянка і Я. Верещака, деофшоризація — процес, спрямований на протидію функціонуванню офшорних зон, основними перевагами яких є низьке податкове навантаження, зручні умови здійснення бізнесу та анонімність кінцевих бенефіціарів та зниження негативного впливу на економіку [2, с. 316].

Н. Мудрик виділяє три основні напрями негативного впливу офшорних зон на світову економіку — це ухилення від оподаткування та пов'язане з цим не дотримання фінансових ресурсів до бюджетів країн, загроза фінансової стабільності країн та світової економіки, відмивання незаконно одержаних коштів [3, с. 27]. Деофшоризація дозволить мінімізувати збитки від використання офшорних зон та призведе до підвищення прозорості фінансових трансакцій. Вчені-економісти

розглядають деофшоризацію як діяльність, спрямовану на протидію негативному впливу офшорних зон на економіку [4; 5]. Основними напрямками негативного впливу офшорних зон є створення недобросовісної податкової конкуренції, що призводить до недонадходження бюджетних доходів, порушення фінансової стабільності та процес незаконної легалізації коштів.

У юриспруденції більшість правових інститутів розглядається у широкому та вузькому сенсах. Це характерно для деофшоризації. І. Розпутенко зазначає, що у широкому сенсі деофшоризація — це протидія розмиванню оподаткованої бази та виведення прибутку з-під оподаткування, а у вузькому — виявлення прибутків, виведених у низькоподатковій й офшорній юрисдикції, та їхнє оподаткування [6]. У навчальній літературі під деофшоризацією у широкому сенсі розуміється комплекс заходів, спрямованих на протидію використанню іноземних юридичних осіб, зареєстрованих в офшорних зонах, з метою ухилення від сплати податків, відмивання незаконних доходів та фінансування тероризму.

Автори статті «Сучасна офшоризація бізнесу у конструкті національної фіскальної безпеки» вказують, що це комплекс заходів з метою протидії запобіганню та ухиленню від сплати податків за допомогою використання іноземних зон, підвищення ефективності контролю за закордонними активами резидентів, створення умов для повернення в Україну фінансових активів, мінімізації чи запобігання недобросовісної податкової конкуренції [7, с. 98].

Автори статті «Економіко-правовий механізм протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних внаслідок ухилення від оподаткування в контексті деофшоризації економіки України» розглядаючи деофшоризацію у вузькому сенсі зазначають, що звертають увагу на те, що деофшоризація складається з комплексу заходів щодо оподаткування контрольованих іноземних компаній [8, с. 499].

У понятті деофшоризація з економічної та правової точок зору, проявляється схожість сутності та призначення процесу деофшоризації за наявності певних відмінностей. При розгляді даного терміна з економічної точки зору наголошується на негативні наслідки функціонування офшорних зон і їх вплив на економіку; деофшоризація розглядається як процес, спрямований на мінімізацію та усунення негативного впливу.

Фінансово-правова природа деофшоризації пов'язана з процесом акумулювання коштів у пу-

блічні фонди та посиленням контролю за здійсненням фінансових операцій щодо підвищення прозорості та зниження привабливості офшорних зон.

Поява загальносвітового тренду деофшоризації спричинена фінансовою кризою 2008 року, яка виявила безліч проблем у світовій фінансовій системі.

Міжнародна спільнота звернула увагу на те, що офшорні зони відіграють помітну роль у розвитку тіньових економік. Розроблений Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) План BEPS передбачає напрями зміни міжнародної податкової системи: посилення правил діяльності контрольованих іноземних компаній; протидія несприятливій податковій практиці з урахуванням прозорості та змістовності; запобігання зловживанням міжнародними договорами; удосконалення правил трансфертного ціноутворення; обов'язкове повідомлення про застосування агресивного податкового планування [9].

Розроблювані міжнародними організаціями заходи протидії офшорним юрисдикціям відносяться до актів «м'якого права», тобто представляють сукупність критеріїв і норм, які не мають юридично обов'язкового характеру, не забезпечуються застосуванням санкцій і дотримуються добровільно через зацікавленість адресатів та соціального тиску. Ініціативи щодо правового регулювання заходів з деофшоризації активно підтримуються більшістю держав.

Розглядаючи питання регулювання сфери деофшоризації, не можна не відзначити як джерела правового регулювання норми міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування. Зокрема, використання платниками податків положень міжнародних угод, що встановлюють знижені ставки оподаткування, дозволяє здійснювати структурування виплат у міжнародному масштабі з мінімальними податковими ставками.

Активізація діяльності міжнародних організацій у сфері регулювання заходів протидії офшорним юрисдикціям за рахунок створення актів «м'якого права» дозволяє виділити масив джерел міжнародно-правового регулювання деофшоризації.

Основними напрямками міжнародної деофшоризації є підвищення прозорості діяльності офшорних структур, забезпечення стабільності світової фінансової системи, поглиблення міжнародного обміну податковою інформацією, протидія відмиванню нелегально отриманих доходів.

Щодо деофшоризації в Україні то у 2013 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення» [10]. Визначальним норма-

тивним актом в Україні щодо деофшоризації є Указ Президента України «Про заходи щодо протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон» [11].

Для правового регулювання деофшоризації суттєве значення має Директива ради (ЄС) 2018/2057 від 20 грудня 2018 року про внесення змін до Директиви 2006/112/ЄС про спільну систему податку на додану вартість щодо тимчасового застосування узагальненого механізму сплати ПДВ (реверсної сплати) до постачання товарів та послуг вище певного порогового значення [12].

Джерела правового регулювання деофшоризації закріплено у нормативно-правових актах:

- що містять податкові заходи у сфері деофшоризації: Податковий кодекс України, який містить основні ознаки офшорної зони, правила оподаткування прибутку контрольованих іноземних компаній, правила податкового резидентства організацій, концепцію фактичного одержувача доходу, правила трансфертного ціноутворення, норми про виконання міжнародних договорів України з питань оподаткування та взаємної адміністративної допомоги у податкових справах [12];
- містять заходи, спрямовані на підвищення прозорості фінансових операцій та виявлення осіб, які дійсно здійснюють транскордонні операції: Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», що містить норми щодо протидії незаконній легалізації коштів; Закон України «Про валюту і валютні операції», що містить норми валютного законодавства, що встановлюють обов'язок резидентів повідомляти податкові органи про відкриття або закриття рахунків у банках, які перебувають за межами України, про повернення коштів, про обов'язок банків відмовляти у проведенні валютних операцій, якщо вони суперечать вимогам валютного законодавства; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» було внесено вимоги щодо подання державному реєстратору під час реєстрації юридичної особи інформації про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) юридичної особи, а також інформації про кінцевого власника засновника, якщо засновник є юридичною особою [13–15];
- містять стимулюючі заходи, спрямовані на активізацію повернення капіталу в Україну та забезпечення оподаткування активів, раніше

виведених за кордон, на території України: Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету», який встановив правові засади добровільного декларування закордонних активів [16].

Контроль у сфері відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, визнається сферою державного фінансового моніторингу. Норми податкового, валютного, банківського права та норми протидії легалізації коштів відносяться до джерел фінансового права. Джерела правового регулювання сфери деофшоризації відносяться до джерел фінансового права.

Враховуючи розмаїтість джерел правового регулювання деофшоризації, приналежність до різних інститутів фінансового права, можна дійти висновку про комплексний характер правового регулювання деофшоризації у межах фінансового права. Деофшоризація має системний, комплексний характер. Встановлення різних правових заходів, спрямованих на протидію негативному впливу офшорних зон, не зможе призвести до позитивного результату.

Системність правових заходів означає, що правове регулювання деофшоризації об'єднує правові заходи, створені задля протидії відпливу капіталу та правові заходи, сприяють повернення капіталу.

Джерела правового регулювання деофшоризації можна поділити на два напрями: міжнародне регулювання та національне регулювання деофшоризації. Виникнення та розвиток кожного з напрямів деофшоризації зумовлено змінами, що відбуваються на міжнародній арені, що виражаються в оцінці шкідливості діяльності офшорних зон та впливу на рівень бюджетних доходів більшості держав світу та у спробі виробити єдиний загальносвітовий підхід щодо протидії таким практикам, а на національному рівні підтримати загальносвітові тенденції деофшоризації разом із прагненням захистити національну податкову базу та забезпечити оптимальний рівень оподаткування тих доходів, що формуються від джерел у державі.

До кола специфічних відносин, що розглядаються, залучаються різні суб'єкти. Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення економічного правопорядку містить низку напрямів, які сприяють встановленню правопорядку: забезпечення оформлення чинного законодавства

(усунення законодавчих прогалін, забезпечення ієрархічності правових актів, якісного законодавчого регулювання при збереженні цілісної правової стабільності); забезпечення верховенства права та Конституції за допомогою забезпечення єдності нормативно-правового простору; належний нагляд і контроль за реалізацією правових приписів; протидія правопорушенням тощо [17, с. 55].

Суб'єкти права мають правосуб'єктність, яка включає правоздатність і дієздатність. До суб'єктів у відносинах з деофшоризації відносяться:

- суб'єкти, що наділені владними повноваженнями Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Міністерство економіки України, Національний банк України, Державна податкова служба України, Державна служба фінансового моніторингу України, Державна митна служба України;
- фізичні та юридичні особи, які визнаються контролюючими особами іноземних організацій, які володіють закордонними банківськими рахунками або ухвалили рішення про переведення іноземних компаній з одної офшорної зони в іншу;
- фізичні особи, юридичні особи, структури без утворення юридичної особи, які зареєстровані за межами території України в офшорних зонах або є ланками світових офшорних фінансових мереж і здійснюють діяльність в Україні або з податковими або валютними резидентами;
- юридичні особи, які здійснюють операції з грошовими коштами, кредитні установи, професійні учасники ринку цінних паперів, страхові установи, страхові брокери та лізингові установи, керуючі компанії інвестиційних фондів, пайових інвестиційних фондів та недержавних пенсійних фондів, мікро фінансові установи, товариства взаємного страхування.

Важливою особливістю суб'єктного складу правових відносин у сфері деофшоризації є наявність держави в особі уповноважених органів як однієї зі сторін правовідносин. Державні органи виступають як носії владних повноважень, оскільки законодавство уповноважує та зобов'язує брати участь у фінансовій діяльності.

На думку авторів дослідження «Офшоризація та деофшоризація економіки: міжнародний досвід

та особливості» окремий аспект зазначеної проблеми пов'язаний з тим, що використовувати офшорні механізми можуть суб'єкти, які мають значні фінансові й організаційні ресурси, що ставлять великий бізнес в привілейоване становище порівняно із середнім і дрібним [18, с. 295–296].

Об'єкт правовідносин — це фінансові та матеріальні ресурси, на використання та охорону яких спрямовані суб'єктивне право та юридичний обов'язок. Об'єктами відносин з деофшоризації виступають: фіскальні права держави щодо стягнення податків під час здійснення транскордонних операцій та володіння закордонними активами; інформація про іноземні структури та іноземні банківські рахунки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Деофшоризація — це комплекс правових заходів, спрямованих на запобігання незаконному або недобросовісному використанню компаній, зареєстрованих у офшорних зонах або які є ланками фінансових ланцюгів, що включають офшорні компанії, та їх переваг у вигляді зниження податкового навантаження та приховування інформації про справжніх власників активів при здійсненні транскордонної підприємницької діяльності або транскордонного володіння активами, створення передумов для повернення капіталу.

Суспільні відносини, що виникають у сфері деофшоризації, мають фінансово-правові ознаки: однією зі сторін відносин виступає держава та її уповноважені органи; підпорядкованість та вертикальний характер відносин між фізичними і юридичними особами та уповноваженими органами держави як владною стороною відносин у сфері, що досліджується; державні органи у сфері деофшоризації мають владні повноваження щодо фізичних та юридичних осіб, зобов'язаних дотримуватися нормативних приписів уповноважених органів; регулювання відносин здійснюється на підставі встановлення позитивних зобов'язань та заборон для фізичних та юридичних осіб при наділенні правами, що сприяють ефективній реалізації обов'язків; для фізичних і юридичних осіб вступ у відносини у сфері деофшоризації не обумовлений свободою вибору, за винятком встановлених на законодавчому рівні випадків.

Література

1. Ссімов С. С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти // Соціально-правові студії. 2020. Вип. 3 (9). С. 40–47.
2. Стеблянюк А., Верещака Я. Перспективи деофшоризації в Україні // Молодий вчений. 2020. № 11(87). С. 315–318.

3. Мудрак Н.О. Перспективи деофшоризації в Україні: імплементація плану BEPS // Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 46–1. С. 25–32.
4. Гуржій О.Ю., Бондаревська К.В. Процес деофшоризації в умовах світової глобалізації // Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 42. С. 23–28.
5. Копитко М., Вінчук, М. Використання офшорних зон як спосіб ухилення від оподаткування // Вчені записки Університету «Крок». 2021. № 1(61). С. 79–88.
6. Розпутенко І. Деофшоризація економіки. 27.03.2019 р. URL: <https://matrix-info.com/deofshoryzatsiya-ekonomiky/>
7. Луцишин З., Южаніна Н., Фролова Т., Мазур М., Перебийніс Д. Сучасна офшоризація бізнесу у контексті національної фіскальної безпеки // Міжнародна економічна політика. 2019. № 1(30). С. 70–112.
8. Бліхар М., Ортинська Н., Дуфенюк О., Вінчук М., Матвієнко О. Економіко-правовий механізм протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних внаслідок ухилення від оподаткування в контексті деофшоризації економіки України // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. 2021. Том 5 № 40. С. 497–505.
9. План дій BEPS: ключові аспекти для України // Міністерство фінансів України. 2020. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2020_BEPS.pdf
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення: Закон України від 04.07.2013 р. № 408-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-18#Text>
11. Про заходи щодо протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон: Указ Президента України від 28.04.2016 р. № 180/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180/2016#Text>
12. Директива Ради (ЄС) 2018/2057 від 20 грудня 2018 року про внесення змін до Директиви 2006/112/ЄС про спільну систему податку на додану вартість щодо тимчасового застосування узагальненого механізму сплати ПДВ (реверсної сплати) до постачання товарів та послуг вище певного порогового значення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-18#Text
13. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17/>
14. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/361-20>
15. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14.10.2014 р. № 1701-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1701-18>
17. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету: Закон України від 15.06.2021 р. № 1539-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-20#Text>
18. Єсімов С.С. Реалізація конституційного оформлення правопорядку в умовах наявності конституційних ризиків // Соціально-правові студії. 2019. Вип. 3 (5). С. 52–57.
19. Паршин Ю.І., Санакоєв Д.Б., Самойлова С.Ю. Офшоризація та деофшоризація економіки: міжнародний досвід та особливості // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 293–300.

References

1. Yesimov S.S. (2020). Preventyvne rehulyuvannya: teoretychni aspekty [Preventive regulation: theoretical aspects] // Sotsial'no-pravovi studiyim. Vol 3(9). P. 40–47.
2. Steblyanko A., Vereshchaka Ya. (2020). Perspektyvy deofshoryzatsiyi v Ukrayini [Prospects of de-offshoreization in Ukraine] // Molodyy vchenyy. № 11(87). P. 315–318.
3. Mudrak N.O. (2019). Perspektyvy deofshoryzatsiyi v Ukrayini: implementatsiya planu BEPS [Prospects of de-offshoreization in Ukraine: implementation of the BEPS plan] // Prychornomors'ki ekonomichni studiyi. № 46–1. P. 25–32.
4. Hurzhiy O. Yu., Bondarevs'ka K. V. (2020). Protses deofshoryzatsiyi v umovakh svitovoyi hlobalizatsiyi [The process of de-offshoreization in the conditions of world globalization] // Infrastruktura rynku. Vol. 42. P. 23–28.
5. Kopytko M., Vinichuk M. (2021). Vykorystannya ofshornykh zon yak sposib ukhylennya vid opodatkovannya [Use of offshore zones as a method of tax evasion] // Vcheni zapysky Universytetu «Krok». № 1(61). P. 79–88.

6. Rozputenko I. (2019). Deofshoryzatsiya ekonomiky [De-offshoreization of the economy]. Retrieved from <https://matrix-info.com/deofshoryzatsiya-ekonomiky/>
7. Lutsyshyn Z., Yuzhanina N., Frolova T., Mazur M., Perebyynis D. (2019). Suchasna ofshoryzatsiya biznesu u konstrukti natsional'noyi fiskal'noyi bezpeky [Modern offshorization of business in the framework of national fiscal security] // Mizhnarodna ekonomichna polityka. № 1(30). P. 70–112.
8. Blikhar M., Ortyns'ka N., Dufenyuk O., Vinichuk M., Matviyenko O. (2021). Ekonomiko-pravovyy mekhanizm protydyi lehalizatsiyi (vidmyvannyu) dokhodiv, oderzhanykh vnaslidok ukhylennya vid opodatkuvannya v konteksti deofshoryzatsiyi ekonomiky Ukrainy [Economic and legal mechanism of combating the legalization (laundering) of income obtained as a result of tax evasion in the context of de-offshorization of the economy of Ukraine] // Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teorii i praktyky. Vol 5. N 40. P. 497–505.
9. Plan diy BEPS: klyuchovi aspekty dlya Ukrainy (2020). [BEPS action plan: key aspects for Ukraine]. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/2020_BEPS.pdf
10. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo transfertnoho tsinoutvorennya: Zakon Ukrainy vid 04.07.2013 r. № 408-VII. [On making changes to the Tax Code of Ukraine regarding transfer pricing. The Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-18#Text>
11. Pro zakhody shchodo protydyi zmenshennyu podatkovoyi bazy i peremishchennyu prybutkiv za kordon: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28.04.2016 r. № 180/2016 [On measures to counteract the reduction of the tax base and the transfer of profits abroad]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180/2016#Text>
12. Dyrektyva Rady (EU) 2018/2057 vid 20 hrudnya 2018 roku pro vnesennya zmin do Dyrektyvy 2006/112/EU pro spil'nu systemu podatku na dodanu vartist' shchodo tymchasovoho zastosuvannya uzahal'nenoho mekhanizmu splaty PDV (reversnoyi splaty) do postachannya tovariv ta posluh vyshche pevnoho porohovoho znachennya [Council Directive (EU) 2018/2057 of December 20, 2018 amending Directive 2006/112/EC on the common system of value added tax regarding the temporary application of the generalized VAT payment mechanism (reverse payment) to the supply of goods and services above a certain threshold value]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-18#Text
13. Podatkovyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI [Tax Code of Ukraine. Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17/>
14. Pro zapobihannya ta protydyi lehalizatsiyi (vidmyvannyu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, finansuvannyu teroryzmu ta finansuvannyu rozpovsyudzhennya zbroyi masovoho znyschennya: Zakon Ukrainy vid 06.12.2019 r. № 361-IX [On the prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds of crime, the financing of terrorism, and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction. The Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/361-20>
15. Pro valyutu i valyutni operatsiyi: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. № 2473-VIII. [On currency and currency transactions. Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
16. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vyznachennya kintsevykh vyhodooderzhuvachiv yurydychnykh osib ta publichnykh diyachiv: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 r. № 1701-VII. [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the determination of ultimate beneficiaries of legal entities and public figures: Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1701-18>
17. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo stymulyuvannya detinizatsiyi dokhodiv ta pidvyshchennya podatkovoyi kul'tury hromadyan shlyakhom zaprovadzhennya odnorazovoho (spetsial'noho) dobrovil'noho deklaruvannya fizychnykh osobamy nalezhnykh yim aktyviv ta splaty odnorazovoho zboru do byudzhetu: Zakon Ukrainy vid 15.06.2021 r. № 1539-IX. [On the introduction of amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the stimulation of income detinization and improvement of the tax culture of citizens by introducing a one-time (special) voluntary declaration by individuals of their assets and payment of a one-time fee to the budget: Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-20#Text>
18. Yesimov S.S. (2019). Realizatsiya konstytutsiynoho oformlennya pravoporyadku v umovakh nayavnosti konstytutsiynykh ryzykiv [Implementation of the constitutional design of law and order in the presence of constitutional risks] // Sotsial'no-pravovi studiyi. Vol. 3 (5). P. 52–57.
19. Parshyn Yu.I., Sanakoyev D.B., Samoylova S.Yu. (2021). Ofshoryzatsiya ta deofshoryzatsiya ekonomiky: mizhnarodnyy dosvid ta osoblyvosti [Offshorization and de-offshorization of the economy: international experience and features] // Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. № 2. P. 293–300.

Коропатнік Ігор Михайлович

*доктор юридичних наук, професор,
начальник кафедри правового забезпечення
військового факультету фінансів і права
Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Koropatnik Ihor

*Doctor of Science in Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Department of Department of Legal Support of the
Military Faculty of Finance and Law of the
Military Institute of
Taras Shevchenko National University of Kyiv*
ORCID: 0000-0002-0493-0710

Карелін Владислав Володимирович

*доктор юридичних наук, доцент,
викладач кафедри правового забезпечення
військового факультету фінансів і права
Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Karelin Vladyslav

*Doctor of Science in Law, Associate Professor,
Lecturer of the Department of Department of Legal Support of the
Military Faculty of Finance and Law of the
Military Institute of
Taras Shevchenko National University of Kyiv*
ORCID: 0000-0002-6271-2447

Литвин Наталія Анатоліївна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри службового та медичного права
Науково-навчальний інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Lytvyn Nataliia

*Doctor of Science in Law, Professor,
Professor of the Department of Service and Medical Law
Scientific and Educational Institute of Law of the
Taras Shevchenko National University of Kyiv*
ORCID: 0000-0003-4199-1413

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-10-8351

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ МІНІСТЕРСТВА
ОБОРОНИ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ В СИСТЕМІ
ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ**

**LEGAL SUPPORT OF INTERACTION OF THE MINISTRY OF DEFENSE
OF UKRAINE WITH OTHER SUBJECTS IN THE SYSTEM
OF DEMOCRATIC CIVIL CONTROL**

Анотація. У статті визначено, що правове забезпечення уявляє собою сукупність правових норм і практики їх реалізації, об'єднаних метою та принципами правового регулювання. Така структура дає змогу своєчасно коригувати правову норму з точки зору її ефективності або неефективності в певних політичних, економічних, соціальних умовах життєдіяльності суспільства і держави.

Доведено, що роль правового забезпечення в ефективному функціонуванні сектора безпеки і оборони в умовах повномасштабної російської збройної агресії знаходить свій прояв у трьох основних векторах. По-перше, це створення сприятливих правових умов для посилення і розвитку Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних і розвідувальних органів, які безпосередньо забезпечують відсіч збройній агресії противника. По-друге, це вироблення правових засад забезпечення публічного порядку, захисту прав людини і громадянина, притягнення винних у вчиненні кримінальних злочинів до юридичної відповідальності під час деокупації тимчасово окупованих українських територій. По-третє, це зниження руйнівного впливу корупційних ризиків на правовідносини, що складаються в секторі безпеки і оборони.

Обґрунтовано, що правові засади здійснення взаємодії оборонного відомства з іншими суб'єктами означеного виду контролю базуються на правових актах різної природи, які класифіковано за критерієм від змісту правових норм.

Визначено, що правове забезпечення взаємодії Міністерства оборони України з іншими суб'єктами в системі демократичного цивільного контролю у правовому аспекті уявляє собою сукупність законодавчих та підзаконних правових актів, в яких визначено правовий статус суб'єктів контролю, їх місію, мету, завдання, функції, особливості реалізації повноважень та відповідальності. Як управлінське явище, досліджуваний вид правового забезпечення включає різноспрямовані управлінські впливи та організаційні форми їх реалізації, які дозволяють здійснювати продуктивну правозастосовну діяльність, спрямовану на визначення і коригування актуального стану об'єктів демократичного цивільного контролю.

Ключові слова: демократичний цивільний контроль, Сили оборони, взаємодія, Міністерство оборони України, сектор безпеки і оборони, публічне адміністрування, Збройні Сили України.

Summary. The article defines that legal provision is a set of legal norms and the practice of their implementation, united by the purpose and principles of legal regulation. Such a structure makes it possible to adjust the legal norm in a timely manner from the point of view of its effectiveness or ineffectiveness in certain political, economic, and social conditions of the life of society and the state.

Arguments are given that the role of legal support in the effective functioning of the security and defense sector in the conditions of full-scale Russian armed aggression is manifested in three main vectors. First, it is the creation of favorable legal conditions for the strengthening and development of the Armed Forces of Ukraine, other military formations, law enforcement and intelligence agencies, which directly provide repulsion to the enemy's armed aggression. Secondly, it is the development of legal foundations for ensuring public order, protection of human and citizen rights, bringing those guilty of criminal crimes to legal responsibility during the de-occupation of temporarily occupied Ukrainian territories. Thirdly, it is the reduction of the destructive influence of corruption risks on legal relations in the security and defense sector.

The article substantiates that the legal principles of interaction of the defense department with other subjects of the specified type of control are based on legal acts of various nature, which are classified according to the criterion of the content of legal norms.

It was concluded that the legal support for the interaction of the Ministry of Defense of Ukraine with other subjects in the system of democratic civilian control in the legal aspect is a set of legislative and subordinate legal acts, which define the legal status of subjects of control, their mission, purpose, tasks, functions, features of the implementation of powers and responsibilities. As a management phenomenon, the researched type of legal support includes multidirectional management influences and organizational forms of their implementation, which allow for productive law enforcement activities aimed at determining and correcting the current state of objects of democratic civil control.

Key words: democratic civilian control, Defense Forces, interaction, Ministry of Defense of Ukraine, security and defense sector, public administration, Armed Forces of Ukraine.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Здатність Збройних Сил України та інших військових формувань здійснювати ефективну відсіч російській збройній агресії проти нашої держави потребує злагодженої роботи всіх органів публічного адміністрування у секторі безпеки і оборони. У свою чергу, це потребує

здійснення демократичного цивільного контролю в означеному секторі, оскільки обмеження у розповсюдженні певної інформації про діяльність системи публічного управління в умовах правового режиму воєнного стану та спрощення деяких адміністративних процедур збільшують кількість корупційних ризиків, які нині є особливо небезпечними для держави і суспільства.

Ефективне запобігання корупційним правопорушенням та іншим порушенням правових приписів вимагає консолідації зусиль суб'єктів в системі демократичного цивільного контролю. Важливе місце серед таких суб'єктів займає Міністерство оборони України як орган публічного адміністрування, який одночасно виступає і суб'єктом, і об'єктом демократичного цивільного контролю. Вказане обумовлює актуальність дослідження правового забезпечення взаємодії Міністерства оборони України з іншими суб'єктами в системі демократичного цивільного контролю за умов правового режиму воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми функціонування системи демократичного цивільного контролю в Україні привертали увагу багатьох науковців, зокрема, таких, як В. Зьолка [1], М. Кобець [2], М. Сіцінська [3], В. Чорний [4], І. Шопіна [5], О. Юнін [6] та інші автори. Разом з тим питання правового забезпечення взаємодії Міністерства оборони України з іншими суб'єктами в системі демократичного цивільного контролю ще недостатньо розкрито на теоретичному та методологічному рівні, що обумовлює спрямованість наукових пошуків.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сутності та складових правового забезпечення взаємодії Міністерства оборони України з іншими суб'єктами в системі демократичного цивільного контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Роль правового забезпечення у досягненні сталості суспільних відносин у певній сфері обумовлена властивостями самої правової норми. Право як універсальний регулятор дає змогу не просто визначити межі правової поведінки, спрямованої на досягнення суспільно й індивідуально важливих цілей, а й забезпечити її алгоритмізацію. Правове забезпечення уявляє собою сукупність правових норм і практики їх реалізації, об'єднаних важливими елементами надбудови цього надважливого соціального феномену — метою та принципами правового регулювання, використання яких дає змогу своєчасно коригувати правову норму з точки зору її ефективності або неефективності в певних політичних, економічних, соціальних умовах життєдіяльності суспільства і держави.

Роль правового забезпечення в ефективному функціонуванні сектора безпеки і оборони в умовах повномасштабної російської збройної агресії знаходить свій прояв у трьох основних векто-

рах. По-перше, це створення сприятливих правових умов для посилення і розвитку Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних і розвідувальних органів, які безпосередньо забезпечують відсіч збройній агресії противника. По-друге, це вироблення правових засад забезпечення публічного порядку, захисту прав людини і громадянина, притягнення винних у вчиненні кримінальних злочинів до юридичної відповідальності під час деокупації тимчасово окупованих українських територій. По-третє, це зниження руйнівного впливу корупційних ризиків на правовідносини, що складаються в секторі безпеки і оборони.

Визначення рівня досягнення цілей правового забезпечення постійно здійснюються самими суб'єктами сектора безпеки і оборони, які, відповідно до національного законодавства, мають статус об'єктів демократичного цивільного контролю. Однак слід сказати, що об'єктивність внутрішнього контролю завжди перебуває під впливом значної кількості чинників, які знижують достовірність отриманої інформації про стан об'єкта контролю. Тому для побудови ефективної системи контролю необхідно об'єднання зусиль його суб'єктів, частина яких знаходиться поза межами адміністративних впливів з боку об'єкта контролю.

Міністерство оборони України, на яке Законом України «Про Збройні Сили України» покладено функції зі здійснення військово-політичного та адміністративного управління Збройними Силами України, реалізації в них політики держави, розробки принципів їх будівництва, визначення напрямів розвитку та підготовки у мирний та воєнний час [7], поєднує у своїй діяльності функції, притаманні як для суб'єкта, так і для об'єкта демократичного цивільного контролю. Відповідно до абзацу другого частини першої статті 4 Закону України «Про національну безпеку України» [8] Міністерство оборони України як орган виконавчої влади входить до системи демократичного цивільного контролю. Правові засади здійснення взаємодії оборонного відомства з іншими суб'єктами означеного виду контролю базується на правових актах різної природи, які, однак, можна класифікувати за критерієм від змісту правових норм.

Першу групу правових актів складають положення Основного Закону України, які визначають зміст та особливості структури управління державою, а також основні засади участі громадян у системі публічного управління. Друга група правових актів охоплює законодавчі правові акти, в яких визначено правові засади оборони держави

та функціонування військових формувань, особливості їх правового статусу. Серед таких актів слід назвати Закони України «Про національну безпеку України», «Про Збройні Сили України», «Про оборону України», «Про основи національного спротиву». Третя група правових документів включає законодавчі та підзаконні правові акти, якими регламентовано особливості участі громадянськості у системі державного управління та здійснення громадського нагляду. Серед них слід згадати закони України «Про громадські об'єднання», «Про доступ до публічної інформації», затверджені постановою Уряду Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації та ін. Четверту групу складають підзаконні правові акти, видані суб'єктами сектору безпеки і оборони у межах своїх контрольних повноважень. Важливе місце серед них займає Положення про здійснення контролю Президента України за діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань, затверджене Указом Голови держави від 14 лютого 2015 року № 84/2015.

Вказані правові акти утворюють нормативно-правову основу взаємодії Міністерства оборони України з іншими суб'єктами демократичного цивільного контролю. Інша складова системи

вказаного контролю уявляє собою організаційно-управлінське середовище, у межах якого суб'єкти контролю реалізують свої функції або статутні цілі, здійснюючи правозастосовну діяльність.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Правове забезпечення взаємодії Міністерства оборони України з іншими суб'єктами в системі демократичного цивільного контролю є елементом правового забезпечення функціонування сектору безпеки і оборони і відіграє важливу роль у забезпеченні національної безпеки й ефективній відсічі збройній російській агресії. Як правовий феномен, воно уявляє собою сукупність законодавчих та підзаконних правових актів, в яких визначено правовий статус суб'єктів контролю, їх місію, мету, завдання, функції, особливості реалізації повноважень та відповідальності. Як управлінське явище, досліджуваний вид правового забезпечення включає різноспрямовані управлінські впливи та організаційні форми їх реалізації, які дозволяють здійснювати продуктивну правозастосовну діяльність, спрямовану на визначення і коригування актуального стану об'єктів демократичного цивільного контролю.

Напрями подальших наукових досліджень мають враховувати необхідність визначення проблемних ділянок взаємодії між Міністерством оборони України та іншими суб'єктами демократичного цивільного контролю з метою пошуку правових та організаційних способів вирішення існуючих суперечностей та удосконалення діяльності всього сектору безпеки і оборони.

Література

1. Зьолка В.Л. Правовий інститут демократичного цивільного контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони України: сучасний стан нормативно-правової регламентації. Аналітично-порівняльне правознавство. 2021. № 2. С. 39–44.
2. Кобець М. Демократичний цивільний контроль у сфері національної безпеки в Україні: відмінності застосування термінів і понять. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 10 грудня 2021 р.). С. 38–40.
3. Сіцінська М. Правові основи демократичного цивільного контролю над правоохоронними органами в Україні. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2011. № 4. С. 209–217.
4. Чорний В.С. Особливості демократичного цивільного контролю над військовою сферою українського суспільства на сучасному етапі. Social development & Security. 2018. № 3. С. 5.
5. Шопіна І. Об'єкт громадського контролю (нагляду) як елемент демократичного цивільного контролю. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2022. № 2 (50). С. 104–107.
6. Юнін О. Поняття громадського контролю над діяльністю Національної поліції України. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 4. С. 200–204.

7. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
8. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

References

1. Zolka V.L. Pravovyi instytut demokratychnoho tsyvilnoho kontroliu za diialnistiu sektoru bezpeky i oborony Ukrainy: suchasnyi stan normatyvno-pravovoi rehlementatsii. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo. 2021. № 2. S. 39–44. [in Ukrainian].
2. Kobets M. Demokratychnyi tsyvilnyi kontrol u sferi natsionalnoi bezpeky v Ukraini: vidminnosti zastosuvania terminiv i poniat. Teoretyko-prykladni problemy pravovoho rehuliuвання v Ukraini: materialy V Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf. (m. Lviv, 10 hrudnia 2021 r.). S. 38–40. [in Ukrainian].
3. Sitsinska M. Pravovi osnovy demokratychnoho tsyvilnoho kontroliu nad pravookhoronnymy orhanamy v Ukraini. Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy. 2011. № 4. S. 209–217. [in Ukrainian].
4. Chornyi V.S. Osoblyvosti demokratychnoho tsyvilnoho kontroliu nad viiskovoiu sferoiu ukrainskoho suspilstva na suchasnomu etapi. Social development & Security. 2018. № 3. S. 5. [in Ukrainian].
5. Shopina I. Obiekt hromadskoho kontroliu (nahliadu) yak element demokratychnoho tsyvilnoho kontroliu. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky. 2022. № 2 (50). S. 104–107. [in Ukrainian].
6. Yunin O. Poniattia hromadskoho kontroliu nad diialnistiu Natsionalnoi politsii Ukrainy. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2021. № 4. S. 200–204. [in Ukrainian].
7. Pro Zbroini Syly Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 1991 roku № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> [in Ukrainian].
8. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].

Шопіна Ірина Миколаївна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Shopina Iryna

*Doctor of Science in Law, Professor,
Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines
Lviv State University of Internal Affairs*

ORCID: 0000-0003-3334-7548

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-10-8353

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ, ДЕРЖАВНОЇ, ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ ТА БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

THE STATE BORDER SERVICE OF UKRAINE AS A SUBJECT OF ENSURING NATIONAL, STATE, BORDER SECURITY AND STATE BORDER SECURITY

Анотація. Метою статті є визначення особливостей забезпечення національної, державної, прикордонної безпеки та безпеки державного кордону в аспекті функціонування Державної прикордонної служби України.

Обґрунтовано, що важливість логічного та несуперечливого визначення сфери компетенції Державної прикордонної служби України обумовлена необхідністю досконалого визначення правового статусу кожного суб'єкта сектора безпеки і оборони, особливо за умов правового режиму воєнного стану. Змістоутворюючою тут є категорія державного кордону, що дозволяє зберегти предметність теоретичного пошуку та логічність доктринальних напрацювань. Зроблено висновок, що діяльність Державної прикордонної служби України виступає елементом забезпечення національної безпеки. Таким чином, національна безпека виступає надсистемою для систем нижчого рівня – державної безпеки і безпеки державного кордону. У свою чергу, прикордонна безпека є підсистемою для безпеки державного кордону як один із векторів діяльності Державної прикордонної служби України.

З'ясовано, що важливість функцій, покладених на Державну прикордонну службу України, обумовлює необхідність розмежування між чотирма видами безпеки, кожен з яких входить до сфери компетенції цього суб'єкта. Обґрунтовано, що розмежування має базуватися на зрозумілих і логічних критеріях, якими, у даному випадку, виступають рівні безпеки (це дозволяє відмежувати національну безпеку від державної) і зміст заходів безпеки (завдяки цьому ми можемо виокремити безпеку державного кордону і прикордонну безпеку).

Визначено, що напрямами подальших наукових досліджень мають стати підготовка пропозицій щодо удосконалення термінології законодавчих та підзаконних правових актів, які регламентують діяльність Державної прикордонної служби України, в аспекті відмежування одне від одного між різних видів безпеки.

Ключові слова: Державна прикордонна служба України, національна безпека, державна безпека, державний кордон, безпека державного кордону, прикордонна безпека.

Summary. The purpose of the article is to determine the features of ensuring national, state border security and the security of the state border in the aspect of the functioning of the State Border Guard Service of Ukraine.

The article substantiates that the importance of a logical and consistent definition of the scope of competence of the State Border Guard Service of Ukraine is due to the need to thoroughly determine the legal status of each subject of the security and defense sector, especially under the legal regime of martial law. The category of the state border is a city-forming one, which makes it possible to preserve the objectivity of the theoretical search and the consistency of doctrinal developments. It is con-

cluded that the activity of the State Border Guard Service of Ukraine is an element of ensuring national security. Thus, national security acts as a supersystem for systems of the lower level – state security and security of the state border. In turn, border security is a subsystem of state border security as one of the vectors of activity of the State Border Guard Service of Ukraine.

The rationale is given that the importance of the functions assigned to the State Border Guard Service of Ukraine necessitates a distinction between four types of security, each of which is within the competence of this entity. Arguments are given that the distinction should be based on understandable and logical criteria, which, in this case, are the levels of security (this allows us to distinguish national security from state security) and the content of security measures (due to this, we can distinguish between state border security and border security).

The conclusion is made that the directions for further scientific research should be the preparation of proposals for improving the terminology of legislative and subordinate legal acts regulating the activities of the State Border Guard Service of Ukraine, in the aspect of delimitation from each other between different types of security.

Key words: State Border Guard Service of Ukraine, national security, state security, state border, state border security, border security.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Повномасштабна збройна російська агресія проти України потребує нині консолідації зусиль всього сектору безпеки і оборони, держави і суспільства. Це вимагає поглиблення розуміння структури та суб'єктного складу системи забезпечення державної безпеки як складової системи національної безпеки. Разом з тим, з огляду на те, що чинна Стратегія забезпечення державної безпеки була прийнята у середині лютого 2022 року, осмислення її сутності ще потребує проведення наукових досліджень, спрямованих на усвідомлення ролі та місця кожного суб'єкта у відносинах, що виникають у вказаній сфері. Вказане обумовлює актуальність дослідження правового статусу Державної прикордонної служби України як суб'єкта забезпечення державної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми, пов'язані з вивченням сутності та особливостей державної безпеки розглядали у своїх роботах такі науковці, як І. Корж [1], О. Комісаров і В. Покайчук [2], С. Потеряйко [3], В. Сазонов [4], О. Шмаков і А. Чуклатий [5], А. Янчук [6] та інші автори. Особливості правового статусу Державної прикордонної служби України були предметом вивчення для таких науковців, як О. Ганьба [7], В. Зьолка [8], Ю. Курилюк [9], І. Кушнір [10], Ю. Михайлова [11], А. Мота [12] та інші автори. Однак питання правового статусу Державної прикордонної служби України в умовах правового режиму воєнного стану заслуговує нині окремого вивчення, що обумовлює актуальність теми цієї статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення особливостей забезпечення національної, державної, прикордонної безпеки та безпеки державного кордону в ас-

пекті функціонування Державної прикордонної служби України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження проблем безпеки в роботах українських науковців традиційно концентруються навколо категорії «національна безпека», яка, відповідно до ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» уявляє собою захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [13]. Однак повний і детальний розгляд сутності національної безпеки потребує аналізу всіх її складових, однією з яких є державна безпека. Законодавець у вказаному правовому акті вважав за доцільне розділити категорії воєнної та державної безпеки, критерієм розмежування між якими визначено воєнний або невоєнний характер загроз. З огляду на різнопорядковість категорій «державна» та «воєнна», такий розподіл, безумовно, може слугувати предметом критики, оскільки викликає сумнів у державному характері явищ та процесів, охоплених категорією «воєнна безпека», з чим не можна погодитися. З цього приводу слушною нам уявляється думка І. Коржа, який, застосовуючи об'єктовий принцип, виокремлює три великих види безпеки, які у своїй сукупності і системності складають безпеку України (безпеку держави): державна безпека; суспільна безпека і безпека особистості (людини і громадянина). Ці поняття, на думку автора, співвідносяться з безпекою України, як видове до родового, тобто безпека України є поняттям родовим, а зазначені види — видовим поняттям [1, с. 72]. Отже, більш логічним здається вибір одного критерію розмежування між різними видами національної безпеки, який би передбачав однопорядковість отриманих

складових: за суб'єктами (особиста, суспільна, державна безпека), за змістом (воєнна, економічна, інформаційна, соціальна, екологічна безпека) тощо.

Ч. 6 ст. 18 Закону України «Про національну безпеку України» визначає, що Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сфері безпеки державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні [13]. Як можна побачити, законодавець згадує про ще один аспект безпеки — про безпеку державного кордону. Легальне визначення цієї категорії, на жаль, відсутнє, однак завдяки напрацюванням правової науки вироблено декілька доктринальних дефініцій цього явища. Найбільш ґрунтовним нам здається визначення безпеки державного кордону як стану захищеності, недоторканності і непорушності проходження, позначення, порядку утримання та перетинання державного кордону, прикордонних смуг, контрольованих прикордонних районів, а також інших територій та об'єктів інфраструктури, котрі утворюються з метою забезпечення необхідного стану захищеності державного кордону [14, с. 190]. Поняття безпеки державного кордону є настільки загальновизнаним на рівні держави в цілому і системи освіти зокрема, що втілилося у назві спеціальності 252. Однак у Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022, категорія «безпека державного кордону» не зустрічається, натомість присутнє поняття прикордонної безпеки (у контексті забезпечення подальшого розвитку та поліпшення загальнодержавної системи захисту державного кордону, зокрема імплементації європейських стандартів прикордонної безпеки, скоординованої діяльності державних органів України та військових формувань для системного розвитку інтегрованого управління кордонами) [15]. Таким чином, уявляється необхідним визначити особливості співвідношення категорій «національна безпека», «державна безпека», «безпека державного кордону» та «прикордонна безпека» в контексті правового статусу Державної прикордонної служби України.

Важливість логічного та несуперечливого визначення сфери компетенції Державної прикордонної служби України обумовлена необхідністю досконалого визначення правового статусу кожного суб'єкта сектора безпеки і оборони, особливо за умов правового режиму воєнного стану. Змістоутворюючою тут, на нашу думку, є категорія державного кордону, що дозволяє зберегти предметність теоретичного пошуку та логічність доктринальних напрацювань. Оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про державний кордон України» захист державного кордону України є невід'ємною частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки [16], то можна зробити висновок, що діяльність Державної прикордонної служби України виступає елементом забезпечення національної безпеки. Таким чином, національна безпека виступає надсистемою для систем нижчого рівня — державної безпеки і безпеки державного кордону. У свою чергу, прикордонна безпека є підсистемою для безпеки державного кордону як один із векторів діяльності Державної прикордонної служби України.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Важливість функцій, покладених на Державну прикордонну службу України, обумовлює необхідність розмежування між чотирма видами безпеки, кожен з яких, відповідно до доктринальних джерел і правових актів, входить до сфери компетенції цього суб'єкта. На нашу думку, розмежування між близькими за своїм змістом категоріями має базуватися на зрозумілих і логічних критеріях, якими, у даному випадку, виступають рівні безпеки (це дозволяє відмежувати національну безпеку від державної) і зміст заходів безпеки (завдяки цьому ми можемо виокремити безпеку державного кордону і прикордонну безпеку).

Напрямами подальших наукових досліджень мають стати підготовка пропозицій щодо удосконалення термінології законодавчих та підзаконних правових актів, які регламентують діяльність Державної прикордонної служби України, в аспекті відмежування одне від одного між різних видів безпеки.

Література

1. Корж І.Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття. Правова інформатика. 2012. № 4. С. 69–75.
2. Комісаров О., Покайчук В. Створення і функціонування системи сил охорони правопорядку в розрізі забезпечення державної безпеки України. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2016. № 38. С. 219–225.
3. Потеряйко С.П. Проблеми державного управління цивільним захистом щодо забезпечення державної безпеки України. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 9. С. 103–108.
4. Сазонов В.В. Служба безпеки України — спеціально уповноважений орган державної влади з питань забезпечення державної безпеки. Проблеми законності. 2011. № 116. С. 87–93.
5. Шмаков О.М., Чухлатий А.В. Проблеми забезпечення державної безпеки силами і засобами Національної гвардії України. Честь і закон, 2018. № 1. С. 4–8.
6. Янчук А.О. Особливості вдосконалення нормативно-правового забезпечення державної безпеки України в сучасних умовах. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2016. № 1. С. 342–355.
7. Ганьба О.Б. Правові відносини у сфері прикордонної безпеки України: теоретичні і прикладні проблеми: монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. 448 с.
8. Зьолка В.Л. Охорона національних інтересів України у прикордонній сфері (адміністративно-правовий аспект): монографія. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2015. 672 с.
9. Курилюк Ю.Б. Значення державного кордону для забезпечення правопорядку в Україні. Актуальні проблеми держави і права. 2021. № 90. С. 83–88.
10. Кушнір І.П. Інформаційно-правовий статус Державної прикордонної служби України. Приватне та публічне право. 2018. № 4. С. 50–53.
11. Михайлова Ю.О. Роль та місце Державної прикордонної служби у системі суб'єктів забезпечення національної безпеки України. Форум права. 2017. № 4. С. 152–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_4_26
12. Мота А.Ф. Діяльність Державної прикордонної служби України з протидії нелегальній міграції (адміністративно-правовий аспект): монографія. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2018. 492 с.
13. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
14. Нікіфоренко В.С. Стан теоретичного дослідження проблем безпеки державного кордону як складової національної безпеки. Правові новели. 2018. № 5. С. 185–193.
15. Стратегія забезпечення державної безпеки: затверджено Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text>
16. Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 року № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>

References

1. Korzh I.F. (2012). Derzhavna bezpeka: metodolohichni pidkhody do systemy skladovykh poniattia. Pravova informatyka, № 4, S. 69–75. [in Ukrainian].
2. Komisarov O., Pokaichuk V. (2016). Stvorennia i funktsionuvannia systemy syl okhorony pravoporiadku v rozrizi zabezpechennia derzhavnoi bezpeky Ukrainy. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Mizhnarodni vidnosyny, № 38, S. 219–225. [in Ukrainian].
3. Poteriaiko S.P. (2021). Problemy derzhavnoho upravlinnia tsyvilnym zakhystom shchodo zabezpechennia derzhavnoi bezpeky Ukrainy. Investytsii: praktyka ta dosvid, № 9, S. 103–108. [in Ukrainian].
4. Sazonov V.V. (2011). Sluzhba bezpeky Ukrainy — spetsialno upovnovazhenyi orhan derzhavnoi vlady z pytan zabezpechennia derzhavnoi bezpeky. Problemy zakonnosti, № 116, S. 87–93. [in Ukrainian].
5. Shmakov O.M., Chukhlatyi A.V. (2018). Problemy zabezpechennia derzhavnoi bezpeky sylamy i zasobamy Natsionalnoi hvardii Ukrainy. Chest i zakon, № 1, S. 4–8. [in Ukrainian].
6. Yanchuk A.O. (2016). Osoblyvosti vdoskonalennia normatyvno-pravovoho zabezpechennia derzhavnoi bezpeky Ukrainy v suchasnykh umovakh. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiya yurydychna, № 1, S. 342–355. [in Ukrainian].
7. Hanba O.B. (2020). Pravovi vidnosyny u sferi prykordonnoi bezpeky Ukrainy: teoretychni i prykladni problemy: monohrafiia. Vinnytsia, 448 s. [in Ukrainian].

8. Zolka V.L. (2015). Okhorona natsionalnykh interesiv Ukrainy u prykordonnii sferi (administratyvno-pravovyi aspekt): monohrafiia. Khmelnytskyi, 672 s. [in Ukrainian].
9. Kuryliuk Yu. B. (2021). Znachennia derzhavnoho kordonu dlia zabezpechennia pravoporiadku v Ukraini. Aktualni problemy derzhavy i prava, № 90, S. 83–88. [in Ukrainian].
10. Kushnir I.P. (2018). Informatsiino-pravovyi status Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Pryvatne ta publichne pravo, № 4, S. 50–53. [in Ukrainian].
11. Mykhailova Yu. O. (2017). Rol ta mistse Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby u systemi subiektiv zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy. Forum prava, № 4, S. 152–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_4_26 [in Ukrainian].
12. Mota A.F. (2018). Diialnist Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy z protydii nelehالنii mihratsii (administratyvno-pravovyi aspekt): monohrafiia. Khmelnytskyi, 492 s. [in Ukrainian].
13. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
14. Nikiforenko V.S. (2018). Stan teoretychnoho doslidzhennia problem bezpeky derzhavnoho kordonu yak skladovoi natsionalnoi bezpeky. Pravovi novely, № 5, S.185–193. [in Ukrainian].
15. Stratehiia zabezpechennia derzhavnoi bezpeky: zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 16 liutoho 2022 roku № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> [in Ukrainian].
16. Pro derzhavnyi kordon Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 4 lystopada 1991 roku № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> [in Ukrainian].

Боснюк Юлія Павлівна

*аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Bosniuk Yuliia

*Graduate Student of the Department of
Civil Law discipline of the Faculty of Law
Lesya Ukrainka Volyn National University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-10-8355

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ БІОТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРИРОДИ

LEGISLATIVE PROVISION OF PHYTOSANITARY MEASURES OF BIOTECHNOLOGICAL NATURE

Анотація. Вступ. Актуальність проблем формування гієвого фітосанітарного законодавства лише набирає обертів, оскільки нові екологізаційні цілі, які проголошує ЄС у своєму політико-правовому курсі Green Deal, вказують на чергову перспективу реформування фітосанітарних правил. У цих умовах Україні надзвичайно важливо визначити реальний стан свого фітосанітарного законодавства, його проблемні та позитивні ознаки, виявити оптимальні шляхи подальшого удосконалення, урахувуючи потреби гарантування продовольчої безпеки, захисту інтересів сільськогосподарських товаровиробників, суспільства та майбутніх поколінь. фітосанітарних заходів біотехнологічної природи в контексті вимог ЄС.

Мета статі – дослідження стану законодавчого забезпечення фітосанітарних заходів біотехнологічної природи у сільському господарстві, виявлення недоліків і прогалин в законодавстві в даній сфері, дослідження міжнародно-правових актів у сфері забезпечення біобезпеки.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є нормативно-правове забезпечення щодо регулювання застосування фітосанітарних заходів біотехнологічної природи, а також, праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царин застосування фітосанітарних заходів та використання біотехнологій в сільському господарстві України. У процесі дослідження законодавчого забезпечення фітосанітарних заходів біотехнологічної природи було використано філософські (загальнонаукові) та окремі наукові методи пізнання, зокрема, метод системно-структурного аналізу, історичний, порівняльно-правовий методи, логіко-структурний та інші наукові методи дослідження правових явищ. Системно-структурний метод застосовано для дослідження понять біотехнологічного та біологічного способів досягнення фітосанітарної безпеки, визначення поняття біотехнології. Застосування історичного методу дослідження правових явищ дозволило проаналізувати ретроспективні аспекти становлення правового регулювання застосування фітосанітарних заходів біотехнологічної природи у сільському господарстві України. Формально-логічний метод застосовувався при побудові структури дослідження, при викладі основних положень, формулюванні визначень та категорій, обґрунтуванні висновків та рекомендацій. За допомогою формально-логічного методу досліджувалися аграрне та екологічне законодавство та практика його застосування. Порівняльно-правовий метод використовувався для вивчення різних наукових підходів до змісту та форми правового регулювання застосування фітосанітарних заходів біотехнологічної природи за правом України, СOT та ЄС. Формулювання висновків і пропозицій, які містяться у науковому дослідженні, зроблено за допомогою методу догматичного (логічного) аналізу і тлумачення правових норм.

Результати. У науковій публікації розкрито зміст поняття біотехнології, біотехнологічного та біологічного способу досягнення фітосанітарної безпеки та встановлено їх відмінності.

Здійснено огляд нормативно-правових актів у сфері застосування біотехнологій в Україні. Встановлено, що міжнародно-правове регулювання використання ГМ-технологій для вирішення фітосанітарних проблем має певні обмеження.

Проведено аналіз вітчизняного законодавства яке регулює відносини створення, обігу та використання ГМО та встановлено існування двох основних принципових засад регламентації цих правовідносин: обов'язкової державної реєстрації та маркування.

Зроблено висновки щодо невідповідності фактичних відносин з використання генетично модифікованих рослин стану вітчизняного законодавства у цій сфері, для якого характерні відсутність механізмів забезпечення традиційного та органічного сільського господарства від можливого негативного впливу генетично модифікованих рослин; побудова усього правового регулювання поводження із ГМО на лише двох ключових правових засадах: державній реєстрації та маркуванні.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на встановленні відповідності (невідповідності) фактичних відносин з використання генетично модифікованих рослин стану вітчизняного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: фітосанітарні заходи, фітосанітарна безпека, сільське господарство, шкідники, захист рослин, пестициди, агрохімікати, аграрне право, ГМО, СОТ.

Summary. Introduction. The relevance of the problems of forming effective phytosanitary legislation is only gaining momentum, as the new environmental goals announced by the EU in its political and legal Green Deal course point to another prospect of reforming phytosanitary rules. In these conditions, it is extremely important for Ukraine to determine the real state of its phytosanitary legislation, its problematic and positive signs, to identify optimal ways of further improvement, taking into account the needs of guaranteeing food security, protecting the interests of agricultural producers, society and future generations. phytosanitary measures of biotechnological nature in the context of EU requirements.

The purpose of the article is to study the state of legislative support for phytosanitary measures of a biotechnological nature in agriculture, to identify shortcomings and gaps in legislation in this area, to study international legal acts in the field of biosafety.

Materials and methods. The materials of the research are normative and legal support for the regulation of the use of phytosanitary measures of a biotechnological nature, as well as the work of domestic and foreign authors who conduct their scientific and practical research in the areas of the application of phytosanitary measures and the use of biotechnology in the agriculture of Ukraine. Philosophical (general scientific) and separate scientific methods of cognition were used in the process of researching the legislative provision of phytosanitary measures of a biotechnological nature, in particular, the method of system-structural analysis, historical, comparative-legal methods, logical-structural and other scientific methods of researching legal phenomena. The system-structural method is applied to research the concepts of biotechnological and biological methods of achieving phytosanitary safety, definition of the concept of biotechnology. The application of the historical method of researching legal phenomena made it possible to analyze the retrospective aspects of the formation of legal regulation of the use of phytosanitary measures of a biotechnological nature in the agriculture of Ukraine. The formal-logical method was used when building the structure of the research, when presenting the main provisions, formulating definitions and categories, substantiating conclusions and recommendations. Agrarian and environmental legislation and the practice of its application were studied using the formal-logical method. The comparative legal method was used to study different scientific approaches to the content and form of legal regulation of the application of phytosanitary measures of a biotechnological nature under the law of Ukraine, the WTO and the EU. The formulation of the conclusions and proposals contained in the scientific study is made using the method of dogmatic (logical) analysis and interpretation of legal norms.

Results. The scientific publication reveals the meaning of the concept of biotechnology, biotechnological and biological methods of achieving phytosanitary safety and establishes their differences.

A review of normative legal acts in the field of application of biotechnology in Ukraine was carried out. It was established that the international legal regulation of the use of GM technologies to solve phytosanitary problems has certain limitations.

An analysis of the domestic legislation that regulates the relations of creation, circulation and use of GMOs was carried out and the existence of two main principles of regulation of these legal relations was established: mandatory state registration and labeling.

Conclusions were made regarding the inconsistency of the actual relations with the use of genetically modified plants with the state of domestic legislation in this area, which is characterized by the lack of mechanisms to ensure traditional and organic agriculture from the possible negative impact of genetically modified plants; construction of the entire legal regulation of GMO handling on only two key legal bases: state registration and labeling.

Discussion. In further scientific research, it is proposed to focus attention on establishing the conformity (non-conformity) of the actual relationship with the use of genetically modified plants to the state of domestic legislation in this area.

Key words: phytosanitary measures, phytosanitary safety, agriculture, pests, plant protection, pesticides, agrochemicals, agrarian law, GMO, WTO.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток сільськогосподарства породжує новітні способи фітосанітарного захисту рослин. Найбільш активно це відбувається у напрямі пошуку нових хімічних речовин та сполук, які здатні виконувати функції пестицидів та агрохімікатів. Проте, суцільна хімізація аграрного виробництва із вирішення одних проблем перетворилася у джерело інших. Саме тому особлива увага нині приділяється розробці таких способів фітосанітарного захисту, які могли би позиціонуватися як ефективна альтернатива хімічному навантаженню на довкілля.

Актуальність проблем формування дієвого фітосанітарного законодавства лише набирає обертів, оскільки нові екологізаційні цілі, які проголошує ЄС у своєму політико-правовому курсі Green Deal, вказують на чергову перспективу реформування фітосанітарних правил. У цих умовах Україні надзвичайно важливо визначити реальний стан свого фітосанітарного законодавства, його проблемні та позитивні ознаки, виявити оптимальні шляхи подальшого удосконалення, урахувавши потреби гарантування продовольчої безпеки, захисту інтересів сільськогосподарських товаровиробників, суспільства та майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичною базою дослідження стали праці вітчизняних учених-правознавців, зокрема: В. В. Волощенко [1], А. В. Духневича [2], Г. С. Корнієнко [3], В. І. Курила [4], Т. В. Курман [5], О. Ю. Піддубного [6], В. А. Поліщука [7], А. М. Радченко [8], Н. С. Стемпаковської [9], Н. В. Фролової [10], та інших. Зокрема, В. В. Волощенко, заявлену проблематику опосередковано розкрив крізь призму дослідження забезпечення біологічної безпеки при поводженні з ГМО. А. В. Духневич, питанням законодавчого забезпечення фітосанітарних заходів присвятив увагу в контексті з'ясування юридичної природи Угод СОТ, зокрема, Угоди про сільське господарство СОТ та механізмів її реалізації в Україні. Г. С. Корнієнко фітосанітарні заходи досліджувала у світлі правового регулювання відносин в галузі застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин, Правове забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин в площині глобалізації проблеми біозбезпеки репрезентоване у працях В. І. Курила. Т. В. Курман правове регулювання застосування фітосанітарних заходів вивчає крізь призму регіональної аграрної політики як основи сталого розвитку сільськогосподарського виробництва в регіоні, а також правових можливостей та форм участі в цьому процесі сіль-

ськогосподарських товаровиробників. О. Ю. Піддубний значну кількість власних досліджень присвятив дослідженням категорійно-понятійному апарату правовідносин у сфері біотехнологій. Вагомий вклад у вивченні заявленої проблематики здійснив В. А. Поліщук, актуалізувавши увагу на організаційно-правових питаннях внутрішньодержавної підтримки розвитку промислового садівництва в Україні. Теоретично осмислив місце сорту рослин у системі аграрних правовідносин А. М. Радченко, розкривши правові дефініції вказаної категорії. З позиції міжнародно-правового регулювання обігу генно-модифікованої продукції Н. С. Стемпаковська аналізує справи, які розглядалися у рамках СОТ відповідно до Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, підняла питання проведення належної оцінки ризиків. У свою чергу, Н. М. Фролова здійснила комплексне дослідження міжнародно-правових актів у сфері забезпечення біобезпеки.

Разом з тим, у світлі підписання Угоди про асоціацію з ЄС, гострою необхідністю приведення національного законодавства до вимог ЄС, актуалізується необхідність аналізу здійснення правового регулювання фітосанітарних заходів у сільському господарстві України, вдосконалення чинного законодавства у цій сфері та практики його застосування загалом.

Метою статті є дослідження стану законодавчого забезпечення фітосанітарних заходів біотехнологічної природи у сільському господарстві, виявлення недоліків і прогалин в законодавстві в даній сфері, дослідження міжнародно-правових актів у сфері забезпечення біобезпеки.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалами дослідження є нормативно-правове забезпечення щодо регулювання застосування фітосанітарних заходів біотехнологічної природи, а також, праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царин застосування фітосанітарних заходів та використання біотехнологій в сільському господарстві України.

У процесі дослідження законодавчого забезпечення фітосанітарних заходів біотехнологічної природи було використано філософські (загальнонаукові) та окремі наукові методи пізнання, зокрема, метод системно-структурного аналізу, історичний, порівняльно-правовий методи, логіко-структурний та інші наукові методи дослідження правових явищ. Системно-структурний метод застосовано для дослідження понять біотехнологічного та біологічного способів досягнення

фітосанітарної безпеки, визначення поняття біотехнології. Застосування історичного методу дослідження правових явищ дозволило проаналізувати ретроспективні аспекти становлення правового регулювання застосування фітосанітарних заходів біотехнологічної природи у сільському господарстві України. Формально-логічний метод застосовувався при побудові структури дослідження, при викладі основних положень, формулюванні визначень та категорій, обґрунтуванні висновків та рекомендацій. За допомогою формально-логічного методу досліджувалися аграрне та екологічне законодавство та практика його застосування. Порівняльно-правовий метод використовувався для вивчення різних наукових підходів до змісту та форми правового регулювання застосування фітосанітарних заходів біотехнологічної природи за правом України, СОТ та ЄС. Формулювання висновків і пропозицій, які містяться у науковому дослідженні, зроблено за допомогою методу догматичного (логічного) аналізу і тлумачення правових норм.

Виклад основного матеріалу. Біотехнологія (від грец. *bios* — життя, *technē* — мистецтво, майстерність і *logos* — слово, навчання) — це використання живих організмів і біологічних процесів у виробництві [10, с. 158–161]. Біотехнологія визначається у вітчизняній юридичній науці як усі види робіт, при яких із сировинних матеріалів за допомогою живих організмів і біологічних процесів виробляються ті чи інші продукти, і яка охоплює сукупність методів: мікробіологічний синтез, генну інженерію, клітинну та білкову інженерію, інженерну ензимологію, культивування клітин рослин, тварин і бактерій, методи злиття клітин тощо. У результаті чого пропонується визначення біотехнології як системи прийомів цілеспрямованого використання біологічних систем, живих організмів, їх похідних, або процесів життєдіяльності з метою отримання економічного чи іншого корисного ефекту [11, с. 117–120].

Тобто полягає, зокрема, у створенні таких сортів сільськогосподарських рослин, які були би стійкими до шкідників та хвороб, не потребували би серйозного хімічного супроводу біотехнологічний спосіб фітосанітарного захисту під час своєї культивації. Такий спосіб виглядає надзвичайно привабливо, оскільки має довгострокові переваги, однак він межує із ризиками іншого характеру.

Щодо різниці між біотехнологічним та біологічним способами досягнення фітосанітарної безпеки, то варто зазначити, що вона має юридичний зміст: біотехнологічний спосіб фітосанітарного за-

хисту полягає, зокрема, у створенні таких сортів сільськогосподарських рослин, які були би стійкими до шкідників та хвороб (регулюється законодавством про селекцію та про ГМО); біологічний спосіб полягає у використанні для захисту рослин від шкідливих організмів їхніх природних ворогів, продуктів їхньої життєдіяльності, мікроорганізмів (регулюється законодавством про захист рослин, про органічне виробництво, про тваринний світ тощо).

Наразі існує два основних способи утворення нових рослин: селекція та генетична модифікація.

Інноваційна діяльність у сільському господарстві має особливий об'єкт правового регулювання, серед яких виокремлюються нові сорти рослин. Підґрунтям для успішного розвитку рослинництва є селекційні, культурні рослини, які були доведені до такого стану шляхом відбору, схрещування для отримання сильніших продуктивних властивостей відповідних культур рослинного походження. Результатом цих дій є виведення конкретного сорту рослин. Сорт рослини, як результат інтелектуальної діяльності людини, підлягає захисту з боку держави. В Україні прийнятий 21.04.1993 року Закон «Про охорону прав на сорти рослин», діє система органів, призначених охороняти права на сорти рослин [3, с. 385–389].

Найефективнішим та економічно вигідним є широке впровадження нових сортів рослин із підвищеною зимо- та холодостійкістю, посухо- та жаростійкістю, стійкістю проти вилягання, випрівання, видування тощо в сільськогосподарське виробництво, оскільки, вважається, що сорт рослин є найдешевшим засобом підвищення врожайності, поліпшення якості продукції, зниження її собівартості [8, с. 5–15]. Саме тому не дивно, що українські виробники прагнуть вирощувати ті сорти фруктів та ягід, які вимагаються ринком в Україні та затребувані за кордоном. Однак лише деякі з них зареєстровані в Україні. Придбати необхідний садівний матеріал на зовнішньому або внутрішньому ринках таких сортів практично неможливо, оскільки за законом ввезти з-за кордону дозволено лише ті сорти, які включено до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні. Придбати садівний матеріал сортів, не включених до реєстру, в українського виробника теж немає можливості, оскільки сертифікації підлягає садівний матеріал сорту, включеного до цього ж Реєстру. Маємо по суті «зачароване коло» у системі державної реєстрації сортів рослин. Як вказує В.А. Поліщук, аналіз нормативно-правового регулювання держав-

ної реєстрації сортів показує, що в Україні існує складна, довготривала в часі, фінансово витратна система і процедура державної реєстрації сортів, що створює реальні перешкоди для вітчизняних та іноземних селекціонерів поширювати свої сорти в Україні [7, с. 95–98].

Незважаючи на те, що селекція є прогресивним, посиленням природного процесу — відбору найбільш життєздатних, найбільш оптимальних за певними критеріями сортів, вона все ж має свої межі. Тому з'явився та стрімко розвивається метод генної інженерії, за допомогою якого відбувається вторгнення до генетичних конструкцій та створення нових рослин із необхідними заданими ознаками.

Традиційно тема ГМО-рослин надзвичайно дискусійна. Утворилися групи прихильників та противників відповідного способу вирішення фітосанітарних, продовольчих, екологічних та інших проблем сучасності.

На міжнародному рівні існують два спеціальних документи, які безпосередньо спрямовані на регулювання новітньої її складової — генно-інженерної діяльності — це Конвенція про біологічну різноманітність від 05 липня 1992 року та Картахенський протокол про біобезпеку від 29 січня 2000 року.

Указаний Протокол охоплює всі аспекти, пов'язані з використанням ГМО, у т.ч. цілеспрямоване їх вивільнення у довкілля. Протокол визначає правила застосування процедур попередньої обґрунтованої згоди, ідентифікації, експертизи, обробки, інформування тощо. Істотне значення має положення про юридичні наслідки поведінки, яке базується на принципі «обережності», який слугує підставою для накладення заборони на ввезення ГМО за умов недостовірних даних щодо оцінки ризику, наукової невизначеності шкідливих наслідків запропонованої діяльності на природне середовище, а також із нестачею відповідних наукових інформаційних даних, що стосуються масштабів можливого несприятливого впливу ГМО на збереження і стале використання біорізноманіття в країні імпорту (ст. 11) [4, с. 97–116].

Проблема полягає у тому, що біотехнологічний спосіб фітосанітарного захисту полягає у цілеспрямованому та масштабному поширенні ГМ рослин та мікроорганізмів у навколишнє природне середовище. Саме тому надзвичайної актуальності набуває питання про врегулювання обороту ГМО. Нині має місце конфлікт між двома різними підходами до міжнародно-правового регулювання ГМО: з одного боку, практика розвитку виробництва ГМО в США і Канаді, заснована на наукових

дослідженнях та оцінці ризиків, «хоча передбачається, що нульовий рівень ризику в безпеці продуктів — поняття суто гіпотетичне»; з іншого боку — бачення даної проблеми в ЄС, засноване на крайній обережності використання ГМО, а також виражене в обов'язковому маркуванні цих продуктів. Це серйозне протистояння має багатомільярдні торговельні наслідки протягом не одного десятиріччя. Не дивно, що цю проблему на міжнародному рівні намагалися вирішити за допомогою права СОТ.

Однак існує низка проблем у сучасному праві СОТ, що не дає змоги на належному рівні здійснювати міжнародно-правове регулювання ГМО. СОТ чітко визнає право країн-учасниць на реалізацію заходів, спрямованих на захист здоров'я людей, тварин і рослин (ст. XX ГАТТ). Таким чином, СОТ не може бути прямо залучена до реалізації будь-яких владних повноважень у внутрішньодержавні заходи, що стосуються тестування, схвалення ГМО [2, с. 289–294]. Тобто дієве міжнародно-правове регулювання використання ГМ-технологій для вирішення фітосанітарних проблем має певні обмеження.

Тим часом, ГМО почали широко використовуватися в сільському господарстві шляхом створення трансгенних рослин, що здатні протистояти шкідникам, та трансгенних бактерій, що здатні, наприклад, знищувати певний вид шкідника або поглинати CO₂ [9]. Постає питання, наскільки українське законодавство готове до впровадження відповідних біотехнологічних фітосанітарних заходів?

На сьогодні законодавство у сфері застосування біотехнологій в Україні лише починає формуватися. Ядром цього законодавства слід визнати спеціальний Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». Крім того, аналіз свідчить про те, що значна група законодавчих актів опосередковано регулює питання біобезпеки через загальні правові вимоги щодо охорони здоров'я людини, довкілля від впливу небезпечних факторів фізичної, хімічної та біологічної природи: Основи законодавства про охорону здоров'я, закони України «Про лікарські засоби» [12], «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [13], «Про пестициди та агрохімікати» та деякі інші.

Однак при цьому існує спеціальне біотехнологічне законодавство, яке зародилося ще до появи основного закону в цій сфері. Наприклад, перші еколого-правові згадки про біотехнологічні по-

шуки можна зустріти ще у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), ст. 53 якого передбачає, що підприємства, установи й організації зобов'язані забезпечувати екологічно безпечне виробництво, зберігання, транспортування, використання, знищення, знешкодження і захоронення мікроорганізмів, інших біологічно активних речовин і предметів біотехнології, розробляти й здійснювати заходи щодо запобігання та ліквідації наслідків шкідливого впливу біологічних факторів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини [14]. Відповідні вимоги до ГМ-рослин накопичувалися поступово, зокрема, з 1998 року діяв Тимчасовий порядок ввезення, державного випробування, реєстрації та використання трансгенних сортів рослин в Україні, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 року № 1304.

Незважаючи на прийняття молодого Українською державою таких нормативно-правових актів і норм, спрямованих на регулювання відносин у сфері ГМО, вони не складали повноцінне законодавство. Дуже образно з цього приводу тоді писала Л.В. Струтинська-Струк: «Протягом останніх років у правовому регулюванні питань біобезпеки в процесі генно-інженерної діяльності спостерігається тенденція, яку можна охарактеризувати як «латання дір»: до окремих різногалузевих нормативно-правових актів вносяться незначні зміни та доповнення, які докорінним чином не вирішують проблему, а часом внаслідок неузгодженості вносять плутанину в правове регулювання відповідних відносин» [15, с. 149–155].

Найбільшу свою увагу проблемі регулювання ГМО вітчизняний законодавець приділив під дією зовнішніх обставин, а саме у рамках вимушеної адаптації законодавства до вимог права СОТ під час підготовки до вступу до цієї організації.

У 2007 році Верховна Рада України прийняла Закон «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні ГМО» [16]. Майже одночасно Кабінет Міністрів України видав постанову про обов'язкове маркування продуктів харчування із вмістом ГМО, яка мала набрати чинності з 1 листопада 2007 року, але була відкладена через сильне лобювання виробників та імпортерів м'ясопродуктів в українському парламенті. Лише через два роки уряд прийняв постанову «Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг» 13 травня 2009 року № 468 [17], а Верховна Рада — Закон

України «Про внесення змін до Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів «щодо інформування громадян про наявність у харчових продуктах ГМО» № 1778 від 17 грудня 2009 року [18], згідно з якими вся харчова продукція підлягає в Україні обов'язковому маркуванню про наявність чи відсутність ГМО [1, с. 180–194]. Однак ці вимоги були декларативними. Указана постанова потягнула лише різке збільшення товарів, на яких є відмітка «Без ГМО».

З моменту прийняття спеціального Закону та визначення головних засад регулювання відповідних відносин розпочалося більш активне формування законодавства про ГМ-технології. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2009 року № 808 було затверджено Порядок державної реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин у відкритій системі (із наступними змінами) [19], а постановою від 12 жовтня 2010 року № 919 — Порядок державної реєстрації генетично модифікованих організмів джерел харчових продуктів, кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, які містять такі організми або отримані з їх використанням (із наступними змінами) [20]. Поступове створення спеціального законодавства не означає дієвість нормативно-правових основ чи розповсюдженість таких правовідносин.

Довгий час законодавство діяло скоріше як блоктор таких відносин. Лише у липні 2013 року в Україні вперше була зареєстрована ГМ-сировина для виробництва кормів — ГМ-соєвий шрот. У 2015 році реєстрацію проведено й відносно вірусу, який є складовою вакцини для м'ясоїдних тварин. У 2011 році наказом Мінприроди України затверджено Критерії оцінки ризику потенційного впливу генетично модифікованих організмів на навколишнє природне середовище [21]. Названий акт розроблено з метою визначення оцінки впливу на навколишнє природне середовище ГМО та їх метаболітів протягом усього виробничого циклу їх використання, можливості виникнення та вірогідних масштабів наслідків негативного впливу на довкілля при поводженні з ГМО у відкритій системі.

Взагалі, формування вітчизняного законодавства про ГМО відбувалося «із запізненням», тобто законодавство критично не встигало за стрімким розвитком фактичного створення та використання нових генних технологій. Саме тому на етапі відсутності нормативного регулювання тих чи інших питань вирішальну роль у регулюванні суспільних відносин відігравала у тому числі судова практика із застосуванням аналогії закону чи аналогії права [6, с. 3–40].

Аналіз вітчизняного законодавства, яке регулює відносини створення, обігу та використання ГМО, вказує на існування таких основних принципів засад регламентації цих правовідносин: обов'язкова державна реєстрація та маркування.

Обов'язкова державна реєстрація. Незважаючи на те, що відповідна вимога є цілком адекватною в умовах світового досвіду правового регулювання біотехнологічної сфери, її конкретний механізм викликає деякі зауваження вчених. Наприклад, В.О. Юрескул зазначає, що ст. 14 вітчизняного Закону, яка містить норму про те, що у реєстрації ГМО може бути відмовлено у разі отримання науково обґрунтованої інформації про їх небезпеку, суперечить принципу перестороги [22, с. 621–623]. Основна методологічна засада врегулювання обігу ГМО, закріплена на міжнародно-правовому рівні та втілена у принципі перестороги (принципі обережності), що спрямований на запобігання шкоди довіллю при поводженні з ГМО або максимальне обмеження можливого несприятливого впливу ГМО на природне середовище ще до того, як вона буде завдана. Уперше про те, що практичне використання ГМО в господарських цілях має базуватися на принципі обережності, було наголошено у п. 15 Декларації Ріо (1992 р.) [23]. Ми згодні з думкою ученої, оскільки фактично питання про відмову в реєстрації ставиться в залежності від відсутності негативних даних, а не від присутності підтверджених позитивних, що не відповідає принципу перестороги.

Однак при тому, що законодавець постійно наголошує на обов'язковості державної реєстрації ГМО, і тим самим підкреслює свій жорсткий контроль над відповідними відносинами, учені вбачають недоліки відповідної організації державно-управлінських та контролюючих відносин.

Маркування. Проміжний крок, своєрідний компроміс між повною заборогою ГМО та повним їх дозволом лежить у площині маркування продуктів, які містять відповідні речовини. Для України це питання було важливим, однак висловлюються думки щодо недоцільності таких маркувальних процедур, які не здатні забезпечити екологічну безпеку, та зрештою зводяться до формальної фіксації, що не обов'язково відповідає дійсності. ГМО в малих дозах може міститися в злакових (рис, пшениця, кукурудза), різних коренеплодах (картопля, буряк і т.д.), а також в томатах, арахісі, насінні соняшнику, полуниці тощо. Важливо розуміти, що суть ГМО в тому, що в генетичний код цих організмів впроваджують гени інших, чужорідних. Однак в деяких продуктах просто не може

бути генно-модифікованих організмів (наприклад, у воді, спиртних напоях, цукрі, солі), хоча такі позначення все одно зустрічаються. Проміжний крок, своєрідний компроміс між повною заборогою ГМО та повним їх дозволом лежить у площині маркування продуктів, які містять відповідні речовини. Для України це питання було важливим, однак висловлюються думки щодо недоцільності таких маркувальних процедур, які не здатні забезпечити екологічну безпеку, та зрештою зводяться до формальної фіксації, що не обов'язково відповідає дійсності. ГМО в малих дозах може міститися в злакових (рис, пшениця, кукурудза), різних коренеплодах (картопля, буряк і т.д.), а також в томатах, арахісі, насінні соняшнику, полуниці тощо. Важливо розуміти, що суть ГМО в тому, що в генетичний код цих організмів впроваджують гени інших, чужорідних. Однак в деяких продуктах просто не може бути генно-модифікованих організмів (наприклад, у воді, спиртних напоях, цукрі, солі), хоча такі позначення все одно зустрічаються [24, с. 118–122].

Незважаючи на формальне закріплення у Законі низки принципів державної політики у галузі генетично-інженерної діяльності та поводження з ГМО (ст. 3), насправді головними дієвими правовими механізмами регламентації цих відносин виступають саме проаналізовані вище два — реєстрація та маркування. У літературі висувуються пропозиції щодо розширення основних принципів засад правового регулювання використання ГМО. Наприклад, І. Якубович вважає необхідною імплементацію до національного законодавства «принципу співіснування» традиційного сільськогосподарського виробництва, органічного аграрного господарювання та використання ГМ-культур, а також забезпечення дієвих організаційно-правових механізмів контролю за дотриманням вимог законодавства щодо безпечності та якості зерна [25, с. 371–375].

Щодо майбутнього розвитку законодавства у сфері використання ГМО учені висловлюють різні позиції. Т.В. Курман пропонує закріплення порядку і правил використання біотехнологій у сільськогосподарському виробництві на законодавчому рівні шляхом розробки і прийняття або загального Закону України «Про біотехнології в сільському господарстві», або законодавчих актів більш вузької сфери дії — Законів України «Про біопестициди», «Про біологічний захист сільськогосподарських рослин», «Про біозасоби у тваринництві» тощо. Це вбачається необхідним для того, щоб забезпечити сталий розвиток сільськогосподарського виробництва, виключивши усі можливі ризики

для життя та здоров'я людини, довкілля, біологічного різноманіття тощо [5, с. 173–176].

Таким чином, у зв'язку з євроінтеграційними прагненнями України, особливого значення набувають питання щодо наближення змісту національного законодавства до законодавства ЄС. При цьому ми переконані, що наближення — не значить копіювання норм та механізмів. Наближення означає розуміння основних принципів, сутності та мети зарубіжних правових моделей та їх втілення у вітчизняних законодавчих актах.

Відтак, важливого значення набувають принципи Директиви Ради 2001/18/ЄС, які перекликаються з тими, що зазначені в Картахенському протоколі про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття. По-перше, всіх їх об'єднує превентивний принцип, сутність якого виражається у попередженні настання негативних наслідків щодо впливу на здоров'я людей та довкілля, або зведення їх до мінімальних. По-друге, важливе значення надається індивідуалізації як у контексті визначення негативних властивостей впливу ГМО, так і його сутнісних ознак, що йому притаманні порівняно із іншими ГМО (принцип індивідуалізації). По-третє, застосування наукових

підходів. По-четверте, реагування на отриману інформацію щодо виявлення можливих нових впливів таких організмів на відповідні об'єкти та застосування необхідних попереджувальних заходів (інформаційний принцип).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Україна поступово просувається у напрямі лібералізації вимог щодо використання та обігу ГМ-рослин, що означає у перспективі підвищення актуальності біотехнологічних фітосанітарних заходів. Однак при цьому сучасний стан законодавства можна охарактеризувати як недостатньо підготовлений до відповідного просування: правові норми здебільшого загальні; неналежно впроваджений ключовий принцип перестороги; відсутні механізми убезпечення традиційного та органічного сільського господарства від можливого негативного впливу ГМ-рослин; передбачення лише двох основних механізмів контролю над генетично модифікованими організмами та продукцією з їх вмістом (державна реєстрація та маркування). Разом з тим, подальших наукових досліджень потребують фактичні відносини з використання генетично модифікованих рослин та їх відповідність стану вітчизняного законодавства у цій сфері.

Література

1. Волощенко В.В. Правове забезпечення біологічної безпеки при поводженні з ГМО. Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін: матеріали Респ. наук.-практ. (Харків, 25–26 листопада 2010 року). Харків: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2010. С. 37–38.
2. Духневич А.В. Правове регулювання фітосанітарного контролю в Україні у відповідності до норм СОТ. Юридичний вісник. 2014. № 2. С. 289–294.
3. Корнієнко В.М. Деякі питання правового регулювання відносин в галузі застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин. Форум права. 2011. № 3. С. 385–389.
4. Курило В.І., Гиренко І.В., Курзова В.В. Правове забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин через призму глобалізації проблеми біобезпеки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. 2012. Вип. 173 (3). С. 97–116.
5. Курман Т.В. Теоретико-правові питання використання біотехнологій в умовах сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 7–10 червня 2018 року). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 173–176.
6. Піддубний О.Ю. Правовідносини у сфері біотехнологій: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06; 12.00.07. Київ, 2015. 43 с.
7. Поліщук В.А. Організаційно-правові проблеми сертифікації садивного матеріалу у промисловому садівництві України. Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні: тези допов. Всеукр. дист. наук.-практ. конф. (Київ, 12 березня 2021 року). Київ: Освіта України, 2021. С. 95–98.
8. Радченко А.М. Сорти рослин як об'єкти аграрних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2018. 20 с.
9. Стемпаковська Н.С. Міжнародно-правове регулювання обігу генно-модифікованої продукції. Science Online. URL: <http://nauka-online.com/> (дата звернення: 01.12.2021 року)

10. Фролова Н.В. Правове регулювання застосування продуктів біотехнології у сільському господарстві. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 5. С. 158–161.
11. Завгородня В. Проблеми формування юридичної термінології у сфері правового забезпечення біологічної безпеки. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 9. С. 117–120.
12. Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 22. Ст. 86.
13. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 року. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 19. Ст. 98
14. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон УРСР від 25.06.1991 року. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.
15. Струтинська-Струк Л.В. Правові основи біологічної безпеки в Україні: реалії чи далека перспектива? Екологічне законодавство України: стан та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13–14 грудня 2007 року). Харків: Право, 2018. С. 149–155.
16. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007 року. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 35. Ст. 484.
17. Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг: постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 2009 року № 468. Офіційний вісник України. 2009. № 37. С. 17. Ст. 1240.
18. Про внесення змін до Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів «щодо інформування громадян про наявність у харчових продуктах генетично модифікованих організмів (ГМО): Закон України від 17 грудня 2009 року. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 9. Ст. 83.
19. Деякі питання проведення апробації (випробування) та реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин: постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2009 року № 808. Урядовий кур'єр. 2009. № 150.
20. Питання забезпечення реалізації статті 7 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»: постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2010 р. № 919. Урядовий кур'єр. 2010. № 195.
21. Про затвердження Критеріїв оцінки ризику потенційного впливу генетично модифікованих організмів на навколишнє природне середовище: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 7 лютого 2011 року. Офіційний вісник України. 2011. № 17. С. 52. Ст. 722.
22. Юрескул В.О. Щодо застосування принципу перестороги до генетично змінених організмів. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 16–17 травня 2013 року). Одеса: Фенікс, 2013. С. 621–623.
23. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14.06.1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text (дата звернення: 01.12.2021 року)
24. Боснюк-Григор'єва Ю.П. Нові правила виробництва, маркування та обігу органічної продукції. Історико-правовий часопис. 2019. № 2 (14). С. 118–122.
25. Якубович І. Правове регулювання якості та безпечності зерна в Україні. Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 31 травня 2019 року). Чернівці: Кондратьєв А.В., 2019. С. 371–375.

References

1. Voloshchenko V.V. Pravove zabezpechennya biolohichnoyi bezpeky pry povodzhenni z HMO. Suchasni ekolohichni problemy ta metodyka vykladannya ekoloho-pravovykh dystsyplin: materialy Resp. nauk.-prakt. (Kharkiv, 25–26 lystopada 2010 roku). Kharkiv: NYUUAU im. Yaroslava Mudroho, 2010. S. 37–38. [in Ukraine].
2. Dukhnevych A.V. Pravove rehulyuvannya fitosanitarnoho kontrolyu v Ukrayini u vidpovidnosti do norm SOT. Yurydychnyy visnyk. 2014. № 2. S. 289–294. [in Ukraine].
3. Korniyenko V.M. Deyaki pytannya pravovoho rehulyuvannya vidnosyn v haluzi zastosuvannya zasobiv zakhystu sil'skohospodars'kykh roslyn. Forum prava. 2011. № 3. S. 385–389. [in Ukraine].
4. Kurylo V.I., Hyrenko I.V., Kurzova V.V. Pravove zabezpechennya zberezheniya i vykorystannya henetychnykh resursiv roslyn cherez pryzmu hlobalizatsiyi problemy biobezpeky. Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Seriya: Pravo. 2012. Vyp. 173 (3). S. 97–116. [in Ukraine].
5. Kurman T.V. Teoretyko-pravovi pytannya vykorystannya biotekhnolohiy v umovakh staloho rozvytku sil'skohospodars'koho vyrobnytstva. Tretye zibrannya fakhivtsiv sporidnenykh kafedr shchodo obhovorennya stratehiyi evolyutsiyi ahrarnykh, zemel'nykh, ekolohichnykh ta pryrodo resursnykh pravovidnosyn u konteksti intehratsiynoho

rozvytku Ukrainy: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Odesa, 7–10 chervnya 2018 roku). Odesa: Vydavnychyy dim «Hel'vetyka», 2018. S. 173–176. [in Ukraine].

6. Piddubnyy O. YU. Pravovidnosyny u sferi biotekhnolohiy: avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.06; 12.00.07. Kyiv, 2015. 43 s. [in Ukraine].

7. Polishchuk V.A. Orhanizatsiyno-pravovi problemy sertyfikatsiyi sadyvnoho materialu u promyslovomu sadivnytstvi Ukrainy. Ahrarne, zemel'ne, ekolohichne, trudove pravo ta pravo sotsial'noho zabezpechennya: zdobutky ta perspektyvy rozvytku v Ukraini: tezy dopov. Vseukr. dyst. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 12 berezhnya 2021 roku). Kyiv: Osvita Ukrainy, 2021. S. 95–98. [in Ukraine].

8. Radchenko A.M. Sorty roslyn yak ob'yekty ahrarnykh pravovidnosyn: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.06. Kyiv, 2018. 20 s. [in Ukraine].

9. Stempakovska N.S. Mizhnarodno-pravove rehulyuvannya obihu henno-modyfikovanoyi produktsiyi. Science Online. URL: <http://nauka-online.com/> (data zvernennya: 01.12.2021 roku) [in Ukraine].

10. Frolova N.V. Pravove rehulyuvannya zastosuvannya produktiv biotekhnolohiyi u sil's'komu hospodarstvi. Porivnyal'no-analitychne pravo. 2015. № 5. S. 158–161. [in Ukraine].

11. Zavorodnya V. Problemy formuvannya yurydychnoyi terminolohiyi u sferi pravovoho zabezpechennya biolohichnoyi bezpeky. Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2007. № 9. S. 117–120. [in Ukraine].

12. Pro likars'ki zasoby: Zakon Ukrainy vid 04.04.1996 roku. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1996. № 22. St. 86. [in Ukraine].

13. Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv: Zakon Ukrainy vid 23.12.1997 roku. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1998. № 19. St. 98 [in Ukraine].

14. Pro okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon URSR vid 25.06.1991 roku. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1991. № 41. St. 546. [in Ukraine].

15. Strutynska-Struk L.V. Pravovi osnovy biolohichnoyi bezpeky v Ukraini: realiyi chy daleka perspektyva? Ekolohichne zakonodavstvo Ukrainy: stan ta perspektyvy rozvytku: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 13–14 hrudnya 2007 roku). Kharkiv: Pravo, 2018. S. 149–155. [in Ukraine].

16. Pro derzhavnu systemu biobezpeky pry stvorenni, vyprobuvanni, transportuvanni ta vykorystanni henetychno modyfikovanykh orhanizmiv: Zakon Ukrainy vid 31.05.2007 roku. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2007. № 35. St. 484. [in Ukraine].

17. Pro zatverdzhennya Poryadku etyketuvannya kharchovykh produktiv, yaki mistyat' henetychno modyfikovani orhanizmy abo vyrobleri z yikh vykorystanniam ta vvodyat'sya v obih: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 travnya 2009 roku № 468. Ofitsiynny visnyk Ukrainy. 2009. № 37. S. 17. St. 1240. [in Ukraine].

18. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrainy «Pro bezpechnist' ta yakist' kharchovykh produktiv «shchodo informuvannya hromadyan pro nayavnist' u kharchovykh produktakh henetychno modyfikovanykh orhanizmiv (HMO): Zakon Ukrainy vid 17 hrudnya 2009 roku. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2010. № 9. St. 83. [in Ukraine].

19. Deyaki pytannya provedennya aprobaty (vyprobuvannya) ta reyestratsiyi henetychno modyfikovanykh orhanizmiv sortiv sil's'kohospodars'kykh roslyn: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 lypnya 2009 roku № 808. Uryadovyy kur'yer. 2009. № 150. [in Ukraine].

20. Pytannya zabezpechennya realizatsiyi statii 7 Zakonu Ukrainy «Pro derzhavnu systemu biobezpeky pry stvorenni, vyprobuvanni, transportuvanni ta vykorystanni henetychno modyfikovanykh orhanizmiv»: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 zhovtnya 2010 r. № 919. Uryadovyy kur'yer. 2010. № 195. [in Ukraine].

21. Pro zatverdzhennya Kryteriyiv otsinky ryzyku potentsiynoho vplyvu henetychno modyfikovanykh orhanizmiv na navkolyshnye pryrodne seredovyshche: nakaz Ministerstva ekolohiyi ta pryrodnykh resursiv Ukrainy vid 7 lyutoho 2011 roku. Ofitsiynny visnyk Ukrainy. 2011. № 17. S. 52. St. 722. [in Ukraine].

22. Yureskul V.O. Shchodo zastosuvannya pryntsypu perestorohy do henetychno zminenykh orhanizmiv. Pravove zhyttya suchasnoyi Ukrainy: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Odesa, 16–17 travnya 2013 roku). Odesa: Feniks, 2013. S. 621–623. [in Ukraine].

23. Deklaratsiya Rio-de-Zhaneyro shchodo navkolyshn'oho seredovyshcha ta rozvytku vid 14.06.1992 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text (data zvernennya: 01.12.2021 roku) [in Ukraine].

24. Bosnyuk-Hryhor'yeva Yu.P. Novi pravyla vyrobnytstva, markuvannya ta obihu orhanichnoyi produktsiyi. Istoryko-pravovyy chasopys. 2019. № 2 (14). S. 118–122. [in Ukraine].

25. Yakubovych I. Pravove rehulyuvannya yakosti ta bezpechnosti zerna v Ukraini. Ekoloho-pravovyy status lyudyny i hromadyanyna: retrospektyvnyy ta perspektyvnyy pohlyady: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 31 travnya 2019 roku). Chernivtsi: Kondrat'yev A. V., 2019. S. 371–375. [in Ukraine].

Лозо Олена Вячеславівна

*кандидат юридичних наук, доцентка,
асистентка кафедри екологічного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Lozo Olena

*PhD in Law, Associate Professor,
Assistant of the Department of Environmental Law
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-2789-533X*

Омельченко Катерина Олександрівна

*студентка Міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Omelchenko Kateryna

*Student of the International Law Faculty
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-10-8354

ЕКОНОМІЧНИЙ ПАСПОРТ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА НАДРА

ECONOMIC PASSPORT AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF THE OWNERSHIP RIGHTS OF THE UKRAINIAN PEOPLE OF MINERAL RESOURCES

Анотація. Відповідно до статті 13 Конституції України земля, її надра та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Тому громадяни України не мають можливості безпосередньо реалізовувати своє право власності на надра та не отримують ніяких фінансових вигод від наявності такого права.

Міжнародний досвід демонструє успішне впровадження інших економіко-правових моделей та практичну можливість реалізації концепції економічного паспорту громадян, що є реальним й для України. Фонд, який пропонують створити в Україні, не є унікальним і має ознаки, притаманні іншим фондам заощаджень суверенного багатства, що вже існують у світі. Першим таким фондом вважається Kuwait Investment Authority, створений за рахунок доходів від продажу нафти.

Законодавче закріплення положень щодо запровадження концепції економічного паспорту надасть громадянам України можливість реалізовувати право власності на надра безпосередньо та отримувати відповідну вигоду. Вітчизняні законопроекти передбачають, що плата за використання надр має накопичуватися на спеціальних рахунках учасників проекту, що будуть формуватися із коштів Державного бюджету України, які надійшли від сплати відповідних рентних платежів за користування надрами. Проаналізовано інші джерела, за рахунок яких можуть формуватися надходження до Фонду. Розглянуто питання про те, яким має бути відсоток відрахувань від рентної плати до Фонду, щоб уникнути дефіциту бюджету та збитковості проекту. Досліджується досвід інших держав з управління відповідними фондами.

У статті окрему увагу приділено проблемним правовим питанням. Детально розглянуто переваги та недоліки законопроектів про економічний паспорт № 6394. Зокрема дискримінація дітей, які були народжені до встановленої в законопроекті дати, є порушенням статей 13 та 24 Конституції України при визначенні учасників програми економічного паспорту. Також в законопроекті не встановлено відсоток відрахувань від рентної плати до Фонду та не закріплено низку інших важливих положень.

Ключові слова: економічний паспорт, фонд заощадження суверенного багатства, надрокористування, право власності Українського народу на надра, рентна плата.

Summary. According to Article 13 of the Constitution of Ukraine, the land, its subsoil and other natural resources located within the territory of Ukraine are objects of ownership of the Ukrainian people, on whose behalf the rights of the owner are exercised by state authorities and local self-government bodies. Therefore, citizens of Ukraine do not have the opportunity to directly exercise their right to subsoil ownership and do not receive any financial benefits from having such a right.

International experience demonstrates the successful implementation of other economic and legal models and the practical possibility of implementing the concept of an economic passport of citizens, which is also real for Ukraine. The fund proposed to be created in Ukraine is not unique and has features characteristic of other sovereign wealth savings funds that have already exist in the world. The first such fund is considered to be the Kuwait Investment Authority, which was created at the expense of revenues from the sale of oil.

The legislative consolidation of the provisions regarding the introduction of the concept of an economic passport will provide the citizens of Ukraine with the opportunity to exercise the right of ownership of the subsoil directly and receive the corresponding benefit. Domestic draft laws provide that the payment for the use of subsoil should be accumulated in special accounts of project participants, which will be formed from the funds of the State Budget of Ukraine, which came from the payment of the corresponding rent payments for the use of subsoil. Other sources, due to which revenues to the Fund can be formed, have been analyzed. The issue of what the percentage of deductions from the rent to the Fund should be in order to avoid a budget deficit and unprofitability of the project was considered. The experience of other states in managing relevant funds is being studied.

Key words: economic passport, sovereign wealth savings fund, subsoil use, Ukrainian people's ownership of subsoil, rent.

Постановка проблеми. Концепцію економічного паспорту можна вважати однією з форм реалізації права власності Українського народу на надра, що може стати чинником досягнення сталого економічного розвитку та соціального забезпечення. Правове врегулювання цієї проблеми в Україні перебуває ще на етапі становлення й розвитку, як на національному, так і міжнародному рівнях. Нагальним є питання забезпечення ефективних механізмів реалізації цієї концепції, оскільки задекларовані у законопроектах положення мають суттєві недоліки та потребують вдосконалення, оскільки вже на даному етапі складання проектів законів постають питання, що ставлять під сумнів успішне запровадження даної ініціативи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична основа формування суверенних фондів розкрита у наукових працях таких дослідників, як Дж. О'Нілл, М. Мадвел, Е. Монк, Е.Ф. Нільсон, Е. Труман та ін. Окремі аспекти досліджуваної теми розглядаються у наукових працях таких вітчизняних вчених, як А.П. Онофрійчук [11], Л.Х. Тихончук [4], В.П. Горин, Д.О. Дем'янчук, О.М. Карапетян, Н.В. Павленко. Слід зауважити, що більшість вітчизняних вчених розглядають концепцію економічного паспорту з точки зору економічної доцільності, а от праць, які присвячені висвітленню правової основи впровадження такої концепції та з'ясуванню основних проблемних аспектів у відповідній сфері, на жаль, бракує. Тому актуалізується необхідність аналізу наявних

законопроектів, додатків і зауважень до них та міжнародно-правового досвіду для оцінки можливих підходів до законодавчої реалізації концепції економічного паспорту.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження з правової та економічної точок зору можливостей та доцільності впровадження концепції економічного паспорту в Україні, що дозволить громадянам фактично отримувати відповідні надходження від плати за використання природних ресурсів, які де-юре перебувають у власності народу України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 13 Конституції України земля, її надра та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України є об'єктами права власності Українського народу. Держава має забезпечити захист прав усіх суб'єктів права власності. При цьому усі суб'єкти права власності рівні перед законом [2]. Аналогічні положення закріплені і в статті 4 Кодексу України про надра: надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Угоди або дії, які в прямій або прихованій формі порушують право власності Українського народу на надра, є недійсними. Український народ здійснює право власності на надра через Верховну Раду України, Верховну Раду АРК і місцеві ради. Відповідно до статті 28 Кодексу України про надра їх користування є платним. Плата справляється за користування надрами в межах території України, її

континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони [1]. Підпункт 14.1.217 Податкового кодексу України зазначає, що рентна плата — це загальнодержавний податок, який справляється як за користування надрами для видобування корисних копалин, так і в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин і відповідно до положень частини першої статті 31 Кодексу України про надра ця плата зараховується до державного і місцевих бюджетів згідно з Бюджетним кодексом України [3; 1].

Тобто, хоча де-юре народ України і є власником надр, однак він здійснює це право опосередковано через органи державної влади або органи місцевого самоврядування. При цьому плата за використання таких ресурсів накопичується на рахунках державного і місцевих бюджетів відповідно. Недосконалість такої моделі реалізації права власності на надра призводить до того, що громадяни фактично не отримують належної їм вигоди. На думку Л. Х. Тихончук управління надрокористуванням повинно відбуватися у такий спосіб, щоб можна було гарантувати виконання правових, економічних та соціальних основ організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь українців. Україна є державою з унікальною мінерально-сировинною базою, що налічує понад 20 тисяч родовищ, значна частина яких має промислове значення. Цей величезний інвестиційний потенціал потрібно розвивати [4, с. 435].

Вирішення цієї ситуації є можливим через запровадження концепції економічного паспорту в Україні. Відповідна ініціатива походить від Президента України, згідно з якою плата за використання надр має накопичуватися на персональних рахунках дітей українських громадян та виплачуватися по досягненню ними повноліття. Основною метою запровадження економічного паспорта є підвищення рівня життя громадян, припинення відтоку українців за кордон, формування ефективної системи соціального захисту населення [5]. Вперше законопроект № 2754 щодо економічного паспорта був внесений у Верховну Раду 16 січня 2020 року, однак той не був підтриманий Міністерством фінансів та Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. Далі було подано ще низку проектів законів стосовно економічного паспорта, які досі не внесені на розгляд парламенту: 1) про економічний паспорт (реєстр. № 6394 від 06.12.2021); 2) про систему фінансової підтримки майбутніх поколінь (реєстр. № 6394–1 від 21.12.2021); 3) про економіч-

ний паспорт (реєстр. № 6394–2 від 22.12.2021); 4) про економічний паспорт юного українця (реєстр. № 6394–3 від 22.12.2021).

Розглянемо докладно проект закону про економічний паспорт № 6394 від 06.12.2021, (далі проект № 6394) оскільки він є основним і має найменшу кількість зауважень, а інші три є альтернативними. Слід звернути увагу, що від даного законопроекту похідним є законопроект про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо державних внесків до системи економічного паспорта (реєстр. № 6395), яким передбачається унормувати питання зарахування з 2023 р. відповідних рентних платежів за користування надрами до спеціального фонду державного бюджету із спрямуванням на здійснення державних внесків до системи економічного паспорта.

Важливим поняттям для розуміння концепції економічного паспорта є Фонд майбутніх поколінь (далі — Фонд), що відповідно до статті 1 проекту № 6394 являє собою юридичну особу, що має бути створена Кабінетом Міністрів України і має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення відповідних державних внесків на користь учасників Фонду з подальшим інвестуванням активів, а також здійснює виплати учасникам зазначеного Фонду [6].

Фонд, який пропонується створити згідно з проектом № 6394, не є унікальним і має ознаки притаманні іншим фондам заощаджень суверенного багатства, що вже існують у світі. Першим вважається фонд Kuwait Investment Authority, створений у 1953 році за рахунок доходів від нафти. Управління КІА здійснює Рада директорів, у склад якої входять міністр фінансів у якості головуючого, міністр нафти, заступник міністра фінансів та управляючий Центрального банку, а також 5 членів, що спеціалізуються саме на окремих сферах інвестування [7].

Іншим прикладом є Norges Bank Investment Management. Тут також визначну роль відіграє газ, на який припадає близько 40% експорту країни. Державний пенсійний фонд був створений після того, як Норвегія виявила нафту у Північному морі. У 1969 році біля берегів Норвегії було відкрито одне з найбільших у світі морських нафтових родовищ. 1990 року норвезький парламент ухвалив закон на підтримку цього, створивши те, що нині перетворилося на Norges Bank Investment Management, і перші гроші були депоновані у фонд 1996 року. Тоді й було вирішено, що фонд має інвестуватися лише за кордоном.

Метою фонду є забезпечення того, щоб норвежці використовували ці гроші відповідально, з довгостроковою перспективою і, таким чином, захищали майбутнє норвезької економіки. Нині фонд є одним із найбільших у світі та володіє майже 1,5% всіх акцій компаній на світовій біржі. Крім того, фонд має у власності сотні будівель у деяких провідних містах світу, які дають додатковий дохід від оренди. Фонд також отримує стабільний дохід від кредитування країн та компаній. Варто зазначити, що не останню роль для видатків з відповідних фондів у значних розмірах мають «надлишкові» ресурси, що утворюються також і у зв'язку з незначною кількістю осіб, які мають право на відповідні виплати [8; 9].

Слід зауважити, що такі фонди створюються переважно у тих державах, які мають профіцит бюджету та невеликий міжнародний борг або його відсутність. Для прикладу, у Норвегії профіцит бюджету перераховується до фонду, а дефіцит покривається грошима Norges Bank Investment Management. Тобто, влада може витратити більше у важкі часи і менше у сприятливі часи. Щоб фонд приносив користь якнайбільшій кількості людей у майбутньому, політики домовилися про бюджетне правило, яке гарантує, що не буде витрачено більше очікуваного прибутку на фонд. У середньому уряд повинен витрачати лише еквівалент реального прибутку на фонд, який, за оцінками, становить близько 3% на рік. Таким чином, витрачається лише дохідність, а не капітал фонду [8]. В Україні ж бюджетний дефіцит є «хронічним», а державний борг значним. Зокрема, згідно зі статтями 1 та 5 Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» граничний обсяг дефіциту Державного бюджету України на 2022 був передбачений в сумі 188,8 млрд. грн, а граничний обсяг державного боргу закладався у розмірі 2,7 трлн. грн [9].

За більш ніж 50 років у світі вже склалася певна практика стосовно діяльності фондів, зокрема й тих, що займаються перерозподілом надходжень на користь майбутніх поколінь. Світовий досвід показує, що ідею підвищення рівня життя населення реалізувати таким шляхом все ж таки можливо. Однак всі ці фонди мають кілька спільних рис, які все ще не притаманні Україні: 1) держави є світовими лідерами із видобутку та експорту нафти та газу, саме тому, а також враховуючи тимчасовий характер таких доходів, для нашої держави такий підхід не можна назвати оптимальним; 2) у державах налічується велика кількість мігрантів, на яких подібні пільги не по-

ширюються, так само, як і на їхніх дітей; 3) держави мають профіцитний бюджет.

У зв'язку з цим постає низка цілком логічних питань: 1. Чи вдасться за рахунок рентної плати отримати достатні надходження до Фонду, щоб здійснювати відповідні нарахування учасникам? 2. Чи не буде ця ініціатива провальною та за рахунок чого можна збільшити розмір відповідних надходжень до Фонду? 3. Хто матиме право на отримання економічного паспорту?

Розглянемо хто зможе брати участь у відповідній програмі економічного паспорту в Україні. У статті 46 проекту № 6394 зазначається, що право на отримання виплати надається учасникам Фонду (якими є громадяни України, народжені з 1 січня 2019 року) та/або їх вигодонабувачам/спадкоємцям (у разі смерті учасника право на отримання виплат, що обліковуються на його індивідуальному рахунку в Фонді, набувають його вигодонабувачі/спадкоємці, що визначаються відповідно до цивільного законодавства). Учасник Фонду набуває право на отримання виплат: 1) після досягнення ним 18-річного віку; 2) до досягнення ним 18-річного віку у разі виникнення в нього підстав для лікування тяжких (критичних) захворювань/станів здоров'я (рак, інфаркт міокарда, інсульт, коронарне шунтування, ниркова недостатність, трансплантація життєво важливих органів та інші критичні захворювання/стани здоров'я, визначені лікарсько-консультативною комісією). При цьому для отримання виплати особа має відповідати двом критеріям: 1) бути громадянином України; 2) безперервно проживати на території України протягом останніх 5 років. Виплати є цільовими і можуть бути витрачені на: 1) навчання, а саме отримання у закладах освіти України рівнів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти; 2) купівля власного житла на території України; 3) переведення коштів на власний рахунок у системі недержавного пенсійного забезпечення; 4) лікування у випадках, передбачених пунктом 2 частини другої цієї статті [10].

Однак, деякі положення суперечать Конституції України та нормам екологічного законодавства. Згідно з положеннями статті 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Дискримінація за будь-якими ознаками є незаконною [2]. Так, проектом № 6394 встановлюються дискримінаційні положення: право на отримання виплат має лише громадянин України, народжений з 1 січня 2019 року. Увагу на це було звер-

нено зокрема і у Висновку Головного науково-експертного управління від 18.01.2022 [9]. Як вже зазначалося, відповідно до статті 13 Конституції України надра є об'єктом права власності всього народу, тобто, кожний громадянин має таке право. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Аналогічні положення закріплені і в статті 4 Кодексу України про надра [1; 2].

Тому, на наш погляд, доцільним є закріплення в якості учасників Фонду усіх громадян, які на момент прийняття відповідного Закону не досягли повноліття, і надання їм відповідних виплат до досягнення 18 років.

Проаналізуємо джерела, за рахунок яких будуть формуватися надходження до Фонду. Відповідно до статті 3 проекту № 6394 джерелами формування активів учасників Фонду мають стати: 1) державні внески; 2) інвестиційний дохід, що утворюється в результаті розміщення та інвестування коштів учасників Фонду в порядку, встановленому законом; 3) сума штрафних санкцій, пені, інших платежів на користь учасників Фонду. Розглянемо більш детально державні внески. Відповідно до статті 41 проекту № 6394 ці внески формуються за рахунок коштів Державного бюджету України, що надійшли від сплати відповідних рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення до спеціального фонду Державного бюджету на відповідний рік [6]. При цьому рентні доходи, які становлять джерело надходжень Фонду, залежать від того, якими є світові ціни на корисні копалини. Тож, наприклад, якщо цього року ці доходи перевищують плани через високі ціни на відповідні копалини, то це зовсім не означає, що у наступні роки вони не можуть різко скоротитися. Взагалі рентна плата за користування деякими видами корисних копалин в Україні є заниженою порівняно з іншими країнами [5]. Тому знову постає цілком логічне питання про те, чи не припинить своє існування такий Фонд через кілька років і чи не буде він збитковим.

У практиці інших держав вже були такі випадки, а тому було б доречно звернутися до їх досвіду успішного виходу з кризових ситуацій. Зокрема, в умовах економічної кризи, в тому числі і у зв'язку з пандемією коронавірусу, діяльність суверенних фондів не завжди була визнана успішною. Наприклад, протягом 10 місяців світової фінансової кризи з 01.05.2008 по 28.02.2009 вартість активів Norges Bank Investment Management була знецінена більш ніж на 31,12%, а пандемія Covid з 01.02.2020 по 31.03.2021 знецінила

вартість активів фонду на 14,09%. Стандартні методи боротьби з ризиками не повністю відображають вплив таких екстремальних подій як війна чи пандемія. Так, Norges Bank Investment Management доповнює такі заходи ще й стрестуванням, що спрямоване на кількісну оцінку потенційних збитків за найгірших умов розвитку подій з метою оцінки стабільності систем. Виконавча рада цього фонду встановила максимально допустиму межу для прогнозованих збитків, що викликані такими подіями. Так, вона прийшла до висновку, що фондом необхідно управляти таким чином, щоб річний прогнозований дефіцит не перевищував 3,75% [10, с. 1–7].

Також постає питання про те, яким має бути відсоток відрахувань від рентної плати до Фонду і чи не спричинять такі відрахування дефіцит бюджету, з яким держава не зможе впоратися. На даний момент статтею 41 проекту № 6394 розмір щорічного державного внеску на одного учасника встановлюється у розмірі двох мінімальних заробітних плат на 1 січня календарного року, в якому буде здійснюватися відповідний внесок. Отже, у тексті проекту закону взагалі відсутні згадки про те, який саме відсоток доходів від ренти буде вилучатися у Фонд [6]. Але у пояснювальній записці йдеться про те, що сплата державних внесків буде здійснюватися за рахунок коштів спеціального фонду державного бюджету, який буде формуватися за рахунок таких надходжень: 1) 70% рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (у 2023 році — 35% зі щорічним збільшенням на 5% до досягнення 70%); 2) 95% рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату (у 2023 році — 47,5% зі щорічним збільшенням на 5% (крім останнього року, у якому збільшується на 2,5%) до досягнення 95%); 3) рентної плати за користування надрами в межах континентального шельфу та/або виключної (морської) економічної зони України (у 2023 році 50% зі щорічним збільшенням на 5% до досягнення 100%). Зазначені надходження передбачалися у проекті державного бюджету на 2022 рік у розмірі 69 млрд. гривень. Перший річний державний внесок у 2023 році планувався у розмірі 21,8 млрд. грн (з розрахунку 2 розмірів мінімальної заробітної плати (7176 грн) та прогнозної статистики народжуваності), а на момент перших виплат у 2037 році сума коштів за прогнозом становитиме 1832 млрд. грн, що дозволить здійснити виплати у розмірі приблизно 620 тис.

грн на одного учасника Фонду [5]. Цілком логічно, що ці кошти на даний момент витрачаються на задоволення інших статей видатків відповідного бюджету, а, отже, виникає потреба компенсації в дохідній частині коштів, що вилучаються для формування Фонду або використання додаткових (крім ренти на видобуток корисних копалин) джерел та способів формування Фонду, які на даний момент проектом № 6394 ще не передбачені. Ними можуть стати, наприклад, додаткове стягнення 2% податку на експорт корисних копалин та створення більшої кількості державних підприємств із видобутку корисних копалин. На думку А.П. Онофрійчук в якості компенсаторів надходжень до Державного бюджету України у 2021 році можуть слугувати й потенційні кошти, «знайдені» та виведені з тіні за результатами аудиту компаній, передбаченому Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 122/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2021 року «Щодо стану справ у сфері надрокористування». Наповнення Фонду слід здійснювати також шляхом відрахувань експортного мита, в тому числі, від продажу сільськогосподарської продукції та напівфабрикатів металургійної галузі; від продажу земельних ділянок тощо [11, с. 105–107].

Висновок і перспективи подальших досліджень. У статті розглянуто сутність та проблемні економіко-правові аспекти реалізації концепції економічного паспорту на міжнародному та національному рівнях. Концепцію економічного паспорту можна вважати однією з форм реалізації права власності Українського народу на надра, що може стати чинником досягнення сталого економічного розвитку та соціального забезпечення.

Міжнародний досвід демонструє приклад успішного впровадження такої економіко-правової моделі та практичну можливість реалізації кон-

цепції економічного паспорту, що є реальним й для України. Законодавче закріплення відповідної концепції допоможе громадянам отримати реальний доступ до реалізації права власності на надра. Але, в той же час, нагальним є вирішення питання правового забезпечення ефективних механізмів реалізації цієї концепції, оскільки задекларовані у законопроектах положення мають суттєві недоліки та потребують вдосконалення.

Зокрема, у законопроекті № 6394 наявні положення щодо переліку осіб, які можуть стати учасниками Фонду, порушують статті 13 та 24 Конституції України, що фактично дискримінують дітей, які були народжені до встановленої в проекті дати. Тому доцільним є закріплення в якості учасників Фонду усіх громадян, які на момент прийняття відповідного Закону не досягли повноліття, і надання їм виплат до досягнення 18 років.

Іншою проблемою є те, що за розрахунками фахівців рентної плати може виявитися недостатньо для наповнення відповідного Фонду. Також у законопроекті взагалі не зазначено відсотків від такої плати, що буде надходити до Фонду, тому, проект необхідно доповнити таким положенням з відсилкою до відповідного положення Податкового кодексу.

До того ж Україна має постійний дефіцит державного бюджету і втрата частини доходів може призвести до значного збільшення державного боргу, розбалансування бюджету та кризи платежів. Хоча проектом № 6394 і передбачається інвестування та цільове використання коштів учасниками, що має сприяти поверненню цих коштів у бюджет, наявні проблемні питання потребують активної співпраці законодавців із провідними фахівцями економістами, запозичення міжнародного досвіду й ретельного доопрацювання законопроекту задля успішної реалізації ідеї створення економічного паспорту в Україні.

Література

1. Кодекс України про надра: Закон України від 27.07.1994 р. № 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.10.2022).
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.10.2022).
3. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 30.10.2022).
4. Тихончук Л.Х. Реалізація прав громадян на участь в ефективному надрокористуванні / Л.Х. Тихончук, Р.С. Голуб // Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 435–438.

5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про економічний паспорт»: пояснювальна записка від 06.12.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73372 (дата звернення: 30.10.2022).

6. Закон України «Про економічний паспорт»: проект закону від 06.12.2021 № 6394. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73372 (дата звернення: 30.10.2022).

7. Офіційний сайт Kuwait Investment Authority. We are the world's first sovereign wealth fund. URL: <https://www.kia.gov.kw/about-kia/> (дата звернення: 30.10.2022).

8. Офіційний сайт Norges Bank Investment Management. About the fund. URL: <https://www.nbim.no/en/the-fund/about-the-fund/> (дата звернення: 30.10.2022).

9. Висновок на проект Закону України «Про економічний паспорт»: висновок Головного науково-експертного управління від 18.01.2022 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73372 (дата звернення: 30.10.2022).

10. Офіційний сайт Norges Bank Investment Management. Stress Testing. 2020. URL: <https://www.nbim.no/contentassets/fd871d2a4e2d4c1ab9d3d66c98fa6ba1/stress-testing-2020.pdf> (дата звернення: 30.10.2022).

11. Онофрійчук А.П. Ризики запровадження економічного паспорту громадянина України та можливості їх мінімізації / А.П. Онофрійчук. // Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем. 2021. С. 104–110.

References

1. Kodeks Ukrainy pro nadra: Zakon Ukrainy vid 27.07.1994 r. № 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 30.10.2022).

2. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 30.10.2022).

3. Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (data zvernennia: 30.10.2022).

4. Tykhonchuk L. Kh. Realizatsiia prav hromadian na uchast v efektyvnomu nadrokorystuvanni / L. Kh. Tykhonchuk, R.S. Holub // Nauka ta suspilne zhyttia Ukrainy v epokhu hlobalnykh vyklykiv liudstva u tsyfrovu eru (z nahody 30-richchiaproholoshennia nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchia pryiniattia Konstytutsii Ukrainy): u 2 t.: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 21 trav. 2021 r.) / za zahalnoi redaktsiiei S. V. Kivalova. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2021. Т. 1. С. 435–438.

5. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro ekonomichnyi pasport»: poiasniuvalna zapyska vid 06.12.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73372 (data zvernennia: 30.10.2022).

6. Zakon Ukrainy «Pro ekonomichnyi pasport»: proekt zakonu vid 06.12.2021 № 6394. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73372 (data zvernennia: 30.10.2022).

7. Ofitsiyni sait Kuwait Investment Authority. We are the worlds first sovereign wealth fund. URL: <https://www.kia.gov.kw/about-kia/> (data zvernennia: 30.10.2022).

8. Ofitsiyni sait Norges Bank Investment Management. About the fund. URL: <https://www.nbim.no/en/the-fund/about-the-fund/> (data zvernennia: 30.10.2022).

9. Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy «Pro ekonomichnyi pasport»: vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia vid 18.01.2022 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73372 (data zvernennia: 30.10.2022).

10. Ofitsiyni sait Norges Bank Investment Management. Stress Testing. 2020. URL: <https://www.nbim.no/contentassets/fd871d2a4e2d4c1ab9d3d66c98fa6ba1/stress-testing-2020.pdf> (data zvernennia: 30.10.2022).

11. Onofriichuk A.P. Ryzkyk zaprovadzhennia ekonomichnoho pasportu hromadianyna Ukrainy ta mozhlyvosti yikh minimizatsii / A.P. Onofriichuk. // Hlobalna bezpeka ta asymetrychnist svitovoho hospodarstva v umovakh nestabilnoho rozvytku ekonomichnykh system. 2021. S. 104–110.

Sieriebriak Stanislav*Candidate of Juridical Sciences**Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*

ORCID: 0000-0001-7207-594X

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-10-8323

MODERNIZATION OF STATE ECONOMIC POLICY BY IMPLEMENTATION OF THE SPECIAL ECONOMIC ACTIVITY REGIME

Summary. The article summarizes the legal content regarding introduction of the special economic activity regimes in the context of the economic policy of Ukraine in war and post-war times. The range of tasks of the special economic regime is very wide but it will always be limited by the resources and capabilities of the state, regions, and territorial communities. It is emphasized that the special economic activity regime is an institute of economic legislation and is modern instrument of the state's economic policy. The special economic activity must be considered as an economic and legal mechanism of the economic policy of the state in the context of economic simplification activities, conducting business, etc. in the territories (regions) of our state. It especially applies to territories located along the borders with Russia and Belarus. It is argued that economic and legal mechanisms are in close interaction with the exogenous and endogenous environment, which can affect the reduction of the special economic activity regime functioning effectiveness. It is established that the economic state policy modernization by introducing the special economic activity regime requires the adjustment of existing legal norms regarding management in local territories. Coherence is defined the components of the modernization of the economic policy of the state through the introduction special economic activity regime in war and post-war times. The functioning of the special economic activity regime involves the implementation of constant monitoring and control of the obtained economic results activity. The advantages and reasons for the negative result are determined introduction of the special legal regime of economic activity in the context modernization of the economic policy of the state is determined. It is also determined that if it is more clearly the connection between the goals of the business entity and the interests of the state it will more likely that a special economic activity regime will promote development local territory.

Key words: economic policy of the state, special economic activity regime.

Statement of the problem. The economic activity, among other areas of national economy has wide application and requires professional knowledge, experience, education, qualified personnel to improve modern legislative framework, adoption of new laws on economic state policy modernization, including by introducing the special modernization regime.

Effectiveness of the state policy and its modernization is required to be perceived as a comparison of the obtained actual results to the established goal, for the implementation of which the country introduces new laws and subordinate legal acts, the norms in the field of economic activity are changing.

The modern economy of Ukraine in the conditions of war is urgent need a modernization of the

economic policy of the state through the strengthening of legal regulation of business entities by establishing the special economic activity regimes — it is implementation and realization of legal ones measures aimed at supporting the economy. It requires conducting economic and legal analysis both from the side of scientists and practitioners. Therefore the relevance of this article is due to the need to find new economic legal mechanisms that will allow to promote the development of economy in various ways territories (regions) of our state. Especially applies to territories that located along the borders with Russia and Belarus.

An analysis of the latest research and publications in which the solution of this problem has been

initiated and on which the author relies, highlighting the previously unresolved parts of the general problem to which this article is devoted.

Analysis of recent researches and publications. Modernization of the economic policy of the state by means of introduction special economic regimes are carried out on the basis of strict legality, maintaining a balance of the interests of the state, society, and subjects management and on the principles of mutual responsibility of the state authorities and business entities. The main subject ensuring the implementations of the special economic activity regimes are state-owned bodies that perform management functions in this area through legislative bodies, executive and judicial authorities. The problem of expediency and the effectiveness of the introduction of special economic activity regimes (territory of priority development, free economic zones, free customs zones, etc.) many specialists are required. However, the following should be singled out among them lawyers, economists and civil servants such as: Anisimov O.M., Horbenko R.O., Diakona Y.G., Zablodska I.V., Zeldina O.R., Redko K.Y., Rogozyan Y.S., Chmyr O.S., Ustymenko V.A. etc. [1–6]. The scientists have very carefully conducted analysis of the advantages and disadvantages of the functioning of priority development areas and free economic zones as forms of a special economic activity regime. Due to the adoption of the Law of Ukraine “On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine Regarding the Principles of the State”. Regional Policy and the Policy of Restoration of Regions and Territories” [7] in 2022, which canceled territories of priority development and other laws of Ukraine regarding free research of economic zones acquire exceptional relevance in the military a post-war period.

Formulation of objectives of the article (statement of the problem). The purpose of the article is to generalize the legal content regarding the introduction of the special economic activity regimes in the context of economic modernization politicians of Ukraine in war and post-war times.

The main material. The main directions of the economic activity policy of the state determined by the vital interests of society, necessity formation of legal instruments with the help of which is satisfied interests of business entities, the achievement of the set goals is ensured goals by the state. The institute is the special economic activity regime economic legislation, which defines a special procedure for implementation economic activity in a certain territory or in a certain industry economy, which

differs from the general economic regime activity provided for by law and is implemented to achieve goals set by the state [8].

Modernization of the economic policy of the state by means of introduction of the special economic activity regime causes the appearance of qualitative and quantitative changes in existing legal norms, new standards and regulations. Modern economic policy of Ukraine is implemented in conditions of war and permanent the impact of external challenges, dangers and risks that affect development goals business entities and therefore economic policy should be directed at preservation of integrity and harmony, sustainable development, achievements set goals that are formed by society. If it is clearer the connection between the goals of the business entity and the interests of the state, it will more likely, that the special economic activity regime will contribute to the development of local territory initiation of the process of modernization of the economic policy of the state caused by the need to introduce new economic and legal ones mechanisms in individual territories, which will speed up the development process of the country's economy during the war and in the post-war period. Modernization economic policy of the state should be carried out by state bodies authorities through the adoption of legislative acts that form normative the basis of the economic and legal mechanism of the functioning of the special economic activity regime. The clarity and efficiency of the functioning of the economic legal mechanism (special economic regime) depends on competent interpretation of legal norms [9, p. 331].

Mechanisms of economic and legal regulation are a group of things that allow regulating the phenomena of legal reality, providing their unity, interconnection and interaction, as well as the transformation of legal ones prescriptions for the real behavior of legal subjects. One of the essential signs a special economic activity regime is what it is designed for specific local area. Legal regulation is implemented through ways in which obligations, permissions and prohibitions appear [10, c. 103–108]. Modernization of the economic policy of the state, which provides the introduction of the special economic activity regime should be based on legal basis, it must be adapted to the needs of society and aimed at improving and liberalizing the legal base, which is capable maintain a high level of sustainability in the social and economic spheres and can define new legal principles and economic and legal mechanisms in war and post-war times, Fig. 1.

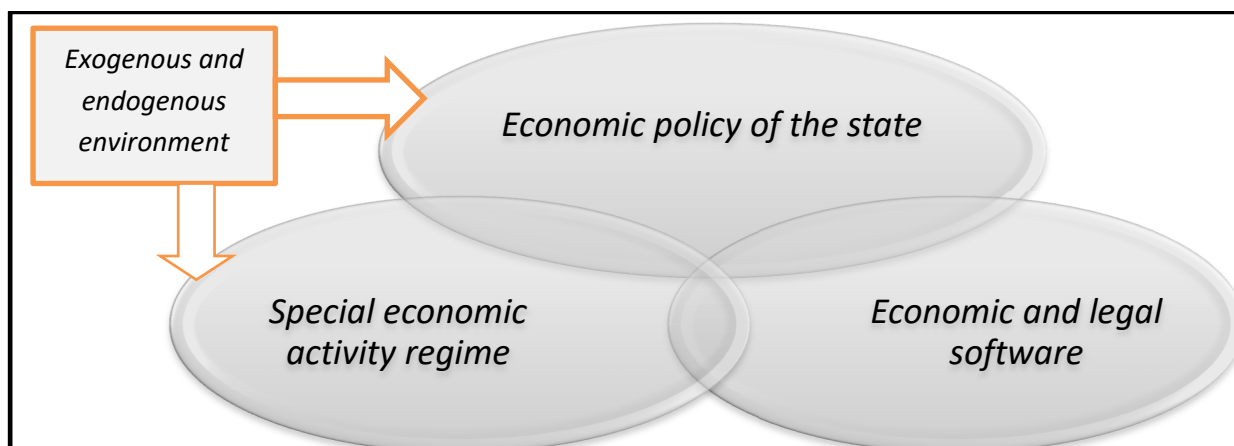

Fig. 1. Coherence of the components of the economic policy modernization of the state through the introduction of the special economic activity regime in war and post-war times

The special economic activity regime is implemented through a wide range instruments that can act as state social guarantees and targeted ones programs, within the framework of which the main tasks of the state are determined and solved economic policy, international projects, business development programs structures, etc. Economic and legal mechanisms are in close interaction with various elements of the exogenous and endogenous environment, which can not only strengthen the potential of legal remedies, but also influence on reducing their efficiency, to a large extent determine the results of implementation rights [11, p. 32].

Modernization of the economic policy of the state through the introduction of the special economic activity regime involves the formation of an effective legal framework for regulating the actions of this regime, the definition of the effective mechanisms for countering destructive manifestations. After the implementation of the special economic activity regime, it is necessary to monitor and take into account the consequences of the application of legal means that cause the appearance of specific transformations in economic relations, new legal indicators for assessing efficiency and effectiveness. Modernized economic policy should contribute to the contradictions of regulations in sub-legal and legislative acts, the norms should be harmonized with the laws of Ukraine. Therefore, the special regime of economic activity should be considered as an economic and legal mechanism of the economic policy of the state in the context of simplifying the mechanisms of economic activity, conducting business etc.

The obtained results from the modernization of the economic policy of the state through the introduction of the special economic activity regime are evaluated according to objective findings, have

certain characteristics that are manifested through: ensuring the maximum economic expediency of legal means and mechanisms established at the legislative level; establishing the content of social relations (the content of the subject's behavior); achieving the maximum adequacy of legal guidelines to the objectively formed needs of farms and the interests of society; competent and systematic construction of the target "tree" [9, p. 190–194].

Introduction of the special economic activity regime provides for the achievement of the goals set by the economic policy of the state through the selection of appropriate legal forms. However, for the effective modernization of the economic policy through the introduction of the special economic activity regime, a complex of legal, administrative, organizational and management, special, technical, psychological, and informational measures is being developed, priority measures are being introduced aimed at improvement and updating of regulatory documents that regulate the special economic regimes and ensure their functioning. They should be aimed at reducing the negative impact of war on economic activity. The range of tasks of the special economic activity regime is very wide, but will always be limited by the resource capabilities of the state, regions, territorial communities and farms.

The process of functioning of the special economic activity regime of in any territory, in any environment, involves constant monitoring of conditions and factors of influence, monitoring of results through the collection and processing of economic information. The purpose of monitoring should be to identify destructive trends and processes, to identify the causes, sources, nature, and intensity of the impact of war on the country's economy. The lack of appropriate analytics and monitoring as to regard-

ing the functioning of the special economic activity regime creates conditions for incorrect, improbable task solutions, erroneous selection of measures, actions, inappropriate ways, methods and tools for achieving goals [11, p. 19].

Modernization of the economic policy of the state through the introduction of the special legal regime of economic activity will contribute to: the emergence of new laws, regulatory documents and by-laws, effective legal instruments, increasing their influence, efficiency and functionality; strengthening the legal potential and properties of business entities, extending and expanding their life cycle; expanding the scope of legal regulation legislation, geographical expansion of territories and maintenance of balance in the activities of business entities; legal support, strengthening the legal influence on increasing the effectiveness of the business entity's functioning, the formation of appropriate management and organizational functions for an adequate actual legal situation in the business sphere; forecasting risks and identifying their consequences, conducting an assessment of destabilizing risk factors associated with the introduction of new laws, legal norms, standards, etc.; orientation and process of adaptation of business entities in the legal field, adaptation to new business conditions and legal changes in legal regulation; development of free economic zones, development of economically and geographically unattractive regions, separate territories, economic sub objects that have the status of depressed; ensuring legal security of business; legal strengthening of management and control over the activities of business entities. Effective control provides the basis for clarifying the main thing that is determining the mechanism of influence of the

special economic activity regime on the development of the country's economy.

The main reasons of the negative result from the introduction of the special economic activity regime are: the lack of a holistic view of the final form of legal regulation of certain relations, which would combine aspects of economic activity at all levels; change in state policy and the vector of development of legal regulation of farms; unacceptable pace of legal reforms, excessive specialization; contradictions and inconsistencies in the legislation regulating certain segments of the economy activity, imperfect legislative and regulatory framework.

Insights from this study and perspectives for further research in this direction. Therefore, through the introduction of a special economic activity regime, it is possible to modernize the economic policy of the state, which will contribute to the systematic, complex and purposeful implementation of laws and legal measures by all economic entities. Legal acts regulating special economic activity regimes not adopted on time may lead to a loss of relevance and significance. The imperfection of legal regulation can complicate or lead to inefficiency in the application of special economic activity regimes and cause negative consequences in the long term. The coherence of the components of the modernization of the state's economic policy has been established through the introduction of a special economic activity regime in wartime and post-war times. The implementation of special economic activity regimes requires monitoring and quality control in order to obtain their high efficiency application. Prospects for further research consist in conducting an analysis of the socio-economic efficiency of the feasibility of using special economic activity regimes.

References

1. Terytorii priorytetnoho rozvytku yak instrument vyrishennia sotsialno-ekonomichnykh problem Donetskoi ta Luhanskoi oblasti: Monohrafiia / Ustymenko V. A., Zeldina O. R., Hostieva O. Iu., Hryshko V. V. Kyiv: NAN Ukrainy, DU "Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen imeni V. K. Mamutova NAN Ukrainy", 2021. 104 s.
2. Anisimova O. M. Upravlinnia investytsiinoiu diialnistiu pidpriemstva v umovakh spetsialnykh ekonomichnykh zon i terytorii priorytetnoho rozvytku: avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.06.01; Nats. hirn. un-t. D., 2004. 17 s.
3. Chmyr O. S., Pyla V. I., Khilko V. M. Analiz rezultativ funktsionuvannia vitchyznianoï systemy SEZ i TPR ta perspektyvy yii podalshoho rozvytku. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zb. nauk. prats. K.: NDEI, 2011. № 10. S. 173–185.
4. Redko K. Iu. Analiz systemy pilh i stymuliv, shcho vprovadzhuvalys dla subiektiv SEZ i TPR. Aktualni problemy ekonomiky Ukrainy. 2012. № 11(137). S. 154–160.
5. Ustymenko V. A., Zablodska I. V., Liashenko P. O. Otsinka rezultatyvnosti ta efektyvnosti rozbudovy terytorii priorytetnoho rozvytku v Luhanskii i Donetskii oblastiakh: naukovyi aspekt. European reforms bulletin. Grand Duchy of Luxembourg. 2021. № 2. P. 131–135.

6. Zablodska I. V., Horbenko R. O., Rohozian Yu. S., Diakon Yu. H. Perspektivy rozvytku vilnykh mytnykh zon v Ukraini. Chasopys ekonomichnykh reform. 2020. № 2(38). S. 6–13.
7. Zakonu Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zasad derzhavnoi rehionalnoi polityky ta polityky vidnovlennia rehioniv i terytorii”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20?find=1&text=planuvannya#Text>
8. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
9. Tsvik M. V., Tkachenko V. D., Bohachova L. L., Petryshyn O. V., Oleinykov S. M. Zahalna teoriia derzhavy i prava. Pidruchnyk dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakladiv osvity. Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Kh.: Pravo, 2002. 432 s.
10. Tarakhonich T. I. Mekhanizm pravovoho rehuliuвання: teoretyko-pravovi aspekty. Pravova derzhava. Shchorichnyk naukovykh prats Instytutu derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy K., 2002. Vyp. 13. S. 103–108.
11. Iakovenko R. V. Derzhavne rehuliuвання ekonomiky: konspekt lektzii. Kirovohrad: KNTU, 2012. 40 s.

Literature

1. Території пріоритетного розвитку як інструмент вирішення соціально-економічних проблем Донецької та Луганської областей: Монографія / Устименко В. А., Зельдіна О. Р., Гостева О. Ю., Гришко В. В. Київ: НАН України, ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України», 2021. 104 с.
2. Анісімова О. М. Управління інвестиційною діяльністю підприємства в умовах спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01; Нац. гірн. ун-т. Д., 2004. 17 с.
3. Чмир О. С., Піла В. І., Хілько В. М. Аналіз результатів функціонування вітчизняної системи СЕЗ і ТПР та перспективи її подальшого розвитку. Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. К.: НДЕІ, 2011. № 10. С. 173–185.
4. Редько К. Ю. Аналіз системи пільг і стимулів, що впроваджувались для суб'єктів СЕЗ і ТПР. Актуальні проблеми економіки України. 2012. № 11(137). С. 154–160.
5. Устименко В. А., Заблодська І. В., Ляшенко П. О. Оцінка результативності та ефективності розбудови територій пріоритетного розвитку в Луганській і Донецькій областях: науковий аспект. European reforms bulletin. Grand Duchy of Luxembourg. 2021. № 2. Р. 131–135.
6. Заблодська І. В., Горбенко Р. О., Рогозян Ю. С., Дьякон Ю. Г. Перспективи розвитку вільних митних зон в Україні. Часопис економічних реформ. 2020. № 2(38). С. 6–13.
7. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20?find=1&text=планування#Text>
8. Господарський кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
9. Цвік М. В., Ткаченко В. Д., Богачова Л. Л., Петришин О. В., Олейников С. М. Загальна теорія держави і права. Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2002. 432 с.
10. Тарахонич Т. І. Механізм правового регулювання: теоретико-правові аспекти. Правова держава. Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України К., 2002. Вип. 13. С. 103–108.
11. Яковенко Р. В. Державне регулювання економіки: конспект лекцій. Кіровоград: КНТУ, 2012. 40 с.

УДК 343.623

Гритенко Оксана Анатоліївна
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*
Hrytenko Oksana
*Doctor of Law Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Criminal Law Disciplines
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*
ORCID: 0000-0003-1376-6956

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-10-8349

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ

CURRENT ISSUES OF DETERMINING SUBJECTIVE SIGNS OF REMAINING IN DANGER

Анотація. У статті досліджуються актуальні питання встановлення суб'єктивних ознак за залишення в небезпеці, а саме сутність, тлумачення та визначення суб'єктивних ознак для кваліфікації за ст. 135 КК України. Аналізуються такі суб'єктивні ознаки ст. 135 КК України як вина та суб'єкт кримінального правопорушення. Встановлено, що серед найскладніших питань, які виникають у правозастосовній діяльності при кваліфікації ст. 135 КК України є встановлення другої альтернативної ознаки зазначеної норми, – поставлення потерпілого в небезпечний для життя та здоров'я стан та залишення його без допомоги, а також правильне тлумачення виразу законодавця «сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан», тоді коли вирішується питання щодо взаємної вини. Доведено, що серед актуальних питань суб'єктивних ознак залишення в небезпеці, існують певні складнощі у встановленні форми вини (умисної чи з необережності) в кожному конкретному випадку. Звертається увага на такі актуальні питання при кваліфікації ст. 135 КК України, як встановлення суб'єкта кримінального правопорушення, а саме виду суб'єкта, особливо коли необхідно визначити вид суб'єкта, де потерпілий був залишений у небезпечному стані, викликаному дорожньо-транспортною пригодою. Аналіз відповідного питання надав підстави, стверджувати, що суб'єктами залишення в небезпеці можуть бути не тільки особи, зобов'язані піклуватися про потерпілого, але й ті, хто мають обов'язок надавати необхідну допомогу особам, які перебувають у небезпечному стані, виходячи зі своєї професії, вимог нормативних актів тощо. Суттєвим також є визначення видів суб'єктів кримінального правопорушення передбаченого ст. 135 КК України, у ситуації в якій потерпілий був залишений у небезпечному стані, викликаному дорожньо-транспортною пригодою, так як саме визначення конкретного виду суб'єкта впливає на остаточну кваліфікацію.

Ключові слова: вина, залишення у небезпеці, законодавство, кваліфікація, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктивні ознаки, суб'єкт кримінального правопорушення.

Summary. The article examines topical issues of establishing subjective signs for leaving in danger, namely the essence, interpretation and definition of subjective signs for qualification under Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine. Such subjective signs of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine, as guilt and the subject of a criminal offense. It has been established that among the complex issues that arise in law enforcement activities in the qualification of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine there is the establishment of the second alternative sign of this norm – putting the victim in a state of danger to life and health and leaving him without help, as well as the correct interpretation of the expression of the legislator «he himself put the victim in a state of danger to life», when the issue is resolved through mutual fault. It is proved that among the topical issues of subjective signs of being left in danger, there are certain difficulties in the established forms of guilt (intention or negligence) in each specific case. Attention is drawn to such topical issues in the qualification of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine,

as establishing the type of subject of a criminal offense, especially when it is necessary to determine the type of subject where the victim was left in a dangerous condition caused by a traffic accident. An analysis of the relevant issue provided grounds to assert that the subjects of being left in danger can be not only persons obliged to take care of the victim, but also those who are obliged to provide the necessary assistance to persons in a dangerous state, based on their profession, the requirements of regulatory enactments. It is also essential to determine the types of subjects of a criminal offense under Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine, in a situation in which the victim was left in a dangerous condition caused by a traffic accident, since it is the definition of a specific type of subject that affects the final qualification.

Key words: *fault, leaving in danger, legislation, qualification, criminal responsibility, criminal offense, subjective signs, subject of criminal offense.*

Постановка проблеми. Людина (особа) як найвища соціальна цінність потребує відповідної правової охорони. Кримінальний кодекс України (далі — КК України), захищаючи найважливіші суспільні відносини, закріплює на першому плані охорону інтересів особи. Невипадково норми про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я поміщені в окремий розділ Особливої частини КК України. Поряд із реальним заподіянням шкоди цим благам, серйозну загрозу становлять діяння, що порушують безпеку життя та здоров'я людини, і зокрема, залишення без допомоги осіб, які перебувають у небезпечному для життя або здоров'я стані. Незважаючи на те, що за такої бездіяльності реальна шкода життю та здоров'ю потерпілого може не настати, вона порушує відносини безпечного існування певної категорії осіб і є не лише аморальною, але за певних умов і протиправною.

Кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за посягання на життя і здоров'я людини, вчинене як активними діями винного, так й шляхом бездіяльності. При кваліфікації таких діянь та їх розмежуванні із суміжними складами кримінальних правопорушень нерідко виникають складності, оскільки за об'єктивною стороною вбивство або шкода здоров'ю, що настали в результаті злочинної бездіяльності суб'єкта і залишення людини в небезпеці, зовні можуть бути ідентичними. Особливо це стосується тих випадків, коли залишаються в небезпечному стані особи, які позбавлені можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, а отже не здатні себе захистити без сторонньої допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто наголосити, що актуальним питанням залишення у небезпеці приділялася й приділяється чимала увага у працях таких вітчизняних вчених, як: В.В. Бабаніна, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.А. Вознюк, В.К. Грищук, Н.О. Гуророва, М.Й. Коржанський, О.М. Литвинов, І.І. Митрофанов, Є.С. Назимко, О.О. Пащенко, В.Ф. При-

маченко, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, Є.В. Фесенко, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблистий, Н.М. Ярмиш та ін. Проте, на сьогоднішній день досі не вироблено єдиної позиції стосовно сутності об'єктивних та суб'єктивних ознак залишення в небезпеці, чимала кількість питань залишаються дискусійними.

Метою наукової статті є визначення актуальних питань, стосовно сутності, тлумачення та встановлення суб'єктивних ознак залишення в небезпеці.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна відповідальність у статті 135 КК України встановлена за «Завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан» [3].

Залишення в небезпеці вбачається в тому випадку, коли винний, залишаючи особу в небезпечному для життя і здоров'я стані, усвідомлює дану обставину, але на цей момент потерпілому ще не потрібне надання невідкладної і необхідної допомоги і у винного відсутній намір на вбивство. Наприклад, в випадку залишення в безлюдному місці без мети вбивства, малолітньої дитини за недбалістю батьків або осіб, які зобов'язані піклуватися про неї, можна побачити ознаки складу ст. 135 КК України, якщо її життя і здоров'я поставлені в небезпеку, але ще немає підстав вважати, що її батьки мали намір вбити таким способом. В даному випадку необхідність надання дитині невідкладної допомоги може виникнути через деякий час у зв'язку із загрозою голодної смерті, впливом холоду або інших природних сил, здатних заподіяти смерть або шкоду її здоров'ю.

Склад даного кримінального правопорушення є формальним, тобто воно вважається закінченим

у момент залишення потерпілого в небезпеці, незалежно від настання чи ненастання небезпечного для життя і здоров'я стану. У зв'язку з цим кримінальна відповідність повинна наступати навіть у випадках, коли надання допомоги об'єктивно не може запобігти настанню наслідків. Саме факт ухилення від надання допомоги особі, що знаходиться в небезпечному для життя або здоров'я стані, зумовлює притягнення винного до кримінальної відповідальності. Відповідно, залишення в небезпеці необхідно бачити не тільки у разі зникнення з місця знаходження потерпілого, а й у випадках, коли, перебуваючи на вказаному місці, суб'єкт не робить зусиль для усунення небезпеки, що загрожує, перестаючи здійснювати піклування про потерпілого, за наявності можливості припинити реалізацію цієї небезпеки.

Можливість надання допомоги з боку суб'єкта можна розглядати з наявності двох критеріїв: об'єктивного та суб'єктивного. Об'єктивний критерій відображає характер навколишнього оточення та наявність заходів надання допомоги. Суб'єктивний визначається з урахуванням індивідуальних якостей особи та передбачає усвідомлення можливості діяти у напрямку надання допомоги. Однак навіть чітке встановлення зазначених критеріїв не позбавляє статтю 135 КК України окремих питань щодо правильного встановлення елементів складу, зокрема в нормі прямо не вказується на те, з якою формою вини відбувається аналізоване кримінальне правопорушення (використовується термін — завідомість) тощо. Отже, пропонуємо проаналізувати проблемні питання встановлення суб'єктивних ознак ст. 135 КК України для подальшого уникнення проблем при кваліфікації.

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення характеризує психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння і до його наслідків. Характерними ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є вина, мета та мотив вчинення злочину [2, с. 29]. Деякі науковці додають четверту ознаку суб'єктивної сторони, називаючи її емоційним станом.

Відповідно до аналізованого складу кримінального правопорушення, увага буде приділена обов'язковій ознаці суб'єктивної сторони — вині. Одним із найскладніших питань, що виникають у правозастосовчій діяльності, є питання про суб'єктивну сторону другої альтернативної ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України, — поставлення потерпілого в небезпечний для життя та здоров'я стан

та залишення його без допомоги. Законодавець не конкретизує вину залишення в небезпеці, що породжує суперечки серед вчених. Деякі з них припускають, що воно (залишення в небезпеці) може бути як винним, так і невинним, інші уточнюють, що воно має бути свідомим (завідомим) — умисним чи необережним. В сучасній науці кримінального права, існують різні погляди щодо змісту суб'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 135 КК України. На тому, що залишення в небезпеці може бути вчинене лише із прямим умислом, наполягають такі вчені, як О. Тимчук [8, с. 84] та М. Хавронюк [5, с. 293]. Деякі автори взагалі не конкретизують вид умислу в цьому кримінальному правопорушенні, зокрема, П. Андрушко [9, с. 316], М. Бажанов [7, с. 129] та ін. Цікавою є, точка зору, О.В. Микитчика, про те, що змістове значення слова «завідомо» на початку диспозиції не розкриває всієї сутності поняття, яке передбачене в ст. 135 КК України, але дає підстави вважати, що завідомість завжди означає усвідомлення особою, яка чинить будь-яке діяння, відповідних обставин, та виступає в якості ознаки, яка характеризує інтелектуальний момент умислу, але при цьому ніякого відношення до волевого моменту немає [4, с. 26–30].

Окремі питання постають щодо правильно тлумачиться виразу законодавця «сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан», зокрема на практиці. Найчастіше нерозуміння цього висловлювання законодавця відбувається, коли вирішується питання при кваліфікації кримінального правопорушення у випадку взаємної вини. Коли не зовсім зрозуміло, хто кого поставив у небезпечний для життя стан: той, хто загинув, або той, хто залишився при цьому живий, але втік з місця події, не надавши допомогу потерпілому.

Створення небезпечного для життя або здоров'я потерпілого стану, на нашу думку, не завжди правомірно називати залишенням в небезпеці. Особливо це стосується випадків, коли постраждалий у дорожньо-транспортній пригоді (далі — ДТП) сам, за своєю виною та власними діями спрямовує розвиток подій, що тягнуть несприятливі йому наслідки.

Однак треба зауважити, що, по-перше, співвідношення вини встановлюється тільки слідством і судом, по-друге, для складу ст. 135 КК України не має значення хто винен у ДТП (що не завжди враховується при кваліфікації), важливо те, що є учасник ДТП, який залишився живим, будучи здатним надати допомогу потерпілому, умисно не робить цього і ховається з місця події. Водночас існує й така ситуація, в якій, водій стверджує, що

залишив місце пригоди в присутності очевидців, розраховуючи на допомогу з їхнього боку, і не вважав, що залишає потерпілого у завідомо безпорадному стані, та ці очевидці готові дати свідчення, то ст. 135 КК України не повинна бути застосована. Отже, вищезазначені питання вносять певні складнощі щодо остаточного встановлення форми вини (умисної чи з необережності) у ст. 135 КК України в кожному конкретному випадку.

Не менш значуще питання щодо кваліфікації за ст. 135 КК України є встановлення суб'єкта, а саме особи, яка підлягає кримінальній відповідальності за наявності усіх необхідних (визначених у законі) ознак. Суб'єктом залишення в небезпеці може бути будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. При притягненні до кримінальної відповідальності за цією статтею, розглядаючи вчинені дії або бездіяльність винного, суд має враховувати характер, зміст та юридичну підставу обов'язків надання допомоги потерпілому особою, яка поставила його в небезпечний стан.

Аналіз даної диспозиції надає підстав визначити, що суб'єкт залишення у небезпеці є спеціальним, оскільки законодавець наділив його додатковими, поруч із досягненням встановленого віку і осудністю, ознаками: 1) обов'язок особи піклуватися про потерпілого чи 2) поставлення потерпілого у небезпечний стан. Слід зазначити, що, визначаючи суб'єкта першого виду як особу, зобов'язану піклуватися про потерпілого, законодавець цим обмежив коло суб'єктів аналізованого кримінального правопорушення, оскільки поняття «піклування» і «надання допомоги» є тотожними. Про піклування найчастіше йдеться у сімейних стосунках — між батьками та дітьми. Так, згідно із ч. 2 ст. 51 Конституції України, визначається «батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків [1]. Дані положення конкретизуються в Сімейному кодексі України: «батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток» (стаття 150. Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини), «повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги» (стаття 202. Підстави виникнення обов'язку повнолітніх дочки, сина утримувати батьків) [6].

Насправді суб'єктами залишення в небезпеці можуть бути не тільки особи, зобов'язані піклуватися про потерпілого в повному розумінні цього слова, але і ті, хто мають обов'язок надавати не-

обхідну допомогу особам, які перебувають у небезпечному стані, виходячи зі своєї професії, вимог нормативних актів тощо. Тому представляється, що перший вид суб'єкта залишення у небезпеці, слід було б визначити як особу, яка зобов'язана надавати допомогу потерпілому, а не піклуватися про нього, що буде більш конкретніше передавати зміст та сутність аналізованого кримінального правопорушення.

Обов'язок надавати будь-яку допомогу потерпілому може бути покладений на особу відповідним договором (наприклад, доглядальниці). Надавати допомогу своїм підопічним, які перебувають у небезпечному для життя або здоров'я стані, зобов'язані вчителі, тренери, охоронці, керівники туристичних груп тощо. Рятувальники, пожежники, співробітники поліції, медичні працівники та інші зобов'язані надавати необхідну допомогу всім особам, які її потребують. У той же час при встановленні ознак ненадання допомоги хворому медпрацівники повинні нести відповідальність за статтею 136 КК України.

Інше питання щодо встановлення кримінальної відповідальності за ст. 135 КК України особи, яка причетна до ДТП — водія. Це не завжди особа, винна в порушенні правил дорожнього руху, адже потерпілий (наприклад, пішохід) може постраждати внаслідок власної необачності, винних дій третіх осіб чи нещасного випадку.

Особливо цікавим є питання щодо визначення виду суб'єкта кримінального правопорушення передбаченого ст. 135 КК України, у ситуації в якій потерпілий був залишений у небезпечному стані, викликаному ДТП. Чи може зазначений суб'єкт розглядатися, і як особа, яка зобов'язана піклуватися про потерпілого, і як особа, яка поставила потерпілого в небезпечний стан? Спробуємо, змодельовати ситуацію в якій знайдемо підтвердження, або навпаки заперечення наявності зазначених видів суб'єктів, а відповідно застосування ст. 135 КК України. Так, якщо вину водія, причетного до ДТП, у порушенні правил дорожнього руху не встановлено, у цьому випадку він повинен нести відповідальність тільки за залишення в небезпеці, причому на тій підставі, що він не виконав обов'язок піклуватися про потерпілого (перший вид суб'єкта). Якщо ж водій порушив правила дорожнього руху, що спричинило передбачені у статті 286 КК України наслідки, і не надав допомоги постраждалому, він повинен нести відповідальність за відповідною частиною названої статті та статті 135 КК України, але вже як особа, яка сама поставила потерпілого у небезпечний стан

(другий вид суб'єкта). Отже, у випадку в якій потерпілий був залишений у небезпечному стані, викликаному ДТП, мають місце два прояви суб'єкта кримінального правопорушення. Однак встановлення окремого виду суб'єкта кримінального правопорушення передбаченого ст. 135 КК України, який впливає на остаточну кваліфікацію (застосування ст. 135 КК, або сукупності кримінальних правопорушень за відповідною частиною статті 286 КК України та статті 135 КК України).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Багато питань, які стосуються визначення суб'єктивних ознак залишення в небезпеці залишаються відкрити, однак наукові висновки з питань удосконалення законодавства в цій частині, не повинні ґрунтуватися тільки на існуючому законі. Так, серед актуальних питань суб'єктивних ознак залишення в небезпеці, існують певні складнощі у встановленні форми вини (умисної чи з необережності) в кожному конкретному випадку. Не менш значуще питання щодо кваліфікації за ст. 135 КК України є встановлення видів суб'єкта. Аналіз відповідного питання надав підстави, стверджувати, що суб'єктами залишення в небез-

пеці можуть бути не тільки особи, зобов'язані піклуватися про потерпілого, але й ті, хто мають обов'язок надавати необхідну допомогу особам, які перебувають у небезпечному стані, виходячи зі своєї професії, вимог нормативних актів тощо. Тому представляється, що перший вид суб'єкта залишення у небезпеці (особа, яка зобов'язана піклуватися про потерпілого), слід було б визначити як особу, яка зобов'язана надавати допомогу потерпілому, а не піклуватися про нього, що буде більш конкретніше передавати зміст та сутність аналізованого кримінального правопорушення. Крім того, суттєвим є визначення видів суб'єктів кримінального правопорушення передбаченого ст. 135 КК України, у ситуації в якій потерпілий був залишений у небезпечному стані, викликаному ДТП, так як саме визначення конкретного виду суб'єкту впливає на остаточну кваліфікацію (застосування ст. 135 КК України — особа, яка зобов'язана піклуватися про потерпілого, або застосування сукупності кримінальних правопорушень за відповідною частиною статті 286 КК України та статті 135 КК України — особа, яка поставила потерпілого в небезпечний стан).

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частина: Навч. посібн. / [В.О. Кузнецов, М.П. Стрельбицький, В.К. Гіжевський.]; За ред. І.В. Оленченко. К.: Істина, 2005. 380 с.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 18.10.2022).
4. Микитчик О.В. Суб'єктивна сторона залишення в небезпеці України // Адвокат. 2009. № 5. С. 26–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2009_5_4
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Вид. 3, перероб. та доп. / За ред. М.І. Хавронюка. К., 2003. 1056 с.
6. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
7. Сташис В.В., Бажанов М.И. Личность — под охраной уголовного закона. Симферополь, 1996. 235 с.
8. Тимчук О.Л. Суб'єктивна сторона залишення в небезпеці // Підприємство, господарство і право. 2004. № 1. С. 80–84.
9. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий. Изд. 3, исправ. и доп. / Отв. ред. С.С. Яценко. К., 2003. 1119 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. zi zminamy ta dopovnnenniamy. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna ta Osoblyva chastyna: Navch. posibn. / [V.O. Kuznietsov, M.P. Strelbytskyi, V.K. Hizhevskiy.]; Za red. I.V. Olenchenko. K.: Istyna, 2005. 380 s.
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2341-III vid 05.04.2001 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvernennia 18.10.2022)].
4. Mykytchuk O. V. Subiektyvna storona zalyshennia v nebezpetsi Ukrainy // Advokat. 2009. № 5. S. 26–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2009_5_4

5. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Vyd. 3, pererob. ta dop. / Za red. M.I. Khavroniuka. K., 2003. 1056 s.
6. Simeinyi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs]: Zakon Ukrainy vid 10.01.2002 № 2947-III // Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
7. Stashis V.V., Bazhanov M.I. Lichnost' — pod ohranoy ugovnogo zakona. Simferopol', 1996. 235 s.
8. Tymchuk O.L. Subiektivna storona zalyshennia v nebezpetsi // Pidpriemstvo, hospodarstvo i pravo. 2004. № 1. S. 80–84.
9. Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Nauchno-prakticheskij kommentarij. Izd. 3, isprav. i dop. / Otv. red. S.S. Yacenko. K., 2003. 1119 s.

УДК 343.13:341.45:006.1

Верхогляд-Герасименко Олена Володимирівна
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінальної юстиції
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*
Verhoglyad-Gerasymenko Olena
*PhD in Law, Assistant of the Department of Criminal Justice
Yaroslav Mudryi National Law University*
ORCID: 0000-0003-3461-0483

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-10-8321

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА
ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СПІЛЬНИХ СЛІДЧИХ ГРУП

INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE CREATION AND ACTIVITIES OF JOINT INVESTIGATIVE GROUPS

Анотація. У статті проаналізовано міжнародні стандарти створення та діяльності спільних слідчих груп (створюються за взаємною згодою компетентних органів двох чи більше Сторін з конкретною метою, на обмежений період в одній зі Сторін, де, як передбачається, будуть проводитися розслідування; склад групи визначається в угоді; керівник групи є представником компетентного органу, який бере участь у кримінальному розслідуванні від Сторони, на території якої діє група; група здійснює свої дії відповідно до законодавства тієї Сторони, на території якої вона працює; сторона, на території якої працює група, уживає необхідних організаційних заходів для забезпечення її роботи; відряджені члени спільної слідчої групи мають право бути присутніми під час здійснення слідчих заходів на території Сторони, де працює група (відрядженим членам спільної слідчої групи її керівник відповідно до законодавства Сторони, на території якої діє група, може доручити вжити певних слідчих заходів у випадках, коли це було схвалене компетентними органами Сторони, на території якої діє група, та Сторони, яка відряджає); у випадках, коли спільній слідчій групі необхідна допомога Сторони, яка не є однією з тих, що створили групу, або третьої держави, компетентні органи держави, на території якої діє група, можуть звертатися з проханням про надання допомоги до компетентних органів такої іншої держави згідно з відповідними договорами або домовленостями).

Ключові слова: спільна слідча група, міжнародні стандарти, Євроюст.

Аннотация. В статье проанализированы международные стандарты создания и деятельности совместных следственных групп (создаются по взаимному согласию компетентных органов двух или более Сторон в конкретных целях, на ограниченный период в одной из Сторон, где, как предполагается, будут проводиться расследования; состав группы определяется в соглашении; руководитель группы является представителем компетентного органа, участвующего в уголовном расследовании от Стороны, на территории которой действует группа; группа осуществляет свои действия в соответствии с законодательством той Стороны, на территории которой она работает; сторона, на территории которой работает группа, принимает необходимые организационные меры для обеспечения ее работы; командировочные члены совместной следственной группы имеют право присутствовать при осуществлении следственных мероприятий на территории Стороны, где работает группа (командированным членам общей следственной группы ее руководитель в соответствии с законодательством Стороны, на территории которой действует группа, может поручить и принять определенные следственные меры в случаях, когда это было одобрено компетентными органами Стороны, на территории которой действует группа, и командирующей Стороны); в случаях, когда совместной следственной группе необходима помощь Стороны, которая не является одной из создавших группу или третьего государства, компетентные органы государства, на территории которого действует группа, могут обращаться с просьбой о предоставлении помощи компетентным органам такого другого государства согласно с соответствующими договорами или договоренностями).

Ключевые слова: совместная следственная группа, международные стандарты, Евроюст.

Summary. The article analyzes the international standards for the creation and operation of joint investigative teams (created by mutual consent of the competent authorities of two or more Parties with a specific purpose, for a limited period in one of the Parties, where investigations are expected to be conducted; the composition of the group is determined in the agreement; the head of the group is a representative of a competent body participating in a criminal investigation from the Party in whose territory the group operates; the group performs its actions in accordance with the legislation of the Party in whose territory it operates; the party in whose territory the group operates uses the necessary organizational measures to ensure its work; seconded members of the joint investigative team have the right to be present during investigative activities on the territory of the Party where the group works (the seconded members of the joint investigative team may be instructed by its leader in accordance with the legislation of the Party on the territory of which the team operates and to take certain investigative measures in cases where it was approved by the competent authorities of the Party in whose territory the group operates and the Party that is seconding); in cases where the joint investigative team needs the assistance of a Party that is not one of those that created the team or of a third state, the competent authorities of the state in whose territory the team operates may request assistance from the competent authorities of such another state in accordance with with relevant contracts or agreements).

Key words: joint investigative group, international standards, Eurojust.

Постановка проблеми. Забезпечення всебічності, повноти та неупередженості здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, що можуть вплинути на більш ніж одну державу потребує удосконалення процесуального механізму функціонування спільних слідчих груп під час здійснення кримінального провадження. У зв'язку з цим, виникає необхідність у дослідженні міжнародних стандартів створення та діяльності спільних слідчих груп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти міжнародних стандартів діяльності спільних слідчих груп висвітлювались у працях: Конограй Н.В [1], Красноборова М.П. [2], Лозової О.С. [3], Черноус Ю.М. [4] та інших вчених.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є з'ясування міжнародних стандартів створення та функціонування спільних слідчих груп.

Виклад основного матеріалу. Спершу створення спільних слідчих груп було реакцією у відповідь на посилення активності транснаціональної організованої злочинності. Проте такі групи мають переваги у всіх випадках, коли будь-які форми злочинної діяльності можуть вплинути на більш ніж одну державу. Зокрема, створення таких груп дає змогу безпосередньо збирати інформацію й докази та обмінюватися ними з відповідними органами заінтересованої держави, а також дають цим органам змогу обмінюватися запитами на проведення слідчих або примусових заходів без необхідності звертатися до складнішого процесу звернення по взаємну правову допомогу. Також завдяки використанню спільної слідчої групи можна усунути потребу у проведенні паралельних розслідувань у заінтересованих державах, що знизить інтенсивність використання ресурсів. Крім того,

використання таких груп означає, що розслідування конкретних кримінальних правопорушень і, зрештою, кримінальне переслідування у зв'язку з ними можна організувати значно оперативніше. На рішення про створення спільної слідчої групи впливають кількість і складність слідчих заходів, які необхідно виконати, а також міра, якою розслідування у заінтересованих державах можна об'єднати (п. 9–13 Експертного висновку експертно-консультативної групи Ради Європи з підтримки Офісу Генерального прокурора України щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення діяльності спільних слідчих груп» — далі Експертний висновок) [5].

Можливість створення таких груп передбачена низкою міжнародно-правових актів, а саме: Конвенцією про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу від 12 липня 2000 року (далі — «Конвенція ЄС») [6], Конвенцією Організації об'єднаних націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року (далі — «Конвенція ООН») [7], Другим додатковим протоколом до Європейської конвенції Ради Європи про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року (далі — «Другий додатковий протокол») [8], Рамковим рішенням Ради ЄС про спільні слідчі групи від 13 червня 2002 року (2002/465/JHA) (далі — «Рамкове рішення») та іншими міжнародно-правовими актами.

21 травня 2004 року Україна ратифікувала Конвенцію ООН, а 14 вересня 2011 року — Другий додатковий протокол, положення якого набрали чинності в Україні 1 січня 2012 року [9].

Саме у Другому додатковому протоколі, Конвенції ЄС і Рамковому рішенні найбільш докладно

викладено стандарти, які регулюють діяльність спільних слідчих груп. Зокрема, статтею 20 Другого додаткового протоколу, ст. 13 Конвенції ЄС передбачено наступне:

1. За взаємною згодою компетентні органи двох чи більше Сторін можуть створити спільну слідчу групу з конкретною метою й на обмежений період, який може бути продовжений за взаємною згодою, для проведення кримінальних розслідувань на території однієї чи більше Сторін, що створили групу. Склад групи визначається в угоді (абз. 1 ч. 1 ст. 20 Другого протоколу).

2. Спільну слідчу групу може бути створено, зокрема, у випадках коли (абз. 2 ч. 2 ст. 20 Другого протоколу): а) розслідування злочинів Стороною вимагає проведення складних та комплексних слідчих заходів, пов'язаних з іншими Сторонами; б) кілька Сторін проводять розслідування злочинів, обставини яких вимагають ужиття скоординованих, погоджених дій на території відповідних Сторін.

3. З проханням про створення спільної слідчої групи може звернутися будь-яка заінтересована Сторона. Група створюється в одній зі Сторін, де, як передбачається, будуть проводитися розслідування (абз. 3 ч. 2 ст. 20 Другого протоколу). Прохання про створення спільної слідчої групи повинні містити пропозиції стосовно складу групи (ч. 2 ст. 20 Другого Протоколу), а також назву органу, що звертається із проханням, предмет і причину прохання (п. а, б ч. 1 ст. 14 Конвенції ЄС).

4. Спільна слідча група діє на території Сторін, які її створили, відповідно до таких загальних умов (ч. 3 ст. 20 Другого Протоколу): а) керівник групи є представником компетентного органу, який бере участь у кримінальному розслідуванні від Сторони, на території якої діє група. Керівник групи діє в межах своєї компетенції за національним законодавством; б) група здійснює свої дії відповідно до законодавства тієї Сторони, на території якої вона працює. Члени (члени спільної слідчої групи від Сторони, на території якої працює група (ч. 4 ст. 20 Другого Протоколу)) та відряджені члени (члени від інших Сторін, крім Сторони, на території якої працює група (ч. 4 ст. 20 Другого Протоколу)) групи виконують свої завдання під керівництвом керівника групи, з урахуванням умов, визначених їхніми органами в угоді про створення групи; в) Сторона, на території якої працює група, уживає необхідних організаційних заходів для забезпечення її роботи.

5. Відряджені члени спільної слідчої групи мають право бути присутніми під час здійснення

слідчих заходів на території Сторони, де працює група. Однак з особливих причин керівник групи відповідно до законодавства Сторони, на території якої діє група, може прийняти інше рішення. Відрядженим членам спільної слідчої групи її керівник відповідно до законодавства Сторони, на території якої діє група, може доручити вжити певних слідчих заходів у випадках, коли це було схвалено компетентними органами Сторони, на території якої діє група, та Сторони, яка відряджає (абз. 1 ч. 5 ст. 20 Другого Протоколу).

У випадках, коли для спільної слідчої групи необхідним є здійснення слідчих заходів на території однієї зі Сторін, що створили групу, члени групи, відряджені цією Стороною, можуть звернутися до власних компетентних органів з проханням про здійснення таких заходів. Здійснення таких заходів розглядають у цій Стороні на тих самих умовах, які б застосовувалися, якби з проханням про їхнє здійснення звернулися у ході національного розслідування (ч. 7 ст. 20 Другого Протоколу).

Відряджений член спільної слідчої групи може відповідно до національного законодавства своєї держави та в рамках своєї компетенції надавати групі інформацію, наявну в Сторони, яка його відрядила, для цілей кримінальних розслідувань, що проводяться групою (ч. 9 ст. 20 Другого Протоколу).

6. У випадках, коли спільній слідчій групі необхідна допомога Сторони, яка не є однією з тих, що створили групу, або третьої держави, компетентні органи держави, на території якої діє група, можуть звертатися з проханням про надання допомоги до компетентних органів такої іншої держави згідно з відповідними договорами або домовленостями (ч. 8 ст. 20 Другого Протоколу).

7. Інформація, яку законно отримав член або відряджений член спільної слідчої групи під час перебування в її складі й до якої в іншому випадку компетентні органи заінтересованих Сторін не мають доступу, може використовуватися для таких цілей (ч. 9 ст. 20 Другого Протоколу): а) для цілей, для яких було створено групу; б) для виявлення, розслідування та переслідування інших злочинів, якщо на це є згода Сторони, на території якої отримано таку інформацію. У такій згоді може бути відмовлено тільки у випадках, коли використання такої інформації могло б поставити під загрозу кримінальні розслідування, що проводяться на території відповідної Сторони або стосовно яких ця Сторона могла б відмовити в наданні взаємної допомоги; в) для відвернення безпосередньої та серйозної загрози суспільній

безпеці та без шкоди підпункту «b», якщо в подальшому буде порушено кримінальну справу; d) для інших цілей настільки, наскільки це погоджено Сторонами, що створили групу.

8. Настільки, наскільки це дозволяють законодавство заінтересованих Сторін або положення будь-якого іншого юридичного документа, які застосовуються у відносинах між ними, може бути досягнута домовленість про участь у діяльності групи інших осіб, які не є представниками компетентних органів Сторін, що створюють спільну слідчу групу. Таким особам не надаються права, надані членам або відрядженим членам групи на підставі цієї статті, якщо домовленість прямо не передбачає іншого (ч. 12 ст. 20 Другого Протоколу).

У всіх випадках створення спільної слідчої групи є питанням взаємної згоди заінтересованих держав. Таким чином, ратифікація Україною Другого додаткового протоколу не означає встановлення будь-яких зобов'язань стосовно способу, яким можна створювати певну форму спільної слідчої групи (п. 19 Експертного висновку). Це чітко вказано в п. 11 ст. 20 Другого додаткового протоколу: «Ця стаття не завдає шкоди будь-яким іншим існуючим положенням або домовленостям стосовно створення або діяльності спільних слідчих груп».

На підставі положень Другого додаткового протоколу й інших аспектів практики (JITs Network, Joint Investigation Teams Practical Guide (2021); The use and role of joint investigative bodies in combating transnational organized crime, СТОС/СОР/ WG.3/2020/2, 12 травня 2020 року та Handbook on Joint Investigation Teams (GIZ, 2014)) у Експертному висновку експертно-консультативної групи Ради Європи з підтримки Офісу Генерального прокурора України щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення діяльності спільних слідчих груп» на основі коментарів пана Джеремі Макбрайда та за рецензією пані Нони Цоцорії від 09 червня 2022 року викладено ключові пункти, яких потрібно дотримуватися під час створення та діяльності спільних слідчих груп (п.п. 21–33 Експертного висновку):

1. Компетентні органи держав, що укладають угоду для створення спільної слідчої групи, можуть бути судовими (судді, прокурори або слідчі судді) чи правоохоронними. Різні держави застосовуються різну практику стосовно цього питання.

2. Такі угоди укладаються на обмежений період і з конкретною метою.

3. Угода може передбачати активну чи пасивну участь представників іншої юрисдикції, ніж та,

у якій проводиться розслідування, зокрема участь буде активною в тому разі, якщо представники зможуть здійснювати оперативні повноваження, і пасивною, якщо такі представники виконуватимуть лише дорадчу або консультативну роль (п.п. 5, 6 ст. 20 Другого додаткового протоколу, п.п. 5, 6 статті 13 Конвенції ЄС, п.п. 5, 6 ст. 1 Рамкового рішення передбачають обидві можливості).

4. Точний склад спільних слідчих груп буде питанням, яке окреслюється в угоді про їх створення або в подальшому рішенні (запит на створення спільної слідчої групи має включати пропозиції щодо її складу згідно з передбаченим у п. 2 ст. 20 Другого додаткового протоколу, п. 2 ст. 13 Конвенції ЄС, п. 2 ст. 1 Рамкового рішення), проте на практиці до їх складу можуть входити деякі або всі перелічені особи: прокурори, судді, представники правоохоронних органів та експерти (рішення стосовно фактичної участі експертів у спільній слідчій групі буде питанням, яке розглядається в угоді, згідно з п. 12 ст. 20 Другого додаткового протоколу, п. 12 ст. 13 Конвенції ЄС, п. 12 ст. 1 Рамкового рішення).

5. На практиці спільні слідчі групи створюються державою, у якій згідно з очікуванням буде відбуватися більша частина розслідування. Угода може також передбачати, що держава, яка зазнає найбільшого впливу або має найповніше уявлення про злочинну діяльність, буде виконувати провідну роль в організації співпраці між різними заінтересованими державними органами (підп. а п. 3 ст. 20 Другого додаткового протоколу, підп. а п. 3 ст. 13 Конвенції ЄС, підп. а п. 3 ст. 1 Рамкового рішення).

6. З огляду на право на справедливе судочинство, особливо право на ефективний захист, важливо, щоб правовий статус підозрюваних не послаблювався внаслідок участі у спільному розслідуванні представників інших держав. Для цього потрібні чіткі визначення в законодавстві, що застосовується таких питань, як проведення допиту підозрюваних і свідків, робота під прикриттям і перехоплення інформації в каналах зв'язку. Як наслідок, у Другому додатковому протоколі, Конвенції ЄС і Рамковому рішенні таке законодавство конкретно визначається як законодавство держави, на території якої діє група (підп. b п. 3 ст. 20 Другого додаткового протоколу, підп. b п. 3 ст. 13 Конвенції ЄС, підп. b п. 3 ст. 1 Рамкового рішення).

7. Механізми контролю за здійсненням слідчих заходів, як-от вимога щодо судового дозволу, мають застосовуватися таким самим чином, як і в рамках звичної форми кримінального прова-

дження. Також важливо чітко встановити, у якій державі зрештою відбудеться судовий розгляд, щоб уникнути критичних труднощів з допустимістю доказів, особливо в тих випадках, коли держава, у якій проводиться розслідування, і держава, у якій відбувається судовий розгляд, застосовують різні підходи щодо цього.

8. Якщо учасники спільної слідчої групи можуть обмінюватися інформацією, бажано уточнити, чи застосовуються обмеження щодо її подальшого використання, тобто чи обмежується воно цілями, для яких групу було створено. Угода односторонньо може передбачити, що таких обмежень немає (в п. 10 ст. 20, п. 10 ст. 13, п. 10 ст. 1 Другого додаткового протоколу, Конвенції ЄС і Рамкового рішення відповідно зазначено цілі, для яких може використовуватися інформація, яку законно отримав член спільної слідчої групи під час перебування в її складі й до якої в іншому випадку компетентні органи заінтересованих держав не мають доступу).

9. Також бажано, щоб в угоді було визначено обсяг, у якому інформація, котрою обмінюються в межах групи, може або повинна бути включена в ініційоване у подальшому провадження і розкрито його сторонам, а також на якому етапі може відбуватися таке розкриття. Українці важливо розглянути цю проблему із самого початку, оскільки можуть виникнути труднощі, якщо згодом виявиться, що підхід заінтересованих держав до цих питань відрізняється у суттєвих аспектах (п. 31).

10. Щоб зосередити увагу спільної слідчої групи на певних напрямках діяльності, корисно затвердити операційний план дій, у якому, крім уже згаданих пунктів, будуть розглянуті такі питання, як визначення методів роботи, встановлення засобів зв'язку, розподіл роботи між учасниками, спілкування зі ЗМІ та відповідальність за здійснення кримінального переслідування (п. 32).

11. Наостанок, потрібно буде забезпечити наявність необхідних ресурсів, за рахунок яких покриватимуться витрати членів групи з держав, які не є державою, на території якої проводиться розслідування. До таких витрат належать не тільки витрати на проїзд і добо́ві, а й витрати на письмовий та усний переклад (33).

Крім того, діяльність спільних слідчих груп має відповідати вимогам Європейської конвенції з прав людини і практиці Європейського суду з прав людини. Європейський суд поки що не виносив рішень щодо будь-якого аспекту створення та діяльності спільних слідчих груп. Проте існування такої групи належить до фактичних обста-

вин розгляду ним комунікованих справ Ayley та інші проти Росії і Angline та інші проти Росії, №№ 25714/16 і 56328/18. Співробітники поліції та прокуратури України входять до складу цієї групи, роботу якої координують прокурори з Нідерландів.

У діяльності спільних слідчих груп важливу роль відіграє Євроюст.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Регаменту Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2018/1727 від 14 листопада 2018 року про Агентство Європейського Союзу з питань співпраці у сфері кримінального правосуддя (Євроюст), та про заміну і скасування Рішення Ради 2002/187/ЮВС (далі — Регламент ЄС) [10] завданням Євроюсту є підтримання і посилення координації і співпраці між національними органами розслідування та органами прокуратури щодо тяжких злочинів, стосовно яких Євроюст має компетенцію відповідно до статті 3(1)¹ і (3), коли такий злочин зачіпає дві або більше держав-членів, або вимагає переслідування на спільних засадах, на основі операцій, здійснених органами держав-членів, Європолом, Європейською прокуратурою та Європейським бюро боротьби з шахрайством (OLAF), а також на основі інформації, наданої ними.

Оперативними функціями Євроюсту (ч. 1 ст. 4 Регламенту ЄС) є: (а) інформування компетентних органів держав-членів про розслідування і переслідування, щодо яких йому було повідомлено, що вони мають наслідки на рівні Союзу або можуть негативно вплинути на держав-членів, інших ніж безпосередньо залучені; (б) допомога компетентним

¹ Перелік форм тяжких злочинів, розслідування яких входить до сфери компетенції Євроюсту відповідно до статті 3(1): тероризм, організована злочинність, торгівля наркотиками, відмивання грошей, злочини, пов'язані з ядерними і радіоактивними речовинами, незаконне ввезення мігрантів, торгівля людьми, викрадення автотранспортних засобів, вбивства або тяжкі тілесні ушкодження, незаконна торгівля людськими органами та тканинами, викрадення, незаконне позбавлення волі та захоплення в заручники, расизм та ксенофобія, грабежі та крадіжки з обтяжуючими обставинами, незаконна торгівля культурними цінностями, включно з антикваріатом і витворами мистецтва, введення в оману та шахрайство, злочини проти фінансових інтересів Союзу, інсайдерські операції та маніпуляції на фінансовому ринку, рекет і вимагання, підроблювання та розповсюдження піратських продуктів, підроблення адміністративних документів та незаконна торгівля ними, підроблення грошей та платіжних засобів, комп'ютерні злочини, корупція, незаконна торгівля зброєю, боеприпасами та вибуховими речовинами, незаконна торгівля видами тварин, які перебувають під загрозою зникнення, незаконна торгівля видами і сортами рослин, які перебувають під загрозою зникнення, екологічні злочини, включно із забрудненням від суден, незаконна торгівля гормональними речовинами та іншими стимуляторами росту, сексуальне насильство і сексуальна експлуатація, включно з насильством над дітьми та сексуальним домаганням до дітей, геноцид, злочини проти людства та воєнні злочини (Додаток I до Регламенту ЄС).

органам держав-членів у забезпеченні найкращої можливої координації розслідувань і переслідувань; (с) допомога у покращенні співпраці між компетентними органами держав-членів, зокрема, на основі аналітики Європолу; (d) співпраця і консультація з Європейською судовою мережею у кримінальних справах, зокрема, шляхом використання бази даних документів Європейської судової мережі та шляхом сприяння її вдосконаленню; (е) тісна співпраця з Європейською прокуратурою стосовно питань, які входять до її компетенції; (f) надання оперативної, технічної і фінансової підтримки у транскордонних операціях і розслідуваннях держав-членів, зокрема, спільним слідчим групам; (g) підтримання центрів спеціалізованих експертних знань Союзу, сформованих Європолем та іншими установами, органами, офісами та агентствами Союзу, а також бере участь у їх функціонуванні у відповідних випадках; (h) співпраця з установами, органами, офісами та агентствами Союзу, а також із мережами, утвореними у просторі свободи, безпеки та правосуддя, який регулюється розділом V ДФЄС; (i) підтримання заходів держав-членів по боротьбі з формами тяжких злочинів, переліченими в додатку I.

Здійснюючи свої завдання, Євроюст із наданням обґрунтованих причин може звертатися до компетентних органів відповідних держав-членів стосовно (ч. 2 ст. 4 Регламенту ЄС): (a) здійснення розслідування і переслідування певних дій; (b) визнання, що одна з них може бути у кращій позиції для здійснення розслідування або переслідування певних дій; (с) здійснення координації між компетентними органами відповідних держав-членів; (d) утворення спільних слідчих груп згідно з відповідними інструментами співпраці; (е) надання Євроюсту будь-якої інформації, необхідної для здійснення Євроюстом своїх завдань; (f) здійснення спеціальних слідчих заходів; (g) здійснення інших заходів, необхідні для розслідування чи переслідування.

До складу Євроюсту входять: (a) національні члени; (b) Колегія; (с) Виконавча рада; (d) адміністративний директор (ст. 6 Регламенту ЄС).

Євроюст має по одному національному члену, відрядженому кожною державою-членом відповідно до її правової системи. Національний член має своє місце роботи за місцем розташування Євроюсту. Кожному національному члену допомагає один заступник та один асистент. За загальним правилом, заступник та асистент мають своє постійне місце роботи за місцем розташування Євроюсту. Кожна держава-член може вирішити, що

заступник або асистент, або обидва матимуть постійне місце роботи у своїй державі-члені. Якщо держава-член ухвалює таке рішення, вона повинна повідомити про нього Колегію. Якщо цього вимагають оперативні потреби Євроюсту, Колегія може звернутися до держав-членів із запитом про переведення заступника або асистента, або обох на роботу до місця розташування Євроюсту на певний період. Держава-член виконує запит Колегії без неналежної затримки. Додаткові заступники або асистенти можуть допомагати національним членам і, якщо необхідно та за погодженням із Колегією, можуть мати своє постійне місце роботи у Євроюсті. Держави-члени повідомляють Євроюст і Комісію про призначення національних членів, заступників та асистентів. Національні члени та їхні заступники повинні мати статус прокурора, судді або представника органу правосуддя з компетенціями, які є еквівалентними компетенціям прокурора або судді відповідно до їхнього національного права. Держави-члени надають їм принаймні ті повноваження, які зазначено в цьому Регламенті, щоб вони могли виконувати свої завдання. Термін повноважень національних членів та їхніх заступників повинен становити п'ять років з можливістю поновлення один раз. У випадках, коли заступник не здатен діяти від імені національного члена або не здатен діяти замість національного члена, національний член залишається на посаді до закінчення свого терміну перебування на посаді до поновлення терміну повноважень або до заміни, що підлягає погодженню з відповідною державою-членом. Держави-члени призначають національних членів і заступників на основі підтвердженого високого рівня релевантного практичного досвіду в галузі кримінального правосуддя. Заступник повинен мати змогу діяти від імені або замість національного члена. Асистент може також діяти від імені або замість національного члена, якщо він або вона має статус, зазначений у параграфі 4. Обмін оперативною інформацією між Євроюстом і державами-членами відбувається через національних членів (ст. 7 Регламенту ЄС).

Національні члени: (a) сприяють або інакше підтримують видання або виконання будь-якого запиту про взаємну правову допомогу або взаємне визнання; (b) безпосередньо контактують та обмінюються інформацією з будь-яким компетентним національним органом держави-члена або будь-яким компетентним органом, офісом або агентством Союзу, включно з Європейською прокуратурою. (с) безпосередньо контактують та

обмінюються інформацією з будь-яким міжнародним компетентним органом, відповідно до міжнародних зобов'язань своєї держави-члена; (d) беруть участь у спільних слідчих групах, у тому числі у їх утворенні. Без обмеження параграфу 1, держави-члени можуть надавати додаткові повноваження національним членам відповідно до їхнього національного права. Зазначені держави-члени повідомляють Комісію та Колегію про такі повноваження. За згодою компетентного національного органу, відповідно до свого національного права національні члени можуть: (a) видавати або виконувати будь-який запит про взаємну правову допомогу або взаємне визнання; (b) видавати наказ про або запит щодо розслідувальних заходів, або виконувати їх, відповідно до Директиви Європейського Парламенту і Ради 2014/41/ЄС (17). У невідкладних випадках, якщо неможливо виявити компетентний національний орган або своєчасно зв'язатися з ним, національні члени мають компетенцію для здійснення заходів, зазначених у параграфі 3, відповідно до їхнього національного права за умови, що вони інформують компетентний національний орган якнайшвидше. Національний член може подати пропозицію компетентному національному органу стосовно здійснення заходів, зазначених у параграфах 3 і 4, якщо здійснення таким національним членом повноважень, зазначених у параграфах 3 і 4, суперечитиме: (a) конституційним правилам держави-члена; або (b) фундаментальним аспектам національної системи кримінального правосуддя такої держави-члена стосовно: (i) розподілу повноважень між поліцією, прокурорами та суддями; (ii) функціонального розподілу завдань між органами прокуратури; або (iii) федеральної структури відповідної держави-члена. Держави-члени повинні забезпечити, щоб компетентні національні органи у випадках, зазначених у параграфі 5, розглядали пропозицію їхнього національного члена без неналежної затримки (ст. 8 Регламенту ЄС).

Національні члени повинні мати доступ до інформації або принаймні мати можливість отримати інформацію, яка міститься в таких типах реєстрів їхніх держав-членів, відповідно до їхнього національного права: (a) записів про судимості; (b) реєстрів осіб, які перебувають під арештом; (c) реєстрів розслідувань; (d) ДНК-реєстрів; (e) інших реєстрів органів публічної влади їхніх держав-членів, коли така інформація є необхідною для виконання ними своїх завдань (ст. 9 Регламенту ЄС).

Взаємодія між Україною і Євроюстом забезпечується відповідно до Угоди про співробітництво між Україною та Європейською організацією з питань юстиції, укладеної 27.06.2016 та ратифікованої Верховною Радою України 08.02.2017 [11]. Укладення зазначеної Угоди дозволяє підняти на якісно новий рівень співпрацю у галузі надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах як безпосередньо з Євроюстом, так і з усіма державами — членами Європейського Союзу.

Як зазначав колишній Президент Євроюсту, Національний представник Португалії Хосе Луїс Лопес да Мота, Євроюст є, напевне, найбільш релевантною інституцією, щоб давати відповіді на запитання, у яких випадках доцільно створювати спільну слідчу групу та які переваги вона дає. Євроюст надає поради щодо типу справ, які можуть виграти від створення спільної слідчої групи, допомагає національним органам влади у покроковому створенні спільної слідчої групи, а також надає поради про те, що може бути зроблено без спільної слідчої групи [12].

Наявність Угоди про співробітництво між Україною та Євроюстом, а також відрядженого Прокурора зі зв'язку для Євроюсту дозволяють українським правоохоронним органам повною мірою використовувати всі зазначені можливості для забезпечення ефективної діяльності спільних слідчих груп. Як позитивний приклад такої взаємодії можна навести діяльність спільної слідчої групи з розслідування збиття пасажирського літака Малайзійських авіаліній, що виконував рейс МН-17, 17 липня 2014 р., у результаті чого загинули 298 осіб. Відповідно до угоди про створення спільної слідчої групи, яка була укладена 7 серпня 2014 року за результатами координаційного засідання у Євроюсті 28 липня того ж року, до її складу увійшли представники компетентних органів Нідерландів, України, Бельгії, Австралії, а також Малайзії та Євроюсту. Як зазначено у повідомленні на офіційному сайті прокуратури Королівства Нідерланди, Євроюст відіграє важливу роль у сприянні міжнародному співробітництву щодо розслідування катастрофи [13, с. 217].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дотримання міжнародних стандартів створення та діяльності спільних слідчих груп є безумовною гарантією забезпечення всебічності, повноти та неупередженості здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, що можуть вплинути на більш ніж одну державу.

Література

1. Конограй Н. Форми взаємодії спільних слідчих груп у міжнародному співробітництві під час кримінального провадження. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015 р. № 2. С. 56–65.
2. Красноторова М. П. Кадрове забезпечення спільних слідчих груп, створених у межах міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. Вип. 5. Т. 2. С. 130–134.
3. Лозової О. С. Щодо питання створення спільних слідчих груп у рамках міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 5, том 1, 2021. С. 121–129.
4. Чорноус Ю. М. Спільні слідчі групи: правові та організаційні засади. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2013. Вип. 4. С. 92–100.
5. Експертний висновок експертно-консультативної групи Ради Європи з підтримки Офісу Генерального прокурора України щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення діяльності спільних слідчих груп» на основі коментарів пана Джеремі Макбрайда та за рецензією пані Ноні Цоцорії 09 червня 2022 року. URL: <https://rm.coe.int/coe-expert-opinion-ua-joint-investigative-teams-draft-law-7330-ukr/1680a71abd>
6. Конвенція про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу від 12 липня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_238#Text
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text
8. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text
9. Закон України «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах» від 01.06.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3449-17#Text>
10. Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2018/1727 від 14 листопада 2018 року про Агентство Європейського Союзу з питань співпраці у сфері кримінального правосуддя (Євроюст), та про заміну і скасування Рішення Ради 2002/187/ЮВС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-es-20181727.pdf>
11. Угода про співробітництво між Україною та Європейською організацією з питань юстиції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-16#Text
12. Jose Luis Lopes da Mota, Eurojust and Its Role in Joint Investigation Teams, EUCRIM, 3/2009. 88 p.
13. Красноторова М. Організаційно-правові можливості залучення Євроюсту для сприяння діяльності слідчих груп в Україні. Підприємство, господарство, право. 2020 № 2. С. 215–219.

References

1. Konohrai N. Formy vzaiemodii spilnykh slidchykh hrup u mizhnarodnomu spivrobitnytstvi pid chas kryminalnoho provadzhennia. Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. 2015 r. № 2. S. 56–65.
2. Krasnоторova M. P. Kadrove zabezpechennia spilnykh slidchykh hrup, stvorenykh u mezhakh mizhnarodnoho spivrobitnytstva pid chas kryminalnoho provadzhennia. Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava. 2019. Vyp 5. T 2. S. 130–134.
3. Lozovoi O. S. Shchodo pytannia stvorennia spilnykh slidchykh hrup u ramkakh mizhnarodnoho spivrobitnytstva pid chas kryminalnoho provadzhennia. Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava. Vypusk 5, tom 1, 2021. S. 121–129.
4. Chornous Yu. M. Spilni slidchi hrupy: pravovi ta orhanizatsiini zasady. Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka. 2013. Vyp. 4. S. 92–100.
5. Ekspertnyi vysnovok ekspertno-konsultativnoi hrupy Rady Yevropy z pidtrymky Ofisu Heneralnoho prokurora Ukrainy shchodo proiektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia diialnosti spilnykh slidchykh hrup» na osnovi komentariiv pana Dzheremi Makbraida ta za retsenziieiu pani Nony Tsotsorii 09 chervnia 2022 roku. URL: <https://rm.coe.int/coe-expert-opinion-ua-joint-investigative-teams-draft-law-7330-ukr/1680a71abd>
6. Konventsiiia pro vzaiemodopomohu v kryminalnykh spravakh mizh derzhavamy-chlenamy Yevropeiskoho Soiuzu vid 12 lypnia 2000 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_238#Text
7. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti vid 15 lystopada 2000 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

8. Druhyi dodatkovyi protokol do Yevropeiskoi konventsii pro vzaiemnu dopomohu u kryminalnykh spravakh vid 8 lystopada 2001 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text
9. Zakon Ukrainy «Pro ratyfikatsiiu Druhoho dodatkovoho protokolu do Yevropeiskoi konventsii pro vzaiemnu dopomohu u kryminalnykh spravakh» vid 01.06.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3449-17#Text>
10. Rehament Yevropeiskoho parlamentu i Rady (IeS) 2018/1727 vid 14 lystopada 2018 roku pro Ahentstvo Yevropeiskoho Soiuzu z pytan spivpratsi u sferi kryminalnoho pravosuddia (Ievroiust), ta pro zaminu i skasuvannia Rishen-
nia Rady 2002/187/IuVS. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-es-20181727.pdf>
11. Uhoda pro spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskoiu orhanizatsiieiu z pytan yustytsii. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-16#Text
12. Jose Luis Lopes da Mota, Eurojust and Its Role in Joint Investigation Teams, EUCRIM, 3/2009. 88 p.
13. Krasnoborova M. Orhanizatsiino-pravovi mozhlyvosti zaluchennia Yevroiustu dlia spriannia diialnosti slid-
chykh hrup v Ukraini. Pidpriemstvo, hospodarstvo, pravo. 2020 № 2. S. 215–219.

Свічкарьова Ярослава Віталіївна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри трудового права України

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Svichkarova Yaroslava

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Labor Law of Ukraine

Yaroslav Mudriy National Law University

Зав'ялов Єгор Володимирович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Zavialov Yehor

Student of the

Yaroslav Mudriy National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-10-8350

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СПРОЩЕНОГО РЕЖИМУ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УПРОЩЕННОГО РЕЖИМА РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

SOME ISSUES OF THE SIMPLIFIED LABOR REGULATION REGIME

Анотація. Наслідки повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України 24.02.2022 року відчуватимуться упродовж тривалого часу: сім'ї було розділено й переміщено; порушено розвиток людського потенціалу, знищено культурну спадщину, а позитивна траєкторія розвитку економіки змінилася на негативну. У цих жорстких умовах трудове законодавство було адаптовано під умови воєнного стану. Так, на початку березня 2022 року було прийнято Закон України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Протягом дії воєнного стану в нашій країні будуть також діяти норми, передбачені Законом України № 2434-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність», прийнятим 19 липня 2022 року. Цей Закон запропонував досить сміливі, як для українського трудового права, ідеї, які названі «спрощеним режимом регулювання трудових відносин».

В статті проаналізовані деякі положення глави III-Б Кодексу законів про працю України. Зазначено, що в багатьох аспектах такі норми суперечать іншим положенням Кодексу законів про працю України, Конституції України та міжнародно-правовим актам. Визначено, що на шляху до повноцінного членства в Європейському Союзі вітчизняне законодавство повинно відповідати основним вимогам міжнародно-правових актів.

Ключові слова: спрощений режим регулювання трудових відносин, трудові права, гарантії, європейські стандарти, рівність прав.

Аннотация. Последствия полномасштабного вторжения Российской Федерации на территорию Украины 24.02.2022 будут ощущаться в течение длительного времени: семьи были разделены и перемещены; нарушено развитие человеческого потенциала, уничтожено культурное наследие, а положительная траектория развития экономики сменилась отрицательную. В этих жестких условиях трудовое законодательство было адаптировано под условия военного положения. Так, в на-

чале марта 2022 года был принят Закон Украины № 2136-IX «Об организации трудовых отношений в условиях военного положения». В ходе действия военного положения в нашей стране будут также действовать нормы, предусмотренные Законом Украины № 2434-IX «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины об упрощении регулирования трудовых отношений в сфере малого и среднего предпринимательства и уменьшении административной нагрузки на предпринимательскую деятельность», принятым 19 июля 2022 года. Этот Закон предложил достаточно смелые, как для украинского трудового права, идеи, которые названы «упрощенным режимом регулирования трудовых отношений».

В статье проанализированы некоторые положения главы III-Б Кодекса законов о труде Украины. Во многих аспектах такие нормы противоречат другим положениям Кодекса законов о труде Украины, Конституции Украины и международно-правовым актам. Определено, что на пути полноценного членства в Европейском Союзе отечественное законодательство должно отвечать основным требованиям международно-правовых актов.

Ключевые слова: упрощенный режим регулирования трудовых отношений, трудовые права, гарантии, европейские стандарты, равенство прав.

Summary. The consequences of the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine on February 24, 2022 will be felt for a long time: families were separated and relocated; the development of human potential was violated, the cultural heritage was destroyed, and the positive trajectory of economic development changed to a negative one. In these harsh conditions, labor legislation was adapted to the conditions of martial law. Thus, at the beginning of March 2022, the Law of Ukraine No. 2136-IX «On the organization of labor relations under martial law» was adopted. During the period of martial law in our country, the norms stipulated by the Law of Ukraine No. 2434-IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplifying the Regulation of Labor Relations in the Field of Small and Medium-Sized Enterprises and Reducing the Administrative Burden on Entrepreneurial Activity», adopted on 19 July 2022. This Law proposed rather bold, as for Ukrainian labor law, ideas called «simplified mode of regulation of labor relations».

The article analyzes some provisions of Chapter III-B of the Code of Labor Laws of Ukraine. It is noted that in many aspects such norms contradict other provisions of the Labor Code of Ukraine, the Constitution of Ukraine and international legal acts. It was determined that on the way to full membership in the European Union, domestic legislation must meet the basic requirements of international legal acts.

Key words: simplified regime of regulation of labor relations, labor rights, guarantees, European standards, equal rights.

Постановка проблеми. Законом України № 2434-ІХ від 19 липня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» (далі Закон № 2434) [1] Кодекс законів про працю України (далі — КзпП) [2] було доповнено главою III-Б під назвою «Спрощений режим регулювання трудових відносин». Як вбачається із назви цього закону, його основною метою є спрощення регулювання трудових відносин та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність. З одного боку, на думку суб'єктів права законодавчої ініціативи (п. 7 пояснювальної записки до проекту), завдяки прийняттю проекту буде, зокрема, «...здійснено комплексну дерегуляцію трудових відносин у сфері діяльності малого та середнього підприємництва; модернізовано діючі застарілі методи державного регулювання трудових відносин та приведено їх у відповідність до сучасних ринкових умов і особливостей праці в умовах ринкової економіки; суттєво підвищено динаміку та гнучкість ринку

праці, сформовано передумови для створення нових робочих місць для висококваліфікованої та високооплачуваної робочої сили» тощо [3]. З іншого боку, запровадження такого режиму може призвести до обмеження прав працівників та створити багато колізій в національному законодавстві.

Актуальність дослідження. На сьогодні працівники опинилися у найбільш уразливому становищі — багато хто з них втратив роботу, можливість заробляти собі на життя, зазнали звуження трудових прав і гарантій в умовах воєнного стану, саме тому Закон № 2434 викликав безліч дискусійних питань щодо застосування його норм на практиці. Так, на думку його авторів, закон призваний подолати «негативні наслідки існування застарілих, економічно неадекватних методів державного регулювання трудових відносин в Україні, які тією чи іншою мірою відчувають не лише приватний сектор, а й державний і громадський сектори, а також усі соціальні категорії і групи інтересів» [3]. Протилежної позиції дотримуються представники профспілкових органів, які вважають, що законом «вводяться дискримінаційні норми по відношенню до працівників малих та середніх підприємств, що

є порушенням норм національного та міжнародного права, включаючи Конституцію України, конвенції МОП та Директиви ЄС. Так, Комітетом Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу було надано висновок, що проект Закону № 5371 послаблює рівень охорони праці, звужує обсяг трудових прав та соціальних гарантій працівників у порівнянні з чинним національним законодавством, що суперечить зобов'язанням України відповідно до Угоди про асоціацію, та не відповідає праву Європейського Союзу. Аналогічні висновки та застереження надавалися і Міжнародною організацією праці, міжнародними профспілковими об'єднаннями та іншими неурядовими організаціями, провідними вченими та експертами з трудового права тощо... набуття чинності Законом № 2434-IX ставить під загрозу і процес євроінтеграції України та подальшого вступу до ЄС» [4].

Таким чином, на сьогодні актуальним постає питання про аналіз норм Закону № 2434 з метою уникнення в майбутньому зниження обсягу прав та соціальних гарантій працівників. Слушною є думка Г. Просяник про те, що «...буквально кожна стаття Закону № 2434-IX може створити в майбутньому передумови для виникнення проблем» [5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що оскільки «спрощений режим регулювання трудових відносин» запропоновано відносно недавно (проект Закону № 2434 був вперше опублікований майже рік тому), тому на сьогодні існує небагато досліджень з проблематики цього питання. Разом з тим, дослідженню вказаної тематики приділяли увагу такі вчені як Гришина Ю. [6], Чанишева Г. [6], Зіноватна І. [7], Колеснік Т. [8], Кузніченко О. [9], Сімутіна Я. В. [10].

Мета. При написанні статті автори ставлять за мету проаналізувати положення чинного законодавства щодо спрощеного режиму регулювання трудових відносин та зробити висновки щодо вдосконалення чинного трудового законодавства.

Виклад основного матеріалу. Законом № 2434 було фактично здійснено комплексну дерегуляцію трудових відносин у сфері діяльності малого та середнього підприємництва. Основним нововведенням зазначеного закону стало внесення до КЗпП нової глави (Глава III-Б), якою запроваджується спрощений режим регулювання трудових відносин. Вже сама назва говорить про те, що більшість аспектів трудових правовідносин буде віддаватися на розсуд роботодавця та працівника, тобто відбувається певна дерегуляція з боку держави.

Слід зазначити, що публічна тенденція в розвитку трудового права полягає в посиленні дер-

жавного втручання у трудові й пов'язані з ними правовідносини з метою захисту інтересів найманих працівників, а також забезпечення загальносуспільних інтересів, непов'язаних із усвідомленням суспільством значення такого захисту. Приватна ж тенденція становить собою дерегулювання трудових відносин і надає сторонам останніх можливості регулювання їх трудовим договором, у тому числі й у зв'язку з урегулюванням таких відносин диспозитивними нормами [11, с. 8]. Як слушно зазначає Н. Д. Гетьманцева, що в трудовому праві важко визначити точну пропорцію норм публічного та приватного права. Водночас правник до норм публічного права відносить: закріплення принципів правового регулювання трудових відносин, виходячи із загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та у відповідності з Конституцією України; співвідношення державного і договірної регулювання трудових відносин; встановлення ієрархії правових актів у цій сфері; у регламентації норм, механізмів і процедур, яких сторони трудових відносин та інші суб'єкти трудового права зобов'язані дотримуватися; визначення допустимого рівня мінімальних гарантій для працівників; визначення компетенції державних органів у сфері трудових відносин; державний контроль за дотриманням трудового законодавства; визначення підстав і видів відповідальності за порушення трудового законодавства. Усі інші питання складають сферу приватного регулювання [12, с. 67].

Згідно з статтею 49⁵ КЗпП спрощений режим регулювання трудових відносин застосовується до тих правовідносин, які виникають між працівником та роботодавцем, який є суб'єктом підприємницької діяльності з середньою кількістю працівників за звітний період не більше 250 осіб. Такий режим регулювання також можливий з працівником, у якого заробітна плата становить більше восьми розмірів мінімальної заробітної плати. На нашу думку, дана стаття фактично порушує права людини в частині рівних прав під час укладення трудових договорів. Виходить, що працівники, які працюють на великих підприємствах (з кількістю понад 250 осіб), користуються всіма правами та гарантіями, зазначеними в КЗпП, на відміну від працівників малих та середніх підприємств. Тобто, можна побачити суперечність статті 49⁵ КЗпП вимогам статті 21 Конституції України, в якій передбачено рівність усіх людей у гідності та правах.

У ч. 6 ст. 49⁶ КЗпП міститься положення про те, що залучення працівника до роботи в надурочний час на умовах і в порядку, визначених тру-

довим договором, здійснюється без дозволу виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) підприємства. Проти цього нововведення заперечують представники багатьох профспілок, зазначаючи, що це є прямим обмеженням гарантій працівників на час відпочинку [13]. Так, в українському законодавстві є обов'язок роботодавця узгоджувати з профспілкою надурочні роботи, тобто положення КЗпП, роботи що передбачають зазначений обов'язок роботодавця, забезпечують захист прав найманих працівників на гідні умови праці та відпочинку в Україні [14]. Залучення працівників до надурочних робіт за волею роботодавця, порушує право на трудовий захист та колективні переговори. Така можливість надає роботодавцю широкий спектр можливості використовувати працю задля задоволення власних інтересів, без будь-якого стороннього контролю. Як відомо, працівник у трудових відносинах є стороною більш вразливою, тому законодавець надаючи різноманітні пільги та гарантії, намагається досягти балансу та врівноваження, однак Законом № 2434 було нівельовано більшість основоположних прав та гарантій для працівника. Запроваджуючи дані зміни, законодавство було «підлаштовано» під умови ведення бізнесу, які склались в умовах війни, оскільки досить часто, через бойові дії доводиться залучати працю осіб з метою усунення негативних наслідків. Однак, і до цього в КЗпП, а саме в ст. 62, досить детально визначалась можливість залучення працівників до надурочних робіт. Так, в п. 1 ч. 3 ст. 62 КЗпП, передбачено можливість залучення до надурочних робіт, з метою оборони країни, що цілком відповідає сучасним умовам життя. В ч. 4 зазначеної статті також передбачено можливість інформування органу первинної профспілкової організації на наступний день після надурочних робіт (однак лише у разі залучення для оборони країни та праці на об'єктах критичної інфраструктури) — тобто цій частині, законодавство «мирного часу», надає роботодавцю можливість запобігати негативним наслідкам бойових дій. На наш погляд, положення ч. 6 ст. 49⁶ КЗпП щодо надання роботодавцю необмеженої можливості залучення працівників для надурочних робіт є порушенням прав працівників на час відпочинку та нормування праці.

Стаття ст. 49⁸ КЗпП визначає умови та порядок припинення трудового договору в умовах спрощеного режиму регулювання трудових відносин (слід зазначити, що у ст.ст. 40, 41 КЗпП міститься вичерпний перелік підстав розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця), однак у ч. 2

статті 49⁸ вказано, що фактично трудовий договір може бути припинений з будь-яких причин, головне, щоб була ініціатива роботодавця. Так, «розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця з підстав, не передбачених цим Кодексом, здійснюється з обґрунтуванням (зазначенням) причин такого розірвання та з наданням працівнику компенсаційної виплати в розмірі та у порядку, визначених трудовим договором» (ч. 2 ст. 49⁸ КЗпП). На нашу думку, цією нормою нівелюється положення ст. 40 КЗпП, оскільки трудовий договір може бути розірваний лише за бажанням роботодавця, що, на нашу думку, порушує гарантії захисту працівників від незаконного звільнення. Аналізуючи дане питання, можна дійти висновку, що положення про можливість такого звільнення працівника суперечить міжнародним нормативно-правовим актам, а саме Конвенції № 158 Міжнародної організації праці «Про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця» 1982 року, яка була ратифікована Україною 04.02.1994 р. [15]. У ст. 4 даної Конвенції зазначається, що законні трудові відносини з працівником не можуть припинятись, якщо немає законних підстав для цього, які повинні пов'язуватись з поведінкою чи здібностями відповідної особи. Також існують різноманітні інші директиви, рекомендації, положення, якими вказується про рівень законодавства щодо регулювання трудових відносин, яким суперечить стаття 49⁸ КЗпП (наприклад, Директива Ради ЄС № 2019/1152 «Про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі» [16]). Слід погодитися з думкою Колеснік Т.В. про те, використання договірної регулювання трудових відносин призведе до погіршення умов трудового договору для працівника порівняно з чинним законодавством. Зокрема, йдеться про надання роботодавцю необмеженого права на розірвання трудового договору за його ініціативою в односторонньому порядку (ч. 2 нової ст. 49–8 КЗпП) поза межами підстав визначених ст. ст. 40 та 41 КЗпП [8, с. 24].

Висновки. Отже, публічно-приватний характер трудового права пов'язаний, перш за все, із тим, що воно має в своїй структурі дві складові: виробничу (економічну) і соціальну (захисну). З одного боку трудове право націлене на правове забезпечення процесу виробництва суспільного продукту, а з другого — на захист людини і її прав у трудових правовідносинах. Тому основне завдання трудового права полягає у створенні необхідних правових норм для досягнення оптимального погодження інтересів сторін трудових відносин і інтересів держави [17, С. 152].

Виходячи з викладеного вище, можна зробити висновок про те, що положення глави III-Б КЗпП, в багатьох аспектах суперечать нормам як Конституції України, так і актам міжнародного права. Положення зазначеної глави запроваджувались законодавцем з метою полегшення ведення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану та після його припинення будуть скасовані. Однак, воєнний стан може тривати досить великий проміжок часу, а незахищеність вразливої сторони трудових відносин — працівника буде все частіше проявля-

тися, що, в свою чергу, може призвести до певної панівної ролі роботодавця. Тому цілком доречним було б змінити положення глави III-Б (ст.ст.49⁶, 49⁸) в частині залучення до надурочних робіт та особливостей звільнення працівника за ініціативи роботодавця, оскільки це є порушенням гарантій працівників. Вважаємо, що законодавче реформування не може проводитися з лейтмотивом потенційного або реального звуження фундаментальних прав людини, а трудове законодавство має базуватись на дотриманні основних міжнародних стандартів.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність: Закон України від 19.07.2022р. № 2434-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2434-20#Text> (дата звернення 14.09.2022).
2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 14.09.2022).
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/659978> (дата звернення 07.10.2022).
4. Звернення до президента професійної спілки працівників морського транспорту. URL: <https://storage.mtwtu.org.ua/source/1/wDHiWjxUZTnyerNevyEk-KbGwwwzo1la.pdf> (дата звернення 10.10.2022).
5. З практики застосування закону про спрощення регулювання трудових відносин. Профспілка металургів і гірників України URL: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/23091-pmgu.html> (дата звернення 11.10.2022)
6. Гришина, Ю., Г. Чанишева. Основні тенденції розвитку трудового права в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 71 (2022). С. 376–381.
7. Зіноватна І.В. «Щодо принципу єдності та диференціації правового регулювання трудових відносин». Основні напрямки захисту прав громадян України на працю та соціальний захист в умовах євроінтеграції: Тези доповідей і наукових повідомлень учасників XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8 жовтня 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 107–112.
8. Колеснік Т.В. «Дерегуляція трудових відносин: нові правила та виклики». Основні напрямки захисту прав громадян України на працю та соціальний захист в умовах євроінтеграції: Тези доповідей і наукових повідомлень учасників XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8 жовтня 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 21–24.
9. Кузніченко О.В., Іваніщенко О.В. Перспективи новацій у законодавство про працю щодо трудових відносин у сфері малого та середнього бізнесу. Упорядник. 2022. С. 91.
10. Сімутіна Я.В. Загрози та виклики дерегуляції трудових відносин в Україні». Основні напрямки захисту прав громадян України на працю та соціальний захист в умовах євроінтеграції: Тези доповідей і наукових повідомлень учасників XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8 жовтня 2021 р.). Харків: Право. 2021. С. 37–41.
11. Черткова Ю.В. Публічна та приватна тенденції в розвитку трудового права України: автореферет, дисертація кандидат юридичних наук. спец.12.00.05 «трудове право; право соціального забезпечення» / Ю.В. Черткова. Національна юридична академія України імені Я. Мудрого. Х., 2008, 20 с.
12. Гетьманцева Н.Д. Дуалізм трудового права. Науковий вісник Черновецького університету. Правознавство. 2011. Вип. 597. С. 64–68.
13. Законопроект № 5371 суттєво зачіпає права та інтереси найманих працівників та профспілок. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9668-zakonoproiektu-suttievo-zachipaie-prava-ta-interesy-naimanykh-pracivnykiv-ta-profspilok.html> (дата звернення 01.10.2022).
14. Фейки та маніпуляції від ABT-ASSOCIATES. URL: <http://mashmetal.poltava.ua/fejky-ta-manipuliatsii-vid-abt-associates/> (дата звернення 02.10.2022).

15. Конвенція № 158 Міжнародної організації праці «Про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця» 1982. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_005#Text (дата звернення 05.10.2022).
16. Директива Ради ЄС № 2019/1152 «Про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі». URL: https://www.ilo.org/wHYPERLINKhttps://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--europe/--ro-geneva/--sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_748901.pdf (дата звернення 10.10.2022).
17. Процевський В.О. «Методологічні засади трудового права». Монографія. Х.: ХНАДУ. 2014. 260 с.

References

1. On making changes to some legislative acts of Ukraine on simplifying the regulation of labor relations in the field of small and medium-sized entrepreneurship and reducing the administrative burden on entrepreneurial activity: Law of Ukraine dated 07.19.2022. No. 2434-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2434-20#Text> (application date 14. 09.2022).
2. Code of Labor Laws of Ukraine: Law of Ukraine dated December 10, 1971 No. 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (application date 14.09.2022).
3. EXPLANATORY NOTE to the draft Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts on Simplifying the Regulation of Labor Relations in the Small and Medium-Sized Business Sector and Reducing the Administrative Burden on Business Activity». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/659978> (application date 07.10.2022).
4. Appeal to the president of the trade union of maritime transport workers. URL: <https://storage.mtwtu.org.ua/source/1/wDHiWjxUZTnyerNevyEk-KbGwwwzo1la.pdf> (application date 10.10.2022).
5. From the practice of applying the law on simplifying the regulation of labor relations. Trade union of metallurgists and miners of Ukraine URL: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/23091-pmgu.html> (application date 11.10.2022)
6. Hryshina Yu., Chanysheva G. Main trends in the development of labor law under martial law. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law 71 (2022). P. 376–381.
7. Zinovatna I.V. Regarding the principle of unity and differentiation of legal regulation of labor relations. The main directions of protection of the rights of Ukrainian citizens to work and social protection in the conditions of European integration: Abstracts of reports and scientific communications of the participants of the 11th International Scientific and Practical Conference (Kharkov, October 8, 2021). Kharkiv: Pravo, 2021. P. 107–112.
8. Kolesnik T.V. Deregulation of labor relations: new rules and challenges. The main directions of protection of the rights of Ukrainian citizens to work and social protection in the conditions of European integration: Abstracts of reports and scientific communications of the participants of the 11th International Scientific and Practical Conference (Kharkov, October 8, 2021). Kharkiv: Pravo, 2021. P. 21–24.
9. Kuznichenko O.V., Ivanishchenko O.V. Prospects of innovations in labor legislation regarding labor relations in the field of small and medium-sized businesses. Compiler, 2022. P. 91.
10. Simutina Ya.V. Threats and challenges of deregulation of labor relations in Ukraine.» The main directions of protection of the rights of Ukrainian citizens to work and social protection in the conditions of European integration: Abstracts of reports and scientific communications of the participants of the 11th International Scientific and Practical Conference (Kharkov, October 8, 2021). Kharkiv: Pravo, 2021. P. 37–41.
11. Chertkova Yu.V. Public and private trends in the development of labor law of Ukraine: author's abstract, dissertation, candidate of legal sciences. special. 12.00.05 «labor law; the right to social security» / Yu.V. Chertkova // National Law Academy of Ukraine named after Ya. Mudry. Kh., 2008. 20 p.
12. Hetmantseva N.D. Dualism of labor law. Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Science of law. 2011. Issue 597. P. 64–68.
13. Bill No. 5371 significantly affects the rights and interests of employees and trade unions. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9668-zakonoproiektu-suttievo-zachipaie-prava-ta-interesy-naimanykh-pracivnykiv-ta-profspilok.html> (application date 01.10.2022).
14. Fakes and manipulations from ABT-ASSOCIATES. URL: <http://mashmetal.poltava.ua/fejky-ta-manipuliat-sii-vid-abt-associates/> (application date 02.10.2022).
15. Convention No. 158 of the International Labor Organization «On Termination of Labor Relations at the Employer's Initiative» — 1982. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_005#Text (application date 05.10.2022).
16. EU Council Directive No. 2019/1152 «On transparent and predictable working conditions in the European Union». URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--europe/--ro-geneva/--sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_748901.pdf. (application date 10.10.2022).
17. Protsevsky V.O. Methodological principles of labor law. Monograph. H. Khnadu. 2014. 260 p.

Мірошник Микита Миколайович

науковий співробітник

Наукового центру проблем виховання доброчесності

та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Miroshnyk Mykyta

Researcher

Building integrity training and education center

National University Defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky

ORCID: 0000-0002-2730-4616

Шевчук Андрій Олександрович

науковий співробітник

Наукового центру проблем виховання доброчесності

та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Shevchuk Andrii

Researcher

Building integrity training and education center

National University Defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-10-8322

**ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ**

**ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ АНТИКОРУПЦИОННОГО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ВООРУЖЕННЫХ СИЛАХ УКРАИНЫ
ВО ВРЕМЯ ДЕЙСТВИЯ ВОЕННОГО СОСТОЯНИЯ**

**PROBLEMS OF THE APPLICATION OF ANTI-CORRUPTION
LEGISLATION IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE DURING
THE RULE OF MARTIAL LAW**

Анотація. У статті проаналізовані проблеми застосування антикорупційного законодавства в ЗСУ під час дії воєнного стану. Окреслено, що «застосування антикорупційного законодавства» розуміється як юридичний процес реалізації антикорупційних законодавчих приписів, шляхом трансформації уповноваженими на це суб'єктами певної конкретної життєвої ситуації у правовий акт. Виокремлено чотири основних проблеми застосування законодавства в ЗСУ під час дії воєнного стану. До першої віднесено недосконалість правової бази. Зазначено, що у вітчизняній правовій системі наявна значна питома вага нормативно-правових приписів, які стосуються основних питань антикорупційного регулювання, проте належать до підзаконних актів, що є неправильним з точки зору юридично техніки. Окрім того, зауважено, що деякі нормативно-правові приписи містять правові деформації – колізії, прогалини тощо, що, зокрема, може провокувати недобросовісного правозастосувача скористатися такими недоліками. Наведені приклади таких недоліків. Проаналізовано такий вид недоліку як недосконалість механізмів реалізації антикорупційного законодавства. Вказано про, що лише комплексний підхід до правового регулювання, зокрема усунення фрагментарності у механізмі такого регулювання, може

суттєво покращити ситуацію із застосуванням антикорупційного законодавства. Некомпетентність та/або корумпованість деяких уповноважених суб'єктів застосування антикорупційного законодавства в ЗСУ — це ще один недолік застосування антикорупційного законодавства в ЗСУ під час дії воєнного стану. Зазначено, що саме люди з правильними цінностями у лавах ЗСУ, трансформують її систему в цілому, зможуть не лише застосовувати антикорупційне законодавство, а й вносити пропозиції щодо його вдосконалення. Проаналізовано таку проблему застосування антикорупційного законодавства в ЗСУ під час дії воєнного стану як недостатнє фінансове забезпечення та правовий нігілізм. Наголошено на необхідності побудови правильної моделі антикорупційного законодавства та достойної заробітної плати в ЗСУ (та й загалом у всіх органах державної влади). Велику вагу має й правова освіта громадян з метою подолання правового нігілізму.

Ключові слова: корупція, правовий нігілізм, недосконалість правової бази, механізм реалізації.

Аннотация. В статье проанализированы проблемы применения антикоррупционного законодательства в ВСУ во время действия военного положения. Определено, что применение антикоррупционного законодательства понимается как юридический процесс реализации антикоррупционных законодательных предписаний, путем трансформации уполномоченными на это субъектами определенной конкретной жизненной ситуации в правовой акт. Выделены четыре основных проблемы применения законодательства в ВСУ во время действия военного положения. К первой относится несовершенство правовой базы. Отмечено, что в отечественной правовой системе имеется значительный удельный вес нормативно-правовых предписаний, которые касаются основных вопросов антикоррупционного регулирования, однако относятся к подзаконным актам, неправильным с точки зрения юридически техники. Кроме того, отмечено, что некоторые нормативно-правовые предписания содержат правовые деформации — коллизии, пробелы и т.д., что может провоцировать недобросовестного правоприменителя воспользоваться такими недостатками. Приведены примеры таких недостатков. Проанализирован такой вид недостатка как несовершенство механизмов реализации антикоррупционного законодательства. Указано, что только комплексный подход к правовому регулированию, в частности, устранение фрагментарности в механизме такого регулирования, может существенно улучшить ситуацию с применением антикоррупционного законодательства. Некомпетентность и/или коррумпированность некоторых уполномоченных субъектов применения антикоррупционного законодательства в ВСУ — еще один недостаток применения антикоррупционного законодательства в ВСУ во время действия военного положения. Отмечено, что именно люди с правильными ценностями в рядах ВСУ, трансформирующие ее систему в целом, смогут не только применять антикоррупционное законодательство, но и вносить предложения по его усовершенствованию. Проанализирована такая проблема применения антикоррупционного законодательства в ВСУ во время действия военного положения как недостаточное финансовое обеспечение и правовой нигилизм. Отмечена необходимость построения правильной модели антикоррупционного законодательства и достойной заработной платы в ВСУ (да и вообще во всех органах государственной власти). Большое значение имеет и правовое образование граждан с целью преодоления правового нигилизма.

Ключевые слова: коррупция, правовой нигилизм, несовершенство правовой базы, механизм реализации.

Summary. The article analyzes the problems of applying anti-corruption legislation in the Armed Forces during martial law. It is outlined that «application of anti-corruption legislation» is understood as a legal process of implementation of anti-corruption legislative prescriptions, by transformation of a certain concrete life situation into a legal act by authorized subjects. Four main problems of the application of legislation in the Armed Forces during martial law are singled out. The first is the imperfection of the legal framework. It is noted that in the domestic legal system there is a significant specific weight of normative and legal prescriptions that relate to the main issues of anti-corruption regulation, but they belong to secondary legal acts, which is incorrect from the point of view of legal technique. In addition, it was noted that some legal prescriptions contain legal deformations — collisions, gaps, etc., which, in particular, can provoke an unscrupulous law enforcer to take advantage of such shortcomings. Examples of such shortcomings are given. Such a type of deficiency as the imperfection of mechanisms for the implementation of anti-corruption legislation is analyzed. It is indicated that only a comprehensive approach to legal regulation, in particular the elimination of fragmentation in the mechanism of such regulation, can significantly improve the situation with the application of anti-corruption legislation. The incompetence and/or corruption of some authorized subjects of the application of anti-corruption legislation in the Armed Forces is another drawback of the application of anti-corruption legislation in the Armed Forces during martial law. It is noted that it is people with the right values in the ranks of the Armed Forces who will transform its system as a whole and will be able not only to apply anti-corruption legislation, but also to make proposals for its improvement. The problem of the application of anti-corruption legislation in the Armed Forces during martial law, such as insufficient financial support and legal nihilism, is analyzed. The need to build a correct model of anti-corruption legislation and a decent salary in the Armed Forces (and in general in all state authorities) was emphasized. Legal education of citizens in order to overcome legal nihilism is also of great importance.

Key words: corruption, legal nihilism, imperfection of the legal framework, implementation mechanism.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питання запобігання корупції було і залишається одним з найболючіших для нашої держави. Звісно, першим — є війна, яку веде російська федерація проти України. А у симбіозі ці дві проблеми є найголовнішими та потребують нагального вирішення, адже на сьогоднішній день корупція в нашій державі — це пряма загроза її існування та питання її виживання. Такі негативні явища підривають основи функціонування держави, такі як її демократичний устрій, ефективну роботу державного апарату, гальмують економічний розвиток країни, знижують авторитет держави на міжнародній арені, зумовлюють регрес громадянського суспільства.

Звичайно, перш, ніж «лікувати симптоми хвороби», потрібно виявити їх причини, загалом проблеми, які її зумовили. Така ж ситуація із антикорупційним законодавством в Збройних Силах України під час дії воєнного стану — для запобігання корупційним діям, першочергово потрібно встановити, які ж існують проблеми застосування такого законодавства.

Як правило, недоліки застосування правових норм існують у будь-якій країні світу, навіть у демократичній, і це нормально. Проте масив таких дефектів у різних державах є різним. Більше того, умови в яких ми знаходимося є нетиповими, адже проблеми застосування антикорупційного законодавства в Збройних Силах України у мирний час і під час дії воєнного стану — різняться. Тому є можливість виявити проблемні, зокрема, й латентні аспекти цих питань.

На сьогоднішній день науковці мають обов'язок ґрунтовно проаналізувати такі проблеми і знайти способи їх усунення, а практики — імплементувати найнагальніші з них, адже, за даними соціологів, майже 90% українців підтримує українську владу та її дії. Згідно з опитуванням Gradus Research, найбільший рівень довіри українці мають до ЗСУ (63%). На другому місці — президент України Володимир Зеленський (54%), а на третьому — волонтери (39%) [9]. Більше того, вище військове керівництво відкрито заявляють про готовність боротьби з корупцією:

«Толерантність до корупції — виключно нульова, і цю ж політику ми разом впроваджуємо з Головнокомандувачем Збройних Сил України Валерієм Залужним. Вже визначені першочергові пріоритетні напрямки. І мова йде не тільки про людський фактор, де у разі виявлення порушень будуть вжиті рішучі заходи. Мова також про окремі

процедури, які мають бути удосконалені. Восьмий рік ми живемо у стані війни з Росією, і спроможна армія — запорука нашої перемоги. Будь-яка інша позиція це, як мінімум, дії, які можна оцінити як загрозу національній безпеці України!», — наголосив міністр оборони Олексій Резніков.

Міністр оборони додав, що задля визначення інших потенційно небезпечних корупційних сфер та напрацювання рекомендацій щодо унеможливлення корупційних дій, до консультацій буде залучене широке експертне коло, в тому числі — міжнародні партнери.

«Це неприйнятно для воюючої держави, для держави, яка восьмий рік поспіль у 21-му сторіччі боронить свою незалежність та стримує збройну агресію Росії на східному кордоні Європи, лишатися однією із країн, яка має високі корупційні ризики у секторі оборони за всіма показниками: від політичного й фінансового до кадрового та закупівельного», — зазначив він» [17].

Тому, на цьому етапі необхідно з'ясувати проблеми застосування антикорупційного законодавства в Збройних Силах України (далі — ЗСУ) під час дії воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день немає достатньої кількості досліджень, що були б присвячені досліджувальній проблематиці. У 2022 році, після вторгнення російської федерації в Україну був випущений збірник, що має назву «Запобігання корупції у Збройних Силах України. Особливості правозастосування під час дії воєнного стану». Його укладачами є: М. І. Ануфрієв, І. М. Копотун, І. М. Коропатнік, О. В. Кривенко, Ю. Б. Курилюк, С. В. Петкова [2]. Інші дослідження присвячені проблемам застосування антикорупційного законодавства, зокрема й у Збройних Силах України, проте у мирний час.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У статті основним завдання є комплексний аналіз проблем застосування антикорупційного законодавства в ЗСУ під час дії воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не заглиблюючись у загальнотеоретичні аспекти проблематики правозастосування, все ж варто зауважити, що у цьому дослідженні застосування законодавства розуміється як юридичний процес реалізації законодавчих приписів, шляхом трансформації певної конкретної життєвої ситуації у правовий акт, визначений у нормативно-правових актах. Звісно, такий процес здійснюється уповноваженими на це суб'єктами. Вказане визначення буде використане як основа

для подальшого з'ясування питання проблеми застосування антикорупційного законодавства. Отож, видається, що розуміння поняття «застосування антикорупційного законодавства» як юридичного процесу реалізації антикорупційних законодавчих приписів, шляхом трансформації уповноваженими на це суб'єктами певної конкретної життєвої ситуації у правовий акт, — розкриває сутність аналізованого явища.

1. Першою проблемою застосування антикорупційного законодавства є недосконалість правової бази, що містить низку недоліків.

У вітчизняній правовій системі наявна значна питома вага нормативно-правових приписів, які стосуються антикорупційного регулювання. В останні роки таких правових актів лише збільшилося, а з впровадженням воєнного стану деякі з них набули додаткової важливості. До таких законів та підзаконних актів належать: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII «Про запобігання корупції» [12], Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» [13], Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII «Про Збройні Сили України» [15], Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII «Про військовий обов'язок і військову службу» [10], Антикорупційна програма Міністерства оборони на 2021–2024 роки (затверджена Наказом Міністерства оборони України) [1], Наказ НАЗК від 27.05.2021 № 277/21 «Про затвердження Типового положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції» [14] та ін.

Перше, на що варто звернути увагу, це застарілий Закон України «Про Збройні Сили України», який був прийнятий 21 рік тому (зрештою, як й Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»), у зв'язку з цим даний законодавчий акт потребує перегляду. Окрім того, він складається з 17 статей і є одним з найменших за обсягом законів, що в сучасних умовах є незрозумілим, адже такі правові документи як закони регулюють найважливіші суспільні відносини, визначають зміст та спрямованість правового регулювання. Цей закон містить низку банкетних норм, що не зовсім правильно, адже він повинен містити більше законодавчих приписів, що стосуються основних питань правового регулювання діяльності Збройних Сил України, а у підзаконних актах повинні міститися конкретизовані положення, які приймаються відповідно до закону, на його основі і для його виконання, тобто деталізують закон.

Деякі нормативно-правові приписи містять правові деформації — колізії, прогалини тощо, що, зокрема, може провокувати недобросовісного правозастосувача скористатися такими недоліками. Так, у літературі ці явища також називають корупційними факторами, вони впливають або стають джерелом поширення корупції. Оскільки вони можуть створювати вказані передумови шляхом фіксації таких факторів у правовій конструкції самостійно або у взаємодії з іншими нормами створювати ризик корупційного правопорушення. Так, на думку Є. Невмержицького, прикладами корупційних факторів можуть бути закони, які надають чиновнику право витребувати у фізичних і юридичних осіб додаткові матеріали або нечітке визначення повноважень чиновника, або норма, яка надає можливість довільного тлумачення прав і обов'язків, створення додаткових ускладнень для одержувача адміністративних послуг, відсутність чітко визначених процедур виконання, або довільне тлумачення закону і підміна його підзаконним актом органів місцевої влади [7, с. 164].

Конкретним прикладом таких проблем правозастосування у вигляді недоліків правової бази, є положення, що міститься у Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» [11] та Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [10].

Зокрема, частиною другою статті 5 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлено, що до вищого офіцерського складу належать: бригадний генерал; генерал-майор; генерал-лейтенант; генерал; комодор; контр-адмірал; віце-адмірал; адмірал. У разі суттєвої зміни у майновому стані суб'єкта декларування, а саме отримання доходу, придбання майна або здійснення видатку на суму, яка перевищує 50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 01 січня року, у якому виник обов'язок щодо подання повідомлення, суб'єкт декларування у десятиденний строк з моменту отримання доходу, придбання майна або здійснення видатку зобов'язаний повідомити про це Національне агентство. Інформування Національного агентства про суттєві зміни у майновому стані суб'єкта декларування здійснює особисто шляхом заповнення відповідної електронної форми повідомлення про суттєві зміни у майновому стані суб'єкта декларування після автентифікації у персональному електронному кабінеті Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених

на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [2, с. 14].

Водночас, у Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» вказано про вимогу «установити, що тимчасово, з дня введення воєнного стану Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», «на період до припинення або скасування воєнного стану, а також протягом одного місяця з дня його припинення чи скасування вимога щодо відповідності подарунків загальноновизнаним уявленням про гостинність та обмеження щодо вартості подарунків, встановлені частиною другою статті 23 цього Закону, не поширюються на вчинення таких дій у зазначений у цьому абзаці період: одержання грошових коштів, у повному обсязі використаних (за наявності підтвердження використання одержаних грошових коштів у повному обсязі на одну або декілька із зазначених цілей)...; одержання безоплатно або за ціною, нижчою за мінімальну ринкову ціну, товарів з подальшою їх передачею у власність Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, добровольчим формуванням територіальних громад, розвідувальним органам, правоохоронним органам (за наявності підтвердження передачі таких товарів у повному обсязі); одержання безоплатно або за ціною, нижчою за мінімальну ринкову ціну, товарів, наданих як благодійна пожертва чи гуманітарна допомога особам, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (за наявності підтвердження надання таких товарів у повному обсязі на зазначені цілі); одержання безоплатно або за ціною, нижчою за мінімальну ринкову ціну, особами, які фактично проживають на тимчасово окупованих територіях України чи на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або особами, які були змушені залишити місце свого фактичного проживання внаслідок тимчасової окупації (загрози тимчасової окупації), ведення (загрози ведення) бойових дій...» [11].

Проте, виникає потреба у конкретизації положень щодо чіткого та вичерпного переліку підтверджуючих документів, які свідчать, що такі кошти, товари, знижки тощо були передані та призначені саме для визначених у законі потреб

(до прикладу, підтримки ЗСУ). Наслідком чого може бути зловживання цим правом.

2. Недосконалі механізми реалізації антикорупційного законодавства.

У цьому випадку варто процитувати О. Трегуб, яка зауважує, що важливо відновити Центральну закупівельну організацію Міноборони, без якої неможливе досягнення професіоналізації закупівель, на необхідності запуску електронного реєстру виконавців державного оборонного замовлення, а також зменшенні секретності в секторі безпеки і оборони загалом та в оборонних закупівлях зокрема. Було зазначено, що новий Закон України «Про оборонні закупівлі» не вирішує цю проблему — потрібно ухвалити законопроект про безпеку класифікованої інформації [2, с. 9–10]. Про необхідність прийняття такого акту вказано й у Рішенні Національної безпеки та оборони України від 23 липня 2021 року № 307/2021 «Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору», де зазначено, що «Службі безпеки України потрібно підготувати та внести в установленому порядку проект Закону України «Про безпеку класифікованої інформації» (нова редакція Закону України «Про державну таємницю»)» [16].

В цьому випадку, варто зауважити, що лише комплексний підхід до правового регулювання, зокрема усунення фрагментарності у механізмі такого регулювання, може суттєво покращити ситуацію із застосуванням антикорупційного законодавства.

Прикрим прикладом негативних наслідків «надмірної засекреченості» є справа щодо факту вимагання неправомірної вигоди посадовцями Медичних сил Збройних сил України у розмірі одного мільйона гривень під час закупівлі медичних масок для української армії. Досудове розслідування показало, що обладку організували начальник управління Командування Медичних сил Збройних сил України разом із офіцером медслужби однієї з бригад ЗСУ, посадовцем Державної інспекції енергетичного нагляду та посередником. Як зазначають правоохоронці, чиновники вимагали від представника комерційної структури, яка займається продажем медичних масок, хабар в 1 млн. грн. [21].

У Міноборони триває послідовна робота щодо досягнення відкритості і прозорості в частині основних показників оборонного бюджету, планів закупівель, подолання надмірного засекречування. Зокрема на виконання Закону України «Про оборонні закупівлі» підготовлено зміни до

Положення про Міністерство оборони в частині надання повноважень на виконання функцій Уповноваженого органу з державного гарантування якості, головного органу у сфері здійснення оборонних закупівель та державного замовника [2, с. 9–10].

Тому, можна говорити й про певну позитивну динаміку. Водночас, з іншого боку, варто дотримуватися балансу, враховувати, що в Україні війна, тому все ж частину інформації, розповсюдження якої може становити загрозу національній безпеці, потрібно, звісно, засекречувати.

3. Некомпетентність та/або корупційність деяких уповноважених суб'єктів застосування антикорупційного законодавства в ЗСУ.

Звичайно, що не все залежить від законодавства, адже є й інша сторона медалі — правозастосувач. Й у цьому випадку можливі зловживання своєю владою, що викликане бажанням збагатитися, або ж некомпетентність особи в цілому, що призводить до проблем у правозастосуванні. Якщо у першому випадку все зрозуміло, то в — іншому — варто розібратися детальніше. У зв'язку із воєнним станом були внесені зміни та доповнення до низки законодавчих актів, масив яких є значним за обсягом. Це зумовлює проблеми у застосуванні антикорупційного законодавства, або неправильне його тлумачення. Варто не лише звертати увагу на законодавчі приписи, але й роз'яснення до них. До прикладу, у Роз'ясненні щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно дотримання обмежень щодо запобігання корупції під час участі у обороні України від 14.03.2011 № 6, вказано про особливості застосування антикорупційного законодавства про заборону зайняття певною діяльністю для визначених категорій осіб [19].

Тому, як правильно зазначає М. Голомша, саме належний підбір кадрів є превентивним засобом запобігання виникнення корупції, адже вони впливають на першопричину її виникнення — мотивацію та намагання посадових осіб незаконно збагатитися за рахунок держави [5, с. 21]. Саме люди з правильними цінностями у лавах ЗСУ, трансформують її систему в цілому, зможуть не лише застосовувати антикорупційне законодавство, а й вносити пропозиції щодо його вдосконалення.

4. Недостатнє фінансове забезпечення та правовий нігілізм.

Слушною є думка Є. Невмержицького, що корупція належить до проблем, які неможливо вирішити у відриві від політичних, економічних і культурних проблем. Антикорупційне законо-

давство лише «ґрунт», на якому можна проводити докорінні структурні перетворення. Її масштаби, специфіка і детермінанти — наслідок загальних політичних, соціальних та економічних проблем країни. Це реакція на кризу в основних сферах суспільного життя, що виражається у глибокій невідповідності між механізмами управління суспільством і фундаментальними цілями його розвитку [7, с. 154].

Хоча частина науковців зазначають, що потрібно розпочинати з простих громадян й викорінювати корупцію починаючи з малечку, що, відповідно, свідчить про тривалість процесу очищення суспільства від таких неправомірних діянь, проте це не зовсім так. Основне — це побудова правильної моделі антикорупційного законодавства:

«До прикладу, Сінгапуру вдалося досягти значних успіхів завдяки реалізації спеціальної антикорупційної програми Міністерства фінансів, яка включала комплекс заходів, а саме: регламентація дій чиновників та їх ротація задля уникнення формування стійких корупційних зв'язків; забезпечення режиму конфіденційності для запобігання витоків важливої інформації, якою можна скористатися в корупційних цілях; спрощення бюрократичних процедур; утвердження верховенства закону і прийняття жорстких законів, у тому числі й тих, що підвищують кримінальне покарання за корупційні дії; забезпечення незалежності судової системи (з високою зарплатою і привілейованим статусом суддів); запровадження економічних санкцій за дачу хабаря або відмову від участі в антикорупційних розслідуваннях; проведення жорстких акцій, аж до звільнення всіх співробітників митниці та інших державних служб; встановлення суворого нагляду за дотриманням високих етичних стандартів державними службовцями; захист інформаторів, які повідомляють про випадки корупції. Водночас було проведено дерегулювання економіки, увага приділялась підготовці кваліфікованих адміністративних кадрів та в рази підвищено заробітну плату чиновникам. На судові посади було призначено кращих адвокатів та жорстко придушено мафіозні угруповання» [20, с. 252].

Другою важливою умовою — це достойна заробітна плата в ЗСУ, та й загалом у всіх органах державної влади. Адже неможливо викорінити корупцію, шляхом лише заборон, потрібно впроваджувати й заохочення — у вигляді достойної заробітної платні. Навіть в основі антикорупційної політики Європейського Союзу серед її складових є адекватна заробітна плата [3, с. 2; 18, с. 278].

Тому є справедливим підвищення оплати у системі ЗСУ, хоча, з іншого боку, недостатнє, порівняно із щомісячними ставками певної категорії держслужбовців. Варто завжди керуватися основоположними принципами права, зокрема, принципом справедливості та соціальної справедливості.

Звичайно, якщо йде мова про короткострокове і адресне підвищення заробітної плати високопоставленим посадовцям, зокрема задля стимулювання їхньої доброчесної роботи і встановлення суворої юридичної відповідальності за корупцію, то такий сценарій може спрацювати:

«Зарплати високопоставлених чиновників у Швеції спочатку перевищували заробітки робітників у 12–15 разів, проте з часом ця різниця знизилася до двократної. І вже протягом більш, ніж півтора століття у Швеції відмічається один з найнижчих рівнів корупції у світі. У даний час у Швеції проблема корупції не розглядається як така, що становить значну небезпеку для суспільства, відповідно, у країні не існує будь-яких спеціальних урядових програм чи спеціалізованих державних органів боротьби з корупцією. Питання корупції та хабарництва виписані у загальному шведському законодавстві, зокрема Кримінальному кодексі, Кодексі про судочинство, Акті про аудит та інших законодавчих і підзаконних актах. На даний час, громадська думка в цій державі є на стільки впливовою, що за наявності будь-якої недовіри до чиновника, останній може бути позбавлений своєї недоторканності» [6].

Велику вагу має й правова освіта громадян, адже, як відомо в Україні спостерігається високий рівень правового нігілізму. Саме це є ще одною перепорою у ефективному застосуванні антикорупційного законодавства в ЗСУ під час воєнного стану. Нащо застосовувати приписи, якщо ти їх зневажаєш?

Як приклад можна навести корупцію в оборонному секторі вже на початку воєнного вторгнення російської федерації на нашу землю. Так, 19 травня СБУ повідомила, що викрила схему місцевих чиновників щодо незаконного продажу понад 1000 бронежилетів, які були виготовлені українською компанією для безкоштовного надання українським силовикам. У СБУ заявили, що ці жилети коштують 407 тисяч доларів [4].

Тому важливо проводити роз'яснювальні роботи щодо важливості дотримання антикорупційного законодавства, підвищуючи громадянську свідомість.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Зважаючи на комплексність та важливість проблеми застосування антикорупційного законодавства в ЗСУ під час дії воєнного стану, можна констатувати й деякі успіхи, адже рівень корупції, на думку багатьох оглядачів, значно знизився. Є, звичайно, питання над якими варто працювати. Загалом такі проблеми можна поділити на об'єктивно-суб'єктивні та суб'єктивні. До перших належать: недосконалість правова база та механізми реалізації антикорупційного законодавства. Чинники, які цьому сприяли, звісно, не лише об'єктивні (зміна у суспільних відносинах, втрата актуальності правовідносин тощо), але й суб'єктивні (невчасність реагування на потреби суспільства, недбалість, зловживання повноваженнями та ін.). До суб'єктивних віднесено: некомпетентність та/або корумпованість деяких уповноважених суб'єктів застосування антикорупційного законодавства в ЗСУ; недостатня фінансова забезпечення, правовий нігілізм.

Усі ці питання потребують подальших наукових розвідок, зокрема й монографічних, адже, як уже зазначалося, на сьогоднішній день вони є надважливими.

Література

1. Антикорупційна програма Міноборони на 2021–2024 роки: Наказ Міністерства оборони України від 31.08.2021 № 264. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/264_nm.pdf (дата звернення: 10.09.2022).
2. Ануфрієв М.І., Копотун І.М., Коропатнік І.М., Кривенко О.В., Курилюк Ю.Б., Петкова С.В. Запобігання корупції у Збройних Силах України. Особливості правозастосування під час дії воєнного стану. Київ. ВД «Професіонал». 2022. 608 с.
3. Ахтирська Н.М. Міжнародний досвід боротьби з корупцією як вектор формування національної антикорупційної політики: огляд законодавства Румунії. Віче. 2015. № 18. С. 2–4.
4. Борці з корупцією в Україні не бачать випадків зловживань західним озброєнням з початку вторгнення Росії. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/nazk-zbroia/6588623.html> (дата звернення: 10.09.2022).
5. Голомша М. Корупційні ризики оборонного сектору України. Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України: Збірник матеріалів міжнар. конф. (16 травня 2011 р., Київ) / За ред.: О.О. Котелянець. Київ: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2011. С. 20–22.

6. Мельник Я.І. Сінгапурська та шведська стратегії боротьби з корупцією: позитивний досвід для України. 2013. URL: https://kalushrda.gov.ua/n/viddil_nadzvyhajnyh_sytuacij/2013/03/05/1664/view (дата звернення: 10.09.2022).
7. Невмержицький Є. Проблеми удосконалення антикорупційних механізмів. Наукові записки. 2012. Вип. 4 (60). С. 153–168.
8. Новий антикорупційний курс Міноборони: сім проблемних питань, що потребують термінового вирішення. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/04/27/novyj-antykorpucziyjnyj-kurs-minoborony-sim-problemnyh-pytan-shho-potrebuyut-terminovogo-vyrishennya/> (дата звернення: 10.09.2022).
9. Новіков О. Ми справді наблизилися до подолання корупції. Головне не дати задню після перемоги. Українська правда. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/11/7338870> (дата звернення: 10.09.2022).
10. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
11. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану»: Закон України від 08.07.2022 № 2381-IX // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2381-20#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
12. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 10.09.2022).
13. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
14. Про затвердження Типового положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції: Наказ НАЗК від 27.05.2021 № 277/21 // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0914-21#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
15. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
16. Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору: Рішення Національної безпеки та оборони України від 23 липня 2021 року № 307/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0047525-21#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
17. Резніков хоче вичистити Міноборони від корупції // Ukrainian Military Pages. 2021. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2021/11/stop-corruption-mou.html> (дата звернення: 10.09.2022).
18. Рибалкін А. О., Якименко К. П. Зарубіжний досвід запобігання та протидії корупції. Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф (м. Дніпро, 15 листоп. 2019 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 288 с.
19. Роз'яснення щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції». URL: <https://sies.gov.ua/storage/app/sites/4/uploaded-files/Антикорупційне%20законодавство/roziasnennia-nazk-14032022-n-6.pdf> (дата звернення: 10.09.2022).
20. Тимошенко В.І. Сінгапурський досвід боротьби з корупцією як орієнтир для України. Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф (м. Дніпро, 15 листоп. 2019 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 251–255
21. Чиновників Збройних сил викрили на корупційній схемі з закупівлею масок для армії. 2020. URL: <https://hromadske.ua/posts/rosijska-fsb-zayavila-sho-zatrmala-7-lyudej-za-sprobu-vikrasti-z-rf-vatazhka-bojovikiv-na-donbasi> (дата звернення: 10.09.2022).

References

1. Anti-corruption program of the Ministry of Defense for 2021–2024: Order of the Ministry of Defense of Ukraine dated August 31, 2021 No. 264. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/264_nm.pdf (access date: 09/10/2022).
2. Anufriev M.I., Kopotun I.M., Koropatnik I.M., Kryvenko O.V., Kurylyuk Yu. B., Petkova S.V. Prevention of corruption in the Armed Forces of Ukraine. Peculiarities of law enforcement during martial law. Kyiv. VD «Professional». 2022. 608 p.
3. N.M. Akhtyrskaya. International experience of combating corruption as a vector for the formation of national anti-corruption policy: a review of Romanian legislation. Viche 2015. No. 18. P. 2–4.

4. Corruption fighters in Ukraine do not see cases of abuse of Western weapons since the beginning of the Russian invasion. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/nazk-zbroia/6588623.html> (access date: 09/10/2022).
5. Golomsha M. Corruption risks of the defense sector of Ukraine. Strengthening integrity and combating corruption in the defense sector of Ukraine: Collection of materials of the international conf. (May 16, 2011, Kyiv) / Edited by: O.O. Kitten Kyiv: National. Institute of Strategic Studies, 2011. P. 20–22.
6. Melnyk Y.I. Singaporean and Swedish anti-corruption strategies: positive experience for Ukraine. 2013. URL: https://kalushrda.gov.ua/n/viddil_nadzvyhajnyh_sytuacij/2013/03/05/1664/view (access date: 10.09.2022).
7. Nevmerzhytskyi E. Problems of improving anti-corruption mechanisms. Proceedings. 2012. Issue 4 (60). P. 153–168.
8. The new anti-corruption course of the Ministry of Defense: seven problematic issues that require an urgent solution. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/04/27/novyj-antikorupcijnyj-kurs-minoborony-sim-problemnyh-pytan-shho-potrebuyut-terminovogo-vyrishennya/> (date of application: 10.09.2022).
9. Novikov O. We really came close to overcoming corruption. The main thing is not to give back after the victory. Ukrainian truth. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/11/7338870> (access date: 09/10/2022).
10. On military duty and military service: Law of Ukraine of March 25, 1992 No. 2232-XII // Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (date of application: 09/10/2022).
11. On Amendments to the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» Regarding the Specifics of the Application of Legislation in the Field of Prevention of Corruption in Martial Law: Law of Ukraine dated 07/08/2022 No. 2381-IX // Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2381-20#Text> (date of application: 10.09.2022).
12. On prevention of corruption: Law of Ukraine dated 14.10.2014 No. 1700-VII // Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (date of application: 10.09.2022).
13. On the principles of state anti-corruption policy for 2021–2025: Law of Ukraine dated 06.20.2022 No. 2322-IX // Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (date of application: 10.09.2022).
14. On the approval of the Standard Regulation on the authorized unit (authorized person) on issues of prevention and detection of corruption: Order of the NAZK dated 05/27/2021 No. 277/21 // Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0914-21#Text> (date of application: 09/10/2022).
15. About the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine dated 06.12.1991 No. 1934-XII // Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (date of application: 09/10/2022).
16. On urgent measures to deepen the integration of Ukraine into the North Atlantic Treaty Organization: Decision of the National Security and Defense of Ukraine of July 23, 2021 No. 307/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0047525-21#Text> (date of application: 10.09.2022).
17. Reznikov wants to clean the Ministry of Defense of corruption // Ukrainian Military Pages. 2021. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2021/11/stop-corruption-mou.html> (access date: 09/10/2022).
18. Rybalkin A.O., Yakymenko K.P. Foreign experience in preventing and countering corruption. Discussion issues of the application of anti-corruption legislation: materials of the International science and practice conference (Dnipro, November 15, 2019). Dnipro: Dniprop. state University of Internal Affairs cases, 2019. 288 p.
19. Clarification regarding the application of certain provisions of the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption». URL: <https://sies.gov.ua/storage/app/sites/4/uploaded-files/Antikoruptsiyn%20zakonodavstvo/roziasnennia-nazk-14032022-n-6.pdf> (access date: 10.09.2022).
20. V.I. Tymoshenko. The Singaporean experience of combating corruption as a guide for Ukraine. Discussion issues of the application of anti-corruption legislation: materials of the International science and practice conference (Dnipro, November 15, 2019). Dnipro: Dniprop. state University of Internal Affairs of affairs, 2019. P. 251–255.
21. Officials of the Armed Forces were exposed in a corruption scheme involving the purchase of masks for the army. 2020. URL: <https://hromadske.ua/posts/rosijska-fsb-zayavila-sho-zatrmala-7-lyudej-za-sprobu-vikrasti-z-rf-vatazhka-bojovikiv-na-donbasi> (access date: 10.09.2022).

Купріянова Анастасія Олександрівна
кандидат юридичних наук
Харківський національний університет внутрішніх справ
Kupriyanova Anastasiia
Candidate of Legal Sciences
Kharkiv National University of Internal Affairs

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-10-8352

**АНАЛІЗ ЗМІН ДО ЗАКОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ.
ПРОГНОЗОВАНІ НАСЛІДКИ ЦИХ ЗМІН ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО
ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ**

**ANALYSIS OF CHANGES TO THE LAWS OF UKRAINE
UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL LAW IN THE FIELD
OF ENFORCEMENT OF COURT DECISIONS.
FORECASTED CONSEQUENCES OF THESE CHANGES FOR
THE ECONOMIC RECOVERY OF THE STATE**

Анотація. Стаття є дослідженням таких важелів впливу та балансування державного бюджету як сфера виконання судових рішень, що належить до напрямку сфери юстиції. Судовий захист займає провідне місце у сучасному суспільстві. В Україні постійно розвивається європейська модель повноцінного примусового виконання судових рішень. Сьогодні, коли триває восьмилітня війна з російським агресором, Україна знаходиться на шляху великих змін і реформ, які направлені на підвищення ефективності діяльності всіх органів державної влади в умовах воєнного стану, в тому числі й судової гілки, яка здійснює свою діяльність шляхом вирішення правових конфліктів між громадянами, органами влади та організаціями. Згадується досвід Європейського Суду з прав людей, який запровадив спеціальну процедуру пілотного рішення для прискорення розгляду подібних справ. Незважаючи на виникнення багатьох проблемних питань функціонування судової системи та виконання судових рішень в умовах повномасштабного вторгнення Росії, законотворчий процес в Україні, провідним завданням якого є удосконалення, збільшення ефективності та розширення можливостей для здійснення судочинства, триває. У зв'язку з цим запропоновано та вже реалізовано досить велику кількість законопроектів, метою яких є спрощення та поліпшення умов діяльності органів досудового розслідування, суддівського спектру дій та виконавчих органів, та служб.

Також у статті проаналізовано Закон України «Про виконавче провадження», Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану», Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення механізму судового контролю за виконанням рішень судів та процедури встановлення або зміни способу виконання судових рішень».

Водночас підходи до судового контролю дійсно потребують змін, аби він став одним з ефективних засобів повного і своєчасного виконання судових рішень, що є певним кроком до економічного відновлення України після введення воєнного стану та російської агресивної діяльності стосовно нашої країни.

Ключові слова: правосуддя, виконання судового рішення, повномасштабне вторгнення, економічний розвиток, законопроект, зміни до законів, виконавча служба.

Summary. The article is a study of such levers of influence and balancing of the state budget as a sphere of execution of court decisions, which belongs to the direction of the sphere of justice. Legal protection occupies a leading place in modern society. In Ukraine, the European model of full-fledged enforcement of court decisions is constantly developing. Today, when the eight-year war with the Russian aggressor continues, Ukraine is on the path of major changes and reforms, which are aimed at increasing the effective operation of all state authorities under martial law, including the judicial branch, which carries out its activities by resolving legal conflicts between citizens, authorities and organizations. The experience of the European Court of Human Rights, which introduced a special pilot decision procedure to speed up the consideration of similar cases, is mentioned. Despite the emergence of many problematic issues of the functioning of the judicial system and the execution of court decisions in the conditions of a full-scale invasion of Russia, the law-making process in Ukraine continues, the leading task of which is to improve, increase efficiency and expand opportunities for the implementation of judicial proceedings. In this regard, quite a large number of draft laws have been proposed and already implemented, the purpose of which is to simplify and improve the conditions of activity of pre-trial investigation bodies, judicial spectrum of actions and executive bodies and services.

The article also analyzes the Law of Ukraine «On Executive Proceedings», the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Activity of Private Executors and Enforcement of Court Decisions, Decisions of Other Bodies (Officials) During the Period of Martial Law», the Law of Ukraine «On Bodies and Persons Carrying Out Enforcement of Court Decisions and Decisions of Other Bodies», the draft Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts on Improving the Mechanism of Judicial Control over the Execution of Court Decisions and the Procedure for Establishing or Changing the Method of Execution of Court Decisions».

At the same time, approaches to judicial control really need changes, so that it becomes one of the effective means of full and timely execution of court decisions, which is a certain step towards the economic recovery of Ukraine after the introduction of martial law and Russian aggressive activity towards our country.

Key words: justice, execution of a court decision, full-scale invasion, economic development, draft law, changes to laws, executive service.

Постановка проблеми. Сьогодні надзвичайно актуальним є питання економічної стабільності України, що загалом через воєнний стан, який триває вже 8 місяців, є неможливим. Проте уряд знаходить важелі впливу та балансування державного бюджету. Одним з таких способів є сфера виконання судових рішень, що належить до напрямку сфери юстиції. Таким чином, здавалось, така незначна справа здатна підносити економіку країни вгору, розвивати її інвестиційні можливості та загалом закривати питання боргів.

У зв'язку з тим, що Україна рухається у напрямку стандартів, тенденцій та досвіду Європейського Союзу, слід брати до уваги думки та висловлювання політичних лідерів, успішних керівників різноманітних проєктів, що на практиці демонструють власну діяльність стосовно розвитку спектру виконання судових рішень з основним функціональним завданням — державне фінансове балансування та рівновага.

Порівнюючи до прикладу минулі роки, в Україні постійно розвивається європейська модель повноцінного примусового виконання. Інструкція з організації примусового виконання рішень опублікована та чинна ще з 2012 року та з кожним роком все більше удосконалюється.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для того, щоб оцінити ефективність сфери виконання

судових рішень ми звернулись до наукових праць, статей та публікацій різних експертів та науковців. Серед лідерів експертних думок слід згадати голову Асоціації приватних виконавців України Віталія Чепурного [9]. У своїх публікаціях він наглядно рекомендує першочергово звернути увагу, що передумовою вступу до Європейського Союзу на тлі останніх подій, а саме включення кандидатури України до вступу в ЄС, має бути реформування системи фінансів та правосуддя.

Окрім цього ним піднімається питання про нещодавнє оголошення Міністерством юстиції курсу «нормалізації» зазначеної структури, що являє собою скорочення кадрів. Де він наголошує про необхідність зменшення посад державної виконавчої служби, що є досить затратною для бюджету України в сфері примусового виконання судових рішень [1].

Формулювання цілей статті:

1. Визначити дефініцію поняття «виконання судових рішень».

2. Методом моніторингу знайти та опрацювати відповідні нормативно-правові акти, що відіграли значну роль після введення в Україні воєнного стану.

3. Проаналізувати зміни до законодавства України в сфері виконання судових рішень з їх впливом на економічну ситуацію країни, у якій діє воєнний стан.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 1 Конституції України наша країна проголошена правовою державою. Правова держава характеризується, в тому числі, самостійністю і незалежністю судової системи, ефективно забезпечує захист інтересів держави, прав та інтересів громадян і юридичних осіб. Судовий захист займає провідне місце в сучасному суспільстві.

Зокрема, Конституцією України передбачено право судового захисту відповідно до статті 55, згідно з якою права і свободи людини та громадянина захищаються судом [7, с. 15]. Це означає, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Забезпечення ефективного та якісного правосуддя є важливим завданням будь-якої правової держави, яка визнає захист прав та законних інтересів людини і громадянина найвищою соціальною цінністю.

Сьогодні, коли триває восьмилітня війна з російським агресором, Україна знаходиться на шляху великих змін і реформ, які направлені на підвищення ефективної діяльності всіх органів державної влади в умовах воєнного стану, в тому числі й судової гілки, яка здійснює свою діяльність шляхом вирішення правових конфліктів між громадянами, органами влади та організаціями.

Відповідно до Основного Закону України, судова система стоїть на сторожі захисту громадян, їх прав та обов'язків від неправомірних дій держави, посягань інших громадян чи організацій, тому що саме правосуддя є гарантом законності, справедливості та порядку у суспільстві. Саме тому довіра до органів правосуддя є запорукою нормального та ефективного їх функціонування [2].

Будь-яке завершення процесу правосуддя відбувається виконанням судових рішень, які несуть юридичний ефект.

На сьогоднішній день невиконання судових рішень в Україні стало фактично національною проблемою, звичайно причиною цього в першу чергу є бойові дії на території нашої країни, поява все більшого кола осіб, що набувають ознак категорій соціального ризику. Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ) неодноразово наголошував на системності випадків невиконання або несвоєчасного виконання рішень українських судів, прийнятих на користь заявників. Як результат, ЄСПЛ навіть запровадив спеціальну процедуру пілотного рішення для прискорення розгляду подібних справ.

Сьогодні, в сучасних реаліях нашої країни, законотворчий процес в Україні все ж таки триває. З метою удосконалення, збільшення ефективності та розширення можливостей для здійснення судо-

винства, запропоновано та вже реалізовано досить велику кількість законопроектів.

У першу чергу слід зазначити про Закон України № 2468-IX, що набрав чинності 28 липня 2022 року, несе за собою зміни у Законі України «Про виконавче провадження», а саме до розділу XIII про прикінцеві та перехідні положення даного нормативно-правового акту, де зазначається про введення заборони на відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на тимчасово окупованій території російськими військами [4].

Окрім цього, 27 липня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України за № 2455-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану» що став чинним 25 серпня 2022 року [3].

У Законі України № 2455-IX з'являються нові варіації певних положень до Законів України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та «Про виконавче провадження» [6].

Досить багато змін міститься у проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення механізму судового контролю за виконанням рішень судів та процедури встановлення або зміни способу виконання судових рішень», а саме, по-перше у Кодексі адміністративного судочинства України розширились положення статті 378 про відстрочення і розстрочення виконання, зміни або встановлення способу і порядку виконання судового рішення, а також статті 382, де збільшено повноваження та функціональні обов'язки судового контролю у виконанні судових рішень в адміністративних справах; по-друге у Цивільному процесуальному кодексі України до статті 435 додано випадки, коли можливо відстрочити і розстрочити виконання, зміну або встановлення способу та порядку виконання рішень, тепер у статті 447 до сторін виконавчого провадження з правом на звернення до суду із скаргою можуть й інші учасники виконавчого провадження [5].

Проте ж ЄСПЛ у рішеннях від 18 жовтня 2005 року у справі «Терем ЛТД, Чечеткін та Оліус проти України» та від 30 листопада 2004 року у справі «Бакалов проти України» зазначав, що відсутність бюджетного фінансування (бюджетних коштів) не є підставою для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання [8].

Відповідно до правової позиції ЄСПЛ у справі «Кечко проти України» (рішення від 08 листопа-

да 2005 року) органи державної влади не можуть посилалися на відсутність коштів як на причину невиконання своїх зобов'язань.

Велика Палата ВС у своїй Постанові у справі № 911 / 4249 / 16 від 17 квітня 2018 року зазначила, що відсутність бюджетного фінансування (бюджетних коштів) не є підставою для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання.

Також не дуже зрозумілою є пропозиція запровадження в процесуальних кодексах положення щодо права суду витребувати звіт про виконання судового рішення у державного виконавця. Незрозумілим є те, які дії має вчинити суд, отримавши такий звіт, адже зобов'язувати виконавця вчинити певні дії за результатами розгляду такого звіту (а не скарги на дії виконавця) суд не має повноважень. Слід зазначити, що обов'язок виконати судові рішення чинне законодавство покладає саме на боржника. Виконавець, вчиняючи заходи примусового виконання, компенсує брак волі боржника. Тому ставити «знак рівняння» між боржником і виконавцем, не є коректним. На мій погляд, доцільніше було б надати суду доступ до матеріалів відповідного виконавчого провадження в Автоматизованій системі виконавчого провадження, і цього було б достатньо.

Викликає певне здивування надання суду права за результатом судового контролю постановлювати

ухвалу про зміну порядку та способу виконання рішення за відсутності відповідного клопотання про це стягувача, боржника або ж виконавця, що є порушенням принципу диспозитивності.

Загалом, спираючись на досвід ЄСПЛ, головною метою судового контролю за виконанням рішення є сприяння виконанню рішення й усунення перешкод при його виконанні та уникнення настільки, наскільки це можливо, створення нових перешкод при виконанні судового рішення, затягуванню процесу виконання.

Чи вирішує законопроект ці проблеми? Напевно, що в повній мірі ні.

Висновки та перспективи. Отже, судовий контроль має не створювати додаткові перешкоди для стягувача, а бути спрямованим найперше на боржника, який має можливість але відмовляється виконати судові рішення, а не тільки на оцінку дій державного або приватного виконавця.

Виходячи з вищевказаного, законопроект № 7648 від 08.08.2022 потребує суттєвого доопрацювання. Водночас підходи до судового контролю дійсно потребують змін, аби він став одним з ефективних засобів повного і своєчасного виконання судових рішень, що є певним кроком до економічного відновлення України після введення воєнного стану у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти нашої країни.

Література

1. Виконання судових рішень: від нормалізації до приватизації URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/9/691347/>
2. Особливості виконання державою судових рішень. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/osoblivosti-vikonannya-derzhavoyu-sudovih-rishen/>
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану: Закон України від 27.07.2022 № 2455-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-20#Text>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави: Закон України від 28.07.2022 № 2468-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2468-20#Text>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення механізму судового контролю за виконанням рішень судів та процедури встановлення або зміни способу виконання судових рішень: Законопроект України № 7648 від 08.08.2022 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40206>
6. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 25.08.2022 № 2455-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>
7. Середа М., Жернаков М., Куйбіда Р. Інструменти зміцнення довіри до суду в Україні. Аналітична записка. Центрекономічної стратегії, 2019. 24 с. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/ЦППП-final-UA-2.pdf>
8. Чи стане дієвим судовий контроль за виконанням рішень? URL: <https://2022.uba.ua/news/zakonoprojekt-%E2%84%967648-chy-stane-diyevym-sudoviy-kontrol-za-vikonannyam-rishen/>
9. Яка система виконання судових рішень потрібна для інтеграції України до ЄС? URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/yaka-systema-vikonannya-sudovih-rishen-potribna-dlya-integratsiyi-ukrayiny-do-yes/>

References

1. Vykonannia sudovykh rishen: vid normalizatsii do pryvatzatsii URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/9/691347/>
2. Osoblyvosti vykonannia derzhavoiu sudovykh rishen. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/osoblivosti-vikonannya-derzhavoyu-sudovih-rishen/>
3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo diialnosti pryvatnykh vykonavtsiv ta prymusovoho vykonannia sudovykh rishen, rishen inshykh orhaniv (posadovykh osib) u period dii voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 27.07.2022 № 2455-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-20#Text>
4. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo spriannia protsesam relokatsii pid-priemstv v umovakh voiennoho stanu ta ekonomichnoho vidnovlennia derzhavy: Zakon Ukrainy vid 28.07.2022 № 2468-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2468-20#Text>
5. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv shchodo udoskonalennia mekhanizmu sudovoho kontroliu za vykonanniam rishen sudiv ta protsedury vstanovlennia abo zminy sposobu vykonannia sudovykh rishen: Zakonoproekt Ukrainy № 7648 vid 08.08.2022 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40206>
6. Pro orhany ta osib, yaki zdiisniuiut prymusove vykonannia sudovykh rishen i rishen inshykh orhaniv: Zakon Ukrainy vid 25.08.2022 № 2455-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>
7. Sereda M., Zhernakov M., Kuibida R. Instrumenty zmitsnennia doviry do sudu v Ukraini. Analitychna zapyska. Tsentrekonomichnoi stratehii, 2019. 24 s. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/TsPPR-final-UA-2.pdf>
8. Chy stane diievym sudovyi kontrol za vykonanniam rishen? URL: <https://2022.uba.ua/news/zakonoprojekt-%E2%84%967648-chy-stane-diyevym-sudovyj-kontrol-za-vikonannyam-rishen/>
9. Yaka systema vykonannia sudovykh rishen potribna dlia intehratsii Ukrainy do YeS? URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/yaka-systema-vykonannya-sudovyh-rishen-potribna-dlya-integratsiyi-ukrayiny-do-yes/>

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 10(56)

Головний редактор — *Курило В.І.*

Київ 2022

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 31.10.2022. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 10. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20, м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.